



I. RÉSZLET A BITSEI NÁSZÉPÜLETBŐL.





2. BITSE ÉS ÁRVA VÁRA.

I.

BETHLENFALVI gróf Thurzó Imre született Bitsén, Trencsénmegyében 1598-ik évi szeptember hó 11-én. Apja bethlenfalvi gróf Thurzó György, Magyarország nádor-ispánja, anyja czoborszentmihályi Czobor Erzsébet, Czobor Mihály nádori helytartó leánya volt.* Mint a nagyhirű nádor egyetlen fia, Thurzó Imre bölcsőjétől fogva a leg gondosabb szülői ápolásban és kora igényeit messze fölülmúló neveltetésben részesült, kezdetben — a főúri házaknál maig is dívó szokáshoz képest — szülői házánál, Bitsén, majd a wittembergi akadémián, mely ez időtájt a németországi felsőbb tanintézetek között a legkitűnőbb helyet foglalta el. Első nevelői között több kiváló férfiú nevével találkozunk,

* Mindkettőnek életrajzára vonatkozó adatokat bőven talál az olvasó a «Gróf Thurzó György levelei nejéhez» című, id. gróf Zichy Edmund megbízásából 1876-ban közrebocsátott gyűjteményben, különösen pedig az idézett mű 1. kötetében közlött történeti bevezetésben.

kik közül egykorú levelek nyomán Nozitiuss János és Lányi Illés, bitsei lelkészeket és a Thurzó György által alapított bitsei iskola igazgatóit, továbbá Hermann és Paludinus János mestereket különösen ki kell emelnünk. A nevezettek közül az első kettő az evangélika vallásban, az utóbbiak a latin és német nyelvben, valamint a többi tudományokban oktatták. Mindezek felett maga a nádor volt az, ki gondos szemmel őrködött egyetlen fia rangjához illő, keresztény szellemben tartott nevelése felett, mitsem mulasztván el, hogy az nagy neve, fejedelmi vagyona s azon szerephez, melyet egykor betölteni hivatva lesz, minden tekintetben méltó legyen s benne a haza, a kereszténység, főleg pedig a protestans hitfelekezet oszlopot, támaszt nyerjen.*

A haza és a keresztény hit, e két nagy fogalom, mely a török elleni százados harcokban e hon fiait hős tettekre ösztönzé, a reformatió óta a protestans vallás elterjedésével, más alakban új életre ébredt az új tan követőiben. Nemzeti és vallásszabadság lett a jelszó, mely a protestans felekezethez tartozó honfiakban annál mélyebb gyökeret vert, mennél inkább meg kell vala győződnie, hogy az ellenreformatió nagytehetségű előharczосai buzgóságukban a protestans vallásszabadságon kívül a nemzeti szabadságot is veszélyeztetik. Thurzó György, a keresztény türelem eme prototypje, mérsékletével s nagy tekintélye által a felekezeti viszályok fel-fellobbanó lángjait mindenkor el tudta oltani, de működése közben a közpályán lehetetlen volt, főleg élte végső szakában fel nem ismernie a veszélyt, mely felekezetét érheti, ha nem lesz majd, ki azt mint ő, oly szívós kitartással védje. Ezen százszor bevallott cél lebegett a nagy nádor szemei előtt, midőn egyetlen fiába már korán csepegteté a honszereteten kívül azon tántoríthatatlan felekezeti buzgalmat is, mely életében őt magát

* L. Thurzó György leveleit fiához, az 1605—1612-ki évekből, az árvai várlévtárában. Corr. Thurz. fasc.

Isternigh ualó zolgálatomnak, Aijansá utam aldgiameg az
ur jsten Nagdat minden iokal sok estendeigh kiuonom.
Azoniam Aniam, Neneim hugaim, es magham felölis azt
Isthaton jstennek Neue dicbertesek mindmaian io ege,
segbe wagiunk, es en magam eözeömetis tanulok, az Saigmis
maar zepen all, Iziak Nagod az jgert Aijandekreöl
el ne feletkezek esel jstennesi aldasá legien Nagdal
kreölt Letthannam u Juni Anno, 1806.

Nagod alazaros fia es szolgaja
Migh el Zolgalt Nagdek.

Imerikus Turzo
Mia

THURZÓ IMRE GYERMEKKORI LEVELE ATYJÁHOZ.

(Az árva-váraljai levéltárból.)

z
f
v
c
z
i
c
f
t
v
l
c
l
l
l

lelkésité. S valamint az ital üdítőbb, ha azt a forrásból meritjük, úgy az eszme is mélyebben hat az ember kedélyére ott, hol megszülemlett. A keresztény hívők a szent földre zárandokoltak, Mekkába az izlam követői: az ágostai hitvallás hívei csak a protestantismus bölcsője: Németországban kereshették az új tan hivatott hirdetőit. Onnan kerültek az első protestans hittanárok hazánkba, ott nevedtek később saját honfiaink lángbuzgalmú hitszónokokká: a hitfelekezet világi bajnokai is csak ott nyerhettek méltó felavattatást. Ez volt hazánkban a xvii. század elején az általános felfogás, melynek Thurzó György, mint felekezetének első bajnoka, inkább hódolt, mint bárki más. Ő, ki a hittanban már maga is németországi nevelőtől nyert oktatást, ki a kegyurasága alá tartozó egyházak részére saját költségén annyi derék hitszónokot, az általa alapított iskolák számára annyi hivatott tanárt és tanítót képeztetett már a németországi egyetemeken: nagyreményű fiának is csak ott adathatta meg a tudományos felavattatást.

Ez elhatározás már korán érlelődött meg Thurzóban,* s mert meg volt győződve a felől, hogy fia az egyetemi tanfolyamot csak úgy fogja óhajtott sikerrel végezhetni, ha a nélkülözhetetlen előismereteket már itthon megszerzi, részére — alig hogy az elemi iskolákat bevégezte — egy, a kor műveltségének színvonalán álló tanítót szerze a tudós Spiegel Jeremiás mester wittenbergi egyetemi tanár személyében, kinek gondos vezetése alatt az ifjú Thurzó oktatása a vallás- és szónoklattanban, logikában, történelemben, szám- és szókötéstanban ezentúl egész rendszeresen folyt. Mindezen tantárgyak oktatásában következő módszer szolgált zsinórmértékül:

* Mockyus Jakab, Nádasdy Pál neve-
lője — Megyery Imre udvari tanácsoshoz
intézett felette érdekes levelében javallja;
hogy növendéke — hasonlóan Thurzó

fiához — egyelőre ne küldessék a távol
Németországba. — Dat. Hegykő 14. Febr.
1610. — Acta religionalia No 78. az árvai
vár levéltárában.

A vallásosság (pietas), mint az államok alapja, talpköve, ájtatos imádságok elmondása és a szent írás olvasása által gyakoroltatott, naponként alvás előtt és után, azonkívül pedig a héten át is bizonyos erre határozott órákban. Vezérfonalúl a vallás oktatásánál Hutter D. «Compendium locorum Theologiae» című műve szolgált, melyből az ifjú nemcsak a protestans vallás tételeit tanulhatta meg, hanem az ellenkező véleményeket is s a módot, mikép kellessék ez utóbbiakkal szemben felfegyverkeznie.*

A szónoklattan (Rhetorica) tanítása tekintetében Keckermann rendszere fogadtatott el, melyet az ifjúnak rövid kivonatba foglalva adtak elő s magyaráztak meg. Hogy pedig a szónoklattan szabályait gyakorlatilag is elsajátítsa, Cicero és más classicus írók műveinek olvasása s elemzése mellett maga is az ékesszólás utánzására és kisebb beszédek szerkesztésére ösztönöztetett. Ezenkívül, hogy a nyelv ama kellemetlen, főleg magyar ajkúaknál gyakran tapasztalható hadarástól megszabaduljon s lassanként tisztává, tagozottá, ékessé, méltóságteljessé váljék, Ciceronak, Muretusnak s más újabb szerzőknek szónoklatait helyesen hangsúlyozva, ékes kézmozdulatokkal kísérve, olvastatták vele.

A logikában az ifjú Thurzó csak fölületes oktatást nyert s csak annyiban, amennyiben az a szónoklattanhoz megkívántatott. Annál nagyobb gond fordítottatott

a történelem, ezen örökös tanácsadónk, oktatására. Kezdetben az általános történelemben (chronica) nyert az ifjú oktatást bizonyos erre rendelt napokon, mindenkor ebéd és vacsora után, sőt ebéd és vacsora alatt is. Azután következett a történelem különös részének, vagyis bizonyos király- és államok történetének előadása, melyekkel kapcsolatban kitűnő férfiak életrajzai, mondásai vagy az ál-

* «Tela praevisa minus nocent», mondja a kelet nélküli irat, melyből a tan módszer tekintetében fentebb elmondottakat s alább elmondandókat merítjük. — Instructio pro M. Juvene Emerico Thurzó. Az 1612-iki levelek között. 2. sz.

lamkormányzatra vonatkozó egyéb tanácsadások olvastattak fel. Vezér-fonalúl elsőben is Wankelius János «Horologium Principum» című műve, később Zwinger «Theatrum»-a és Rotterdami Erasmus «Apophtegmata»-i szolgáltak.

*Johannes Wankelius
Historiar. Prof. P.*

3. WANKELIUS JÁNOS ALÁÍRÁSA.

A számtanban naponként gyakorolták.

Az előadottakon kívül a tantervben még a *szókötetstanról* is említés történik, ennek további tanítását azonban a tudós Jeremias mester határozottan mellőzendőnek vélte, mert — úgymond — csak gyermekes, sőt szolgai módon erőltettedik meg a szabályok által az, kinek ezentúl a rendes megszokás törvényül szolgálhatna.

Ezen gondos magánoktatás mellett a tehetséges ifjú alapos kiképeztetését nagy mértékben mozdította az apja által alapított bitsei iskola is elő, mely ez időtájt Lányi Illés superintendens igazgatása alatt már javában virágzott. Thurzó Imre ez iskolát rendszeren nem látogatta ugyan, de mégis gyakran eljár az előadásokra, sőt az akkor dívó scholastikus vitákban nem egyszer maga is részt vett.* Ezen iskolalátogatás sok tekintetben hasznára vált az ifjúnak nemcsak azért,

Illas Lányi

4. LÁNYI ILLÉS ALÁÍRÁSA.

mert, alkalma nyilván nagyobb hallgatóság jelenlétében szólani, ez által önbizalma fokozódott, hanem főleg, mert az iskolát látogató kitűnő ifjak példája versenyre is ösztönzé. A nádor ugyan már különben is gondoskodott arról, hogy fia, mint magántanuló versenytárs nélkül ne maradjon, de unokaöcscse, Zrínyi György, kit fia számára tanuló-társul választott, sokat betegeskedvén, nem tudott Imrénnel lépést tartani s inkább csak játszótársa volt.

* Lányi J. levele Thurzó Györgyhez, 1611. márcz. 24-ről.

Ha Thurzó György már a tanítók megválasztására és a nevelésnél követendő rendszerre kezdettől fogva a gondolható legnagyobb gondot fordította, nem mellőzhették figyelmét a taneszközök sem, melyekkel bitsei vára bővebben volt felszerelve, mint némely korabeli felsőbb tanintézet. Ezen időre esik könyvtárának és múzeumának rendezése is Hamell Samu kassai tanár által. Könyvtárról, múzeumból szólva, ne képzeljünk afféle gyűjteményeket, mint a milyenekkel mai nap akárcsak a főúri házak dicsekedhetnek. A könyvtár összesen három nagyobb és egy kisebb állványban (theca) volt egy erre rendelt szobában — mely egyszersmind a nádornak dolgozó szobájául szolgált — elhelyezve, oly formán, hogy az első nagy szekrényben a jogi és történelmi művek egymástól elkülönítve, a második nagy szekrényben kizárólag csak theologiai művek, a harmadikban pedig a könyvek nagysága szerint az orvosi, természettani, bölcsészeti, szónoklati, nyelvtani és költészeti művek valának elhelyezve. A negyedik szekrény végül mindazon könyveket foglalta magában, melyek az előbb nevezett szekrényekben elhelyezhetők nem voltak. A könyvek feltalálását szám- és betűrend szerinti tárgymutató könnyítette.*

A múzeum (palæstra musarum) oly nagyobb termet jelent, mely a múzsáknak volt szentelve, s hol az ifjak tanultak, szónokoltak, énekeltek, zenéltek, szóval a múzsáknak áldoztak, téli időben pedig testgyakorlatokat is tartottak. Megkülönböztetésül ettől ama terem, melyben a leányok neveltettek, gynecæumnak neveztetett, hol egvébiránt az ifjak is — gyakran a leányokkal együtt — nyertek oktatást. Míg a múzeumban a tanító vitte a felügyeletet, a gynecæumban a gondos anya, «szolgáló leányaival» maga is versenyt varrva, hímézve, örködött a rend felett, a szabad

* Hamell Samu levelei Thurzóhoz. — Acta religionalia: No 98 és 99.

órákban szívesen vévén részt a gyermekek játékában. S a befolyást, melyet e női szentély látogatása Imrénkre gyakorolt, tévedés volna kicsinylenünk; mert ha a múzeumban értelme, itt kedélye képeztetett a gondos, gyöngéd anya által, kinek intései akkor sem tévesztették el

Comes Imreus Thurzo.

5. THURZÓ IMRE ALÁÍRÁSA.



hatásukat ha apja hónapokon át távol volt házától. A jó apa ilyenkor fiához intézett leveleiben atyailag intené őt, hogy szorgalmatos s anyja iránt szófogadó legyen. « Szerelmes fiam — úgymond — jól tanulj, az anyádat tiszteljed és szavát fogadjad és főképen örömet imádkozzál, kit ha megcselekeszel, én is jó apád leszek és mindeneket, valamelyeket fogsz kívánni, nagy örömet megveszem és megszerzem ».*

És a gondos apa be is tudta váltani ígérését. Kezdetben játékszerekkel, majd egy-egy olvasó könyvvel, később karddal, sőt paripával is jutalmazá fia szorgalmát. Mindezeknél nagyobb örömet okozott azonban a serdülő Imrének, ha apját olykor hosszabb utazásain kísérhette. Béke idején ezt a nádor örömet megengedte, s hol Nagyszombatba, hol Tokajba, sőt egy ízben Pozsonyba is magával vivé, hol alig 10 éves korában azon kitüntetés érte, hogy a II. Mátyás királylyá koronáztatása alkalmával rendezett díszebédnél mint étékfogó szerepelhetett.**

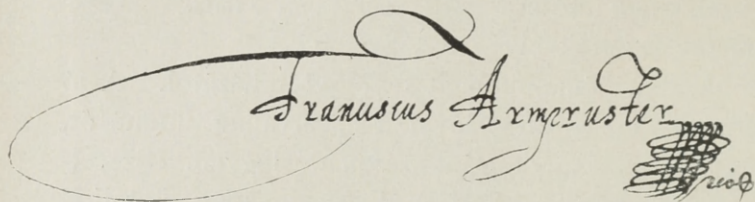
A példás szülők gondos felügyelete alatt, bálványozva nevelői, irigylve társai által, így látjuk testben, lélekben lassankint növekedni a gyermeket erőteljes ifjúvá s csakhamar bekövetkezett az idő, hol neki neveltetése befejezése végett el kell vala hagyni a szülői házat.

Kedves ifjú! Nehéz lesz megválnod a háztól, mely-

* Thurzó György levele fiához. 1607. febr. 25-ről.

** MATH. BÉL: Adparatus ad Hist. Hung. 316. I.

hez annyi varázs bilincsel, szerető szülőidtől, társaidtól; de még százzorta nehezebb szülőidnek, kiknek szemefénye vagy, tetőled! . . . Az új, az ismeretlen, mely az ifjú eleven képzeletére sajátyszerű varázst gyakorol, a gondos szerető szülőkből csak kételyeket, aggodalmakat ébreszt; de mindegy, az elválásnak, bár mily keserű legyen az,



6. ARMPRUSZTER FERENCZ ALÁÍRÁSA.

meg kell történnie s az ifjú hosszas előkészületek után 1615 július elején útra kél, vele társai: eddigi nevelője Spiegel Jeremiás mester, a pozsonyi származású Armpruszter Ferencz,* Thurcsányi N., Lányi Izsák, Illés fia, Bartossovitz Sámuel, Molitorisz Miklós és Paulinyi Dániel alumnusok, valamint nagy számú kíséret.

A nagyhirű nádornak ajánló levelei, de főleg magának Mátyás királynak meleg pártfogása,** az ifjúnak, hol megszállt, útjában mindenütt már előre is a legszívesebb fogadtatást biztosították. Bécsben Scultéty Márton, a nádor ottani titkára, Prágában Henkel Lázár és Ferenczffy Lőrincz udvari agensek, Drezdában a választó fejedelem János György távollétében ennek titkárai dr. Koppely és dr. Hoë, sőt maga a választó fejedelem testvére: Ágost herczeg, ki meg is vendégelé, — fogadák Thurzót. Útjában az ifjú nem mulasztotta el a nagyobb városok nevezetességeit megtekinteni. Így Prágában kíséretével együtt szorgalmasan látogatta a templomokat, a császári palotát s más

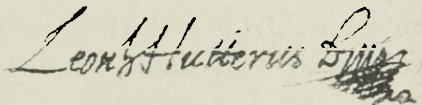
* Ezen derék ifjú a német nyelvben oktató Thurzó Imrét, kinek Wittembergában is kezdetben tolmácsul szolgált.

** Mátyás ajánló levele, 1615. 91. sz.

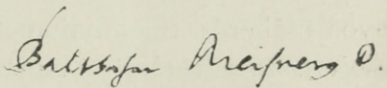
kitűnő épületeket, nagy öröme apjának, ki híret vevén fia szerencsés utazásának, megdicséré, hogy nem maradt közönséges útasok módjára fáradt volta daczára szálló helyén, csupán ingyének áldozván, hanem ottani látásának rövid idejét is hasznos ismeretek szerzésére fordítá.

II.

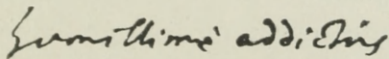
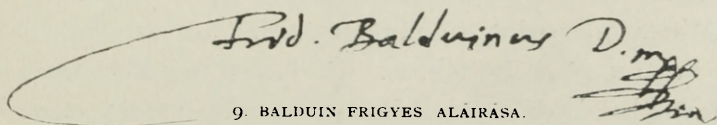
Hosszú, fárasztó utazás után végre július utolsó napjaiban társaival együtt szerencsésen Wittembergbe ért, hol már július 27-kén az akadémiai polgárok sorába is felvétellett.* Az előkelő ifjú eljövele valóságos esemény volt a wittembergi egyetemre nézve. Az akadémiai tanács és a tanárok, kik között első sorban Spiegel Jeremiást, Thurzó Imre volt nevelőjét és tanítóját, azután dr. Forster Vilmos igazgatót, Hutter Lénárdot, Meisner Boldizsárt, Schmidt



7. HUTTER LÉNÁRD ALÁÍRÁSA.



8. MEISNER BOLDIZSÁR ALÁÍRÁSA.

9. BALDUIN FRIGYES ALÁÍRÁSA.

Erasmust, Balduin Frigvest, Wankel Jánost, Martini Jakabot és Siber Tódor Ádámot kell felemlitenünk, sietve

* 1615. 93. sz. — Mily virágzásnak örvendett ez időtájt a wittembergi egyetem, bizonyítja a tanulók nagy száma, mely a 2000-et fölülmulta. — Spiegel Jer. levele a nádorhoz, 1615. oct. 31.

siettek jó szolgálataikat felajánlani a nagyhirű nádornak, s őt biztosítani a felől, hogy egyenként és összesen minden igyekezetöket reá fordítandják, hogy a nemes ifjú sikerrel

*Jacobus Martini Prof.
Lag. et ph. publ.
lit. publ.*

IO. MARTINI JAKAB ALÁÍRÁSA.

folytathassa az akadémiai tanfolyamot.* Hogy a tanárok eme rendkívüli szolgálatkészségéhez a nádor hírnevén kívül annak nem mindennapi bőkezűsége is hozzájárult, —

*Adamus Thuroczus Sibp.
rus.*

II. SIBER TÓDOR ÁDÁM ALÁÍRÁSA.

tán felesleges említenünk. A szép körmöczi aranyok, melyeknek hazánkban németek még ma is bizo-

nyos csáberőt tulajdonítanak, a német egyetem tanáira a XVII. század elején átaljában valóságos varázserőt gyakoroltak, mely annál mélyebbre hatott, mennél ritkább vendég volt a szép cikk e tudós férfiaknál, kiknek évi fizetésök alig közelítette meg azon összeget, melylyel napjainkban csak az utolsó falusi tanító is díjaztatik.**

Mindazon jóakarató támogatás daczára azonban, melyben tanárai részesítették, az ifjú Thurzónak kezdetben sok mindenféle akadálylyal kell vala megküzdnie; mert bármily szép előképzettséggel bírt is, a tanulás a német nyelvben való járatlansága miatt kezdetben nem kis nehézség-

* Az akadémiai tanács, és a felsorolt tanároknak Thurzó Györgyhöz intézett levelei.

** Spiegel Jeremiásnak, mint a szónoklattan tanárának, fizetése 225 ft. volt. — Thurzó Imre levele anyjához, 1616. apr. 20.

gel járt. Az előadási nyelv ugyan főleg a latin volt, mindamellett ez időtájt a protestans egyetemeken még a német nyelv sem hanyagoltatott el annyira, mint csak néhány évtizeddel később, midőn a jezsuiták befolyása alatt álló katholikus egyetemek mintájára a német nyelv a protestans felsőbb tanintézetekből is teljesen kiküszöböltetett. A német nyelvben való eme járatlansága Thurzónknak az egyetemen kívül is sok kellemetlenséget okozott a mindennapi érintkezésben társaival, kik pajzánságukban idegenszerű magaviselete és ruházatja miatt is gúny tárgyává tették. Pedig hát e jó német úrfiaknak, kik széles karimás, hosszú strucztoállal ékesített kalapjaikban, a szélben lengő rövid köpenyükből, térdén ülöl összekötött esztelenül bő nadrágjaikban, lehajtott bőszárú, lábikráikat meztelenül hagyó sarkantyús csizmáikban, — körülbelöl úgy nézhettek ki, mint a madárijesztők, — nem volt mit gúnyolódniok Thurzó magyaros viselete felett, mely a jelenleg is általánosán szépnek elismert magyar díszöltözettől legfeljebb csak a ruhakelmék elevenebb színei által különbözött.

De mindezen külső kellemetlenségek, melyeket Thurzónknak el kell vala szenvednie, csak ideig-óráig tarthattak. Az ifjú nem mindennapi szellemi tulajdonai, szeretetreméltó s a mellett előkelő magaviselete csakhamar elnémitották a gúnyolódókat, mihez egyébiránt nem kis mérvben hozzájárult a választó fejedelemnek az akademiái tanácsához intézett levele, melyben a pártfogása alatt álló ifjat kíséretével egyútt a tanárok különös figyelmébe ajánlván, szigorúan parancsolá, hogy a pajkos ifjúságot komolyan óvják a gúnyolódástól.* Erre különben, mire

* János György levele a wittembergi egyetem tanáraihoz. Dat. *Neusorg*, den 21. Juli 1615 . . . , „damit Er, vundt die seinen unperturbiret gelassen, auch vor

der jungen frechen, muthwilligen Jugend Ihres auszländischen Trachtes halber verhønet werden — præcaviren. •

ACADEMIÆ

VVittebergenfis

RECTORE

VALENTINO GUIL.FOR-

STERO I. U. D. & Profell
ptiblico,

NOmen suum legitime pro-
fessus, numero discentium
doctrinam cœlestem & artes Ec-
clesiæ vitæque humanæ necessari-
as, postquam obedientia ꝛ legi-
bus Academiae sanctè præstan-
dam promississet, adscriptus est

*Comes Emericus Thurzo de Arva ejusdem
Comitatus Comes perpetuus Illm. Comitis Regni
Hungar. Palatini filius*

Id quod literis hisce Academiae si-
gillo publico munitis testamur,
quæ dabantur Wittebergæ die 27
mensis *July*: Anno à nato Christo
M. DC. XV.



az ajánló levél megjött, már szükség sem volt, mert az ifjú bőkezűséggel párosult nemes magaviselete következtében már néhány hét múlva bálványa lett tanárainak és tanulótársainak egyaránt.

Az általános tiszteletet, mely Thurzónkat mindenfelől környezé, nagy mértékben fokozá nem közönséges ügyessége az ékesszólásban, melyről kezdetben saját házánál nagyobb hallgatóság jelenlétében tartott beszédeiben, majd az úgynevezett Frigyes-féle teremben nyilvánosan elmondott szónoklatával bő alkalma nyílt tanúbizonyságot adnia.*

A dicsfény, melyben Thurzó György, a protestantismus eme rendíthetetlen bajnoka az orthodox egyetem tanárai előtt ragyogott, fejedelmi bőkezűsége a tanárok és az alumnusok irányában, önkénytelenül Imrénkre is bizonyos fényt árasztta, mely fokozva saját szellemi és testi tulajdonai, valamint a választó fejedelem hatalmas pártfogása által, alkalmas volt tanárait is elvakítani, kik az ifjú iránti odaadásuknak, — s tegyük hozzá: a választó fejedelem iránti engedelmségüknek —

Imre Thurzó
Rector 1615

13 THURZÓ IMRE RECTORI ALÁÍRÁSA.

kifejezést adandók, Thurzó Imrét már 1615 október elején az akademia igazgatójának megválasztották.** A legnagyobb kitüntetés ez, melyben az «Alma Mater» egyik polgárát részesítheté, s bizvást hozzá tehetjük, oly kitün-

* Spiegel Jer. levele Thurzó Györgyhöz. 1615. sept. 19.

** Spiegel Jer. levele — Thurzó Györgyhöz 1614. oct. 15. — Úgy látszik e levélből, hogy Thurzó Imre megválasztatása egyenesen a választó-fejedelem paran-

csából történt. — Annál valószínűbb ez, mert ez időtájt az egyetemi tanárok a fejedelem által rendes fizetéssel lévén el látva, teljesen tőle függtek, s akaratját minden tekintetben vakon teljesítették.

tetés, a milyenben német egyetemen Thurzó Imrén kívül magyar ifjú ritkán részesült.

Gyarlósága tudatában az ifjú soká szabadkozott a díszes hivatalt elvállalni, annyival inkább, mivel nem tudhatta, édes apja mily néven venné elhamarkodott eljárását. De ez oly távol lakott, s a kitüntetés annyira hízelgett hiúságának, hogy a felajánlott tisztet, tanárai folytonos rábeszélései által legyőzetvén, elvégre is elfogadá, még mielőtt apja beleegyezését vehette volna.

Az ünnepélyes felavattatás a vártemplomban a szokott szertartások között nagy pompával október hó 18-dikán ment végbe. «Már ha vétettem e részben valamit, — írja apjának október 30-kán — mint engedelmes fiú örömet szenvedem a dorgálást.» De a rendkívüli kitüntetés a nádornak is hízelgett, ki nem késett fia levelére válaszúl adni: hogy a tisztet, melyet előtte már nem egy gróf, sőt fejedelem is dicsérettel tölte be — ha arra alkalmasnak itéli magát — elfogadhatja.*

A kitüntetés, mely egynémely előkelő hivatalbeli elődjének csak arra szolgált, hogy az egyetemi közönségnek bebizonyítsa, mennyire lehet a zúgás-zajongás, a verekedés és dőzsölés mesterségét vinni,** Imrénknek újabb ösztönül szolgált tanulmányait annál nagyobb szorgalommal folytatnia, úgy hogy ez időtájt tervezett kirándulását Lipcsébe és Hamburgba is elhalasztá. Most főleg a német nyelv volt az, melynek elsajátítására annál nagyobb gondot fordított, mennél inkább ösztönöztetett erre apja által, ki e nyelv tudására nagy súlyt fektetett, s leveleiben nem szűnt meg azt fia különös figyelmébe ajánlani. Az eredmény ez irányban is kielégíthette a nádort, mert Imrénk a pozsonyi Armpruster magán oktatása és a folytonos gyakorlat által a német nyelvben csakugyan szép elő-

* Thurzó György levele fiához, 1615. nov. 9.

** JOHANNES SCHERR: «Germania» 210. l.

Nachgelobener Graff, freundlicher Theilhaber
Ihrer Väter, Eurer Gnaden sind mir
schuldige erforschte Dienste mit wünschlicher
von dem allmüthigsten aller glücklichsten
Zukunft bereit.

F. B. Väterlicher Befehl, das nämlich Diefelb auch
früher mit mir in dem Obigen Ich oft erforscht
befunden soll, habe auch den besten der besten
dem schreibenden diejenige Liebe empfunden. Und mit besonderer
lieber Freund ich von dem F. B. meine Theilhaber schreibend
so lieb und annehmlich gemacht ist. Was es wegen
Ich dem F. B. abimale mit diesem Briefchen Briefchen, andere
Theilhaber zu begünstigen, und wie auch dem Herrn so
höflich gedankt, Ich mich noch bei demselben empfunden
sich befinden. Und zu demselben, anmuthig worden
binnen. Was Ich sonst F. B. empfunden wollen
dass noch bei mir in dem Obigen nicht
mehr vornehmen. Damit F. B. Ich Gottes Theilhaber
mühe befallt. Haben auch diejenige den besten
Theil: Am 16ten

F. B.

erforschter Dienst
und so

Graff Friedrich Theilhaber
Recht

meneteleket tőn.¹ «Ha — úgy mond — e nyelvet nem fogom is teljesen elsajátíthatni az idő rövidsége miatt, reménylem mégis, hogy annak oly alapjait teszem le, melyekre később derekasat fogok építhetni».

E közben nem szűnt meg szónoklati gyakorlatait folytatni, mire most, mint az egyetem igazgatójának, már tiszténél fogva csak annál több alkalma nyílt. Majd ezen, majd amazon tárgyról nyilvánosan is vitatkozott, sőt «disputatióit» a nádor nem kis örömeire, nyomtatásban is kiadta. Beszéde, melyben dr. Hutter Lénárdnak 1615 november 6-án a Luther és Kalvin tanai között való syncretismusról tartott vitatkozása alkalmával e kitűnő tudós tanait vitatta, oly rendkívüli hatást gyakorolt, hogy híre még a szomszéd egyetemeken is elterjedt.²

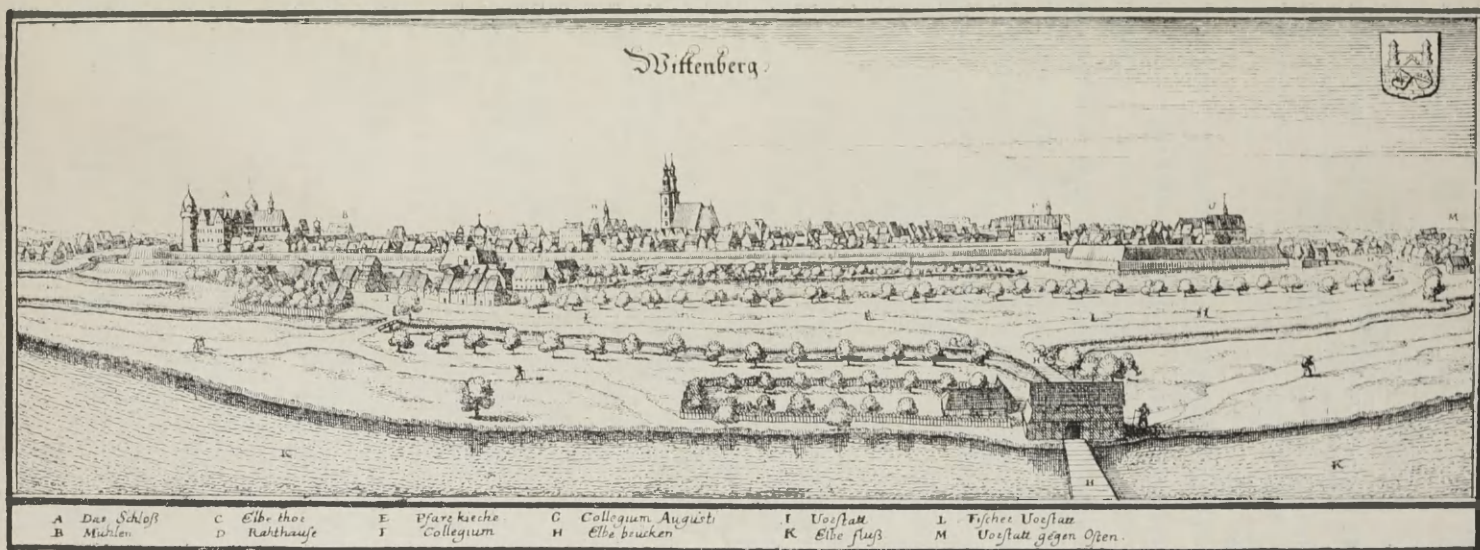
Hogy a rendkívüli haladás, melyet Thurzónk a németországi egyetemen tett, de főleg a sokféle kitüntetés, mely ott magyar létére érte, bent az országban sem maradhatott titokban, az csak természetes, s így a felett sincs mit csudálkoznunk, hogy hova tovább számos más előkelő szülőkben is felébredt a vágy hasonló fiaikat ezen egyetemre küldeni. Így még ugyanazon évben Paczóth Ferencz,³ 1616 elején pedig Osztrosith János⁴ is Wittembergába zarándokoltak, hogy az ifjú Thurzó igazgatása alatt álló egyetemet látogathassák. Ha elgondoljuk, hogy ezen úrfiak sem útaztak nevelők, kísérő társak nélkül, lassanként egész kis magyar telepet látunk alakulni a wittembergi egyetemen, örömeire az akadémia tanárainak, kik a magyar ifjak ezen sűrű látogatását méltán ama vonzerőnek tulajdonítván, melyet Thurzónk honfitársaira gyakorolt, annál

¹ Armpruster levele a nádorhoz, 1616. febr. 27. «Az német nyelvet ő nagysága lassan-lassan alkalmasint eszébe veszi, vette is. Német könyveket is szöröz . . .»

² Thurzó Imre levele apjához, 1615. nov. 11.

³ Özv. Paczóth Ferenczné, Balassa Anna egyetlen fia. Scultety M. levele a nádorhoz, 1615. dec. 12.

⁴ Armpruster levele a nádorhoz, 1616. febr. 27.



14. WITTEMBERG.

nagyobb odaadással viseltettek ifjú igazgatójuk iránt. Ez utóbbi maga is örömmel látta honfitársainak Wittembergbe érkezését, s ismervén saját tapasztalásából a kezdet nehézségeit, minden befolyását a legnagyobb készséggel felhasználta, hogy társai az idegen városban mielőbb otthonosan érezzék magukat. Az ifjú Osztrosith és kísérete részére ő maga szerzett közvetlen szomszédságában szállást, sőt — nem lévén apja ellenére — megengedte, hogy asztalt vele együtt tarthasson.*

Mint az egyetemet látogató magyar ifjúság vezére, Thurzó Imre minden tekintetben mintaképül szolgálhatott társainak, kik fennsőbbségét készséggel elismervén, nemcsak baráti tanácsait fogadták szívesen, de az általa előírt fegyelmi rendszabályokat is szigorúan megtartották. Thurzó ezt határozottan követelte társaitól, annál is inkább, mert midőn Wittembergbe ért, sajnosan tapasztalá, hogy a magyar név jó híre némileg meg van ingatva. Történt ugyanis, hogy kevéssel Wittembergába érkezése előtt, egy az ottani egyetemet látogató magyar úrfi, Szunyogh Gáspár** nevű, a német úrfiakkal versenyt dőzsölven, visszaélt hitelével, s hazatérven sem rendezé adósságait. A csorbát, melyet ezen könnyelmű ifjú a magyar név jó hírére ejtett, Thurzónak — ki Szunyognak megyebeli honfitársa és rokona is volt — mindenkép helyre kellett ütnie; a miért míg egy felől minden igyekezetét arra fordítá, hogy a magyar ifjak részéről újabb panaszra ez irányban semmi ok se szolgáltatassék, apjához írt leveleiben váltig sürgeté, hogy a szennyes adósságok a magyar név jó híre érdekében mihamarébb rendeztessenek.

Azon szigorú fogalmak daczára, melyekkel Thurzó a tisztességes magaviseletről bírt, távol volt tőle minden ridegség vagy korához nem illő erkölcsbíraskodás. Ellen-

* U. o.

** Budetini Szunyogh Mózes fia.

kezőleg valamint ő maga is fogékony volt az élet örömei iránt, úgy azokat társaitól sem kívánta megvonni. A hosszú téli estéken szállásán ő maga nem egyszer rendezett társas összejöveteleket, melyekben nemcsak barátai, hanem gyakran tanárai is részt vettek. Ilyenkor jó zerbsti sör s tüzes rhenusi mellett, a komoly tudományos vitatkozásokon kívül a tréfának is tág tere nyílt, mely — ha az egykorú számlákban felsorolt törött kancsók és poharak után ítélnünk — olykor széles jókedvbe is átcsapott.

Ezen kedélyes, honi zamatú társas összejövetelek jóformán egyetlen szórakozásul szolgáltak Thurzónknak, ki bár hova-tovább honosabban érezte magát a jó német városban, de annak közmulatságaiban, sőt az egyetemi ifjúság összejöveteleiben (az ú. n. commersekben) is menél ritkábban vett részt. Közünnepélyeken, melyekben az egyetemi ifjúság testületileg jelent meg, természetesen ő sem hiányozhatott, sőt ily alkalmakkor, mint az egyetem igazgatója, kötelességéhez képest még akkor is helyt állott, midőn az ünnepélyen való részvétele némi kényelmetlenséggel járt. Így — például — midőn 1616 febr. elején az elhunyt Ágost szász herczegért — mint az egyetem pártfogójáért (protector) gyászszertartás tartatott, Thurzónk — nem lévén gyászruhája, sem szabó Wittembergában, ki magyar ruhát tudott volna készíteni — hogy a szertartásnál jelen lehessen, a magyar alumnusoktól kikölcsönzött egyszerű fekete ruhába öltözött, felöltőül éjjeli köntösét használván, melyet ily célból feketére festetett. «Ekkép — írja február 6-án apjának — habár nem is, a mint óhajtottam volna, de mégis a mint lehetett, összeállítottam a ruhát.» *

Folytonos megfeszített szorgalom és munka között hamar múlt el a tél, s állott be a tavasz s vele a vágy Imrénkben

* Thurzó Imre levele apjához, 1616. febr. 6.

még az elmúlt őszszel tervezett utazását Hamburgba fogatnositania. Annyi mindenfélét hallott a gazdag kereskedelmi város szépségeiről, az ott összeseregglő idegenekről, a tenger nagyszerűségéről, hogy leveleiben nem szűnt meg kérve-kérni apjától a beleegyezést ez utazáshoz, melyet megtennie — úgymond — többé soha életében jobb alkalmja nem lesz. — Átlátta ezt a nádor maga is, s örömet adta volna beleegyezését, de ekkor köszvényes nyavalyája is már egyre súlyosbodott, s mennél inkább látta hanyatlani egészségét, annál komorabb színben tűnt fel előtte a százszoros veszély, melynek fia az utazás által kitétetnék. Hosszas habozás után megtagadta tehát fia kérését, válaszában azzal vigasztalván, hogy majd később inkább Velenzébe utaztatja, hova — úgymond — egész odáig rokonainál szállva, biztosabban utazhat, mint Hamburgba. — Míg fiát engesztelő szavakkal ekkép igyekezett megnyugtatni, addig mestereit — bár igaztalanul — nem egy kemény szemrehányással illette a nádor, hogy fiát már eleve nem tudták lebeszélteni utazási szándékáról.

Szokva édes apja parancsait ellenvetés nélkül teljesíteni, Imrénk most is — bár csak szíve fájdalmával — megnyugodott akaratában, annál is inkább, mert mire a nádor tagadó válasza Wittembergába ért, az idő is elközelgett, a midőn az akademiát el kell vala hagynia. A nyári félév ugyan még korántsem ért véget, minthogy azonban apja, — egyre súlyosbodó köszvényes baja miatt — már korábban hazaszólítá : Imrénk Wittembergból való elutazásának határidejét május 1-jére tűzván, ez időben tisztéről is, mint egyetemi igazgató, lemondott.

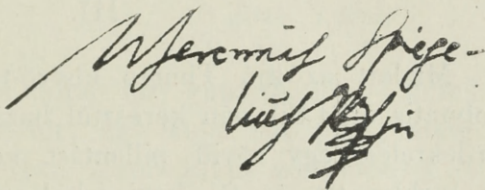
Ily körülmények között neki immár különben sem lévén maradása a külföldön, most minden igyekezetét arra fordítá, hogy elutazása Wittembergból a kitűzött időben minden akadály nélkül, illő módon megtörténhessék. — Az előkészületek ily hosszú útra, mely legalább 24 napot volt

igénybe veendő,* nem kis gondot okoztak nemcsak a nádornak, de Imrének is, ki a kitűzött napon túl semmi esetre sem akarván Wittembergben maradni, leveleiben váltig könyörgött apjánál, hogy az ígért kocsit az istenért ne késleltesse, hanem azon legyen, mikép az még május elseje előtt Wittembergába érhessen; mert lemondván tiszteről — úgymond — a tisztesség sem engedné tovább ott maradnia. — A nádor örömet tett volna eleget fia kívánságának, mert hiszen mielőbbi hazaérkeztét ő maga is mily türelmetlenül várta; de hát hogyan engedhetné fiát útra kelni, mielőtt biztos utazásáról minden irányban kellően gondoskodott volna? Irnia kellett tehát mindenekelőtt minden irányban lakó főember ismerőseinek, kérvén, hogy fiát, ha nálok szállana, kíséretével együtt szívesen fogadják, sőt szükség esetében kísérettel is lássák el. Aztán az ily alkalmakkor szokásos ajándékok sem maradhattak el. Már hetekkel előbb útnak indítá Prága felé jobbnál-jobb tokaji borokkal terhelt társzekereit Mátyás király és a szász választó fejedelem számára. Imre házigazdájának egy szép kárpitot, Spiegel Jeremiás mesternek egy paripát ígért, — ezekről is gondoskodnia kellett, no's aztán a szép új körmőczi aranyokról, (feltesszük ugyanis, hogy régi arany csak akadt mindenkor a nádor tárházában). Végül még a gondos anya mi mindent készített elő a hosszú útra, hogy kedves egyetlen fia szükségét semmiben se szenvedjen! — Szóval, mindezen előkészületek sokkal több időt vettek igénybe, mint a nádor maga is gondolta volna, úgy hogy már ápril hó vége felé járt az idő, midőn Thedy István és Liptay Márton udvari emberei kíséretében valahára útnak indíthatta a várva-várt kocsit, mely aztán körülbelül csak május 12-ke táján ért Wittembergbe.

Thurzó Imrét, ki igazgatói hivatalát eredeti megállá-

* Így számítja maga a nádor egyik levelében az oda s visszautazást.

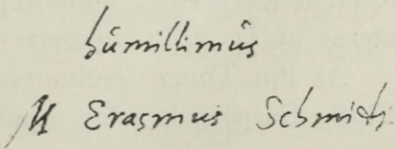
podásához képest május elsején csakugyan letevé, a késedelem rendkívül kellemetlenül érinté, annál is inkább, mert visszalépése napján az egész egyetemet fejedelmi módon megvendégelvén,¹ tanárai- és tanulóársaitól forma szerint is búcsút vőn. — Csaknem két heti tétlenségre kárhozattva, a büszke ifjú helyzete csakugyan kényelmetlen lesz vala, ha egy kedvező véletlen által Wittembergben való mulatása utolsó napjaiban még egy tiszt nem hárul reá, melyben eljárni szintoly szigorú, mint kedves kötelességének ismerte. Történt ugyanis, hogy hív nevelője, Spiegel Jeremiás mester, kinek ez időben a szónoklati tanszéket (oratoria professiót) szerezte meg, nősülni óhajtván, kérő gyanánt Imrénket kérte fel. Elválása utolsó



15. SPIEGEL JEREMIÁS ALÁÍRÁSA.

pillanatában mi kedvesebb kötelesség hárulhatott volna Thurzónkra, mint az, hogy e csekély szolgálat elvállalása által is újabb tanújelét adhassa mélyen érzett hálájának tanítója iránt, ki annyi éven át oly hiven és jámborúl forgolódott körülötte.²

Alighogy Imrénk ezen újabb tisztében a legjobb sikerrel eljár s Jeremiás mester kézfogója a város legerkölcösebb «emberül feltartott» hajadona — Schmidt Erasmus tanár leányával illő pompa és szertartások között megtörtént,³ a várva-várt kocsis is valahára megérkezett, meg a különféle ajándékok, Fluth uram kárpitja, — az aranyok, és egy egész csomó levél a nádortól az egyetemhez s külön-



16. SCHMIDT ERASMUS ALÁÍRÁSA.

¹ Fluth Gáspár számlája 1616. 52. sz.

² Th. I. levele anyjához, 1616. apr. 20.

³ Schmidt Erasmus levele a nádorhoz,

1616. máj. 14.

külön valamennyi tanárhoz. — Bezzeg volt is dolga Imrének, míg apja kívánságához képest mindeneket illő módon elintézett, s anyja részére* is beszerzé a házi gyógytár számára megrendelt szereket, úgy hogy ismét néhány nap telt, mignem valahára végbúcsút vehetett tanáraitól, tanuló-társaitól és a kedves helytől, melynek vendégszerető falai között csaknem egy teljes éven át annyi s oly sokféle kitüntetésben részesült, a mennyi egy korabeli ifjút egy-átaljában érhet.

III.

. Mialatt az ifjú Thurzó kísérő-társaival akadálytalanul folytatja útját Silezián keresztül hazája felé, talán nem lesz érdektelen egy rövid pillantást vetni ama költségekre, melyekbe tíz és fél havi iskoláztatása került. Kezdjük mindjárt az útiköltségen. Midőn Thurzó György fiáért küldött Wittembergbe, 80 magyar forintot adott át szolgáltnak, meghagyván fiának, hogy emberei megérkezése után ezekkel a költségekről számadást tétessen, a fenmaradt összeget vegye át, és saját utazási költségeire fordítsa.* Minthogy feltehető, hogy a nádor inkább nagyobb, mintsem a szükségesnél is kisebb összeggel látta el embereit, következik, hogy ez összeggel az oda- s visszautazás költsége tökéletesen fedezve volt; mihezképest a Wittembergbe való kétszeres utazás költsége összesen 160 frtra tehető.

Az ifjú Thurzó élelmezési költségei felől házigazdája: Fluth Gáspárnak négy eredeti számlája maradt fel napjainkra, melyekben a tartási költségek hetenkint — négy személy számára — átlag 42 tallérral számíttatván, az összes költség 42 hétre teszen 1764 tallért. Ez összegből esik a szoros értelemben vett élelmezésre hetenkint

* Thurzó György levele fiához, 1616. ápr. 26.

28 tallérjával	1176 tall. — gar.
borra, hetenkint átlag 10 tallér 10 gar.	437 " 17 "
sörre, 2 tallér 11 gar.	103 " 6 "
világításra átlag 11 gar.	19 " 6 "
külön rendelt süteményekre, törött po- harakra stb.	27 " 19 "
<hr/>	
összeg :	1764 " — "

vagyis minden egyes személyre 441 tallér.

Ezen költségösszeállításból következik, hogy ifjaink élelmezése naponkint átlag 1 tallérba került, az elfogyasztott italok ára pedig személyenkint 11 garasba, melyből esik :

borra	8 garas 9 dénár
sörre	2 " 1 "

Ha vesszük, hogy ez időtájt egy kupa (Kanne = itcze) rénusi bor 6 garasba került, egy kupa sör pedig átlag (minthogy a drágább zerbsti sörön kívül wittembergi is fogyott) 7 dénárba,* kitűnik, hogy egy-egy ifjú naponkint másfél kupa bort és közel három kupa sört fogyasztott. Ezen mennyiség után ítélve, valóban nem a legjobb fogalmat alkothatnánk magunknak ifjaink mértékletességéről; ne feledjük azonban, hogy — mint már fentebb is megjegyeztük — gyakrabban rendeztek társas összejöveteleket, s hogy e szerint az elfogyasztott italok egy része a vendégekre esik. Étkezés közben — a számlák tanúságaként — naponkint rendszerint csak négy kupa bor, s ugyanannyi sör jött az asztalra; mihez képest fel kell tennünk, hogy ifjaink naponkint csak egy-egy kupa bort s ugyanannyi sört fogyasztottak.

A fentebbiekben felsorolt rendes költségek mellett legyen szabad még a rendkívüliekről is megemlékeznünk. Hogy ezek között az egyetemi tanároknak s más befolyásos egyéneknek adott ajándékok képezhették a legfőbb tételeket, az elmondottak után felesleges emlitenünk, azok

* Ez áratok Fluth Gáspárnak a búcsú-lakoma költségei felől szóló számlája után állítottuk össze.

magasságát azonban legfeljebb csak hozzávetőlegesen vagyunk képesek meghatározni. — Tény, hogy az ifjú Thurzó már Wittembergbe utaztakor dr. Koppely udvari tanácsosnak személyesen kedveskedett egy kis ajándékkal, apjára bízván az előzékeny dr. Hoenek megajándékozását, mert — úgy mond — napjainkban az ajándékok még az isteneknek is tetszenek.¹ Az egyetemi tanárok a nádorhoz intézett leveleikben szintén gyakrabban mondanak köszönetet nagylelkű ajándékaiért; s bár a kapott összegről nem tesznek említést, mindamellett megközelítőleg ez ajándékok összegét is meghatározhatjuk. Tudjuk ugyanis, hogy a nádor, midőn fia Wittembergből távozott, Spiegel Jeremiás mesternek 20 körmöczi aranyat küldött ajándékkul; minél fogva felette sokban aligha tévedünk, midőn felteszszük, hogy a többi tanárokat egyenkint legalább is a fentebbi összeg felével s így az egész tanári testületet összesen 100 arannyal díjazta.

Az ajándékokról szólva, ne feledjük a Mátyás királynak és János György szász választó fejedelemnek ismételve

Johannes Georgius, Elector küldött tokaji fő-borokat sem, melyeknek hazánkban már ez időtájt is nagy értékük volt.²

17. JÁNOS GYÖRGY ALÁÍRÁSA.

Az ifjú Thurzó Imre zsebpénzéről némi tájékozásul szolgálhat egy későbbi keletű okirat,³ melyben a nádor 500 frtot rendel hazatérő fiának mindennapi költségére s ugyanannyit ruházatjára. Ehhez képest költségét e két czímen bízvást 1000 frtra tehetjük. Igaz ugyan, hogy a tanulmányaival elfoglalt ifjúnak

¹ Thurzó Imre levele apjához, 1615. sept. 12. — Hans Zeidler (Hofmann) Thurzóhoz 1616. apr. 25. Mátyás kir. ugyanahhoz 1616. apr. 27.

² Az árvai vár levéltárában őrzött levelekben gyakran találkozunk a hazánk különböző vidékein termelt borok áraival; de a tokajiról soha sem történik emlí-

tés, miből következtetjük, hogy ez kereskedelmi cikket nem is képezett. — A szentgyörgyi «főhegyeken» termelt bor ára ez időtájt akónként 2 forint volt.

³ Thurzó György nádornak Debreczeni Tamás tokaji praefectushoz intézett pecsétes levele.

Wittembergben időzése alatt kevesebb alkalma nyílt a költekezésre, de hogy mindamellett voltak mellékes költségei is, bizonyítják apjához intézett levelei. Így például 1616 január elején társai kíséretében Lipcsébe utazott, hová a múlt évben Lyserus Polycarp menyegzőjére hívta meg, s hol a lipcsei tanuló ifjúság által testületileg fogadtatott, alig gondolható, hogy a bőkezű ifjú a szíves fogadtatást a szokásos «com-mers» rendezésével ne viszonzotta volna. Tudjuk továbbá azt is, hogy nyilvánosan elmondott beszédeit kinyomatatta, könyveket szerzett, a szegényebb sorsú ifjakat vitatkozásaik közrebocsátásában gyámolította stb.

Polycarpus Lyserus D.

18, LYSERUS POLYCARP ALÁÍRÁSA.

Említést kell még végül tennünk azon költségekről, melyekbe Imrénknek az egyetem megvendégelése került, midőn az egyetemi rectoratustól megvált. Az eredeti számla szerint ezen vendégség költsége 155 tallér és 15 garasra rúgott. Szem előtt tartván ama számítást, mely szerint ifjaink tartása itallal együtt naponként 1 tallér és 11 garasba került, következtethető, hogy Thurzónk az nap körülbelül 80 személyt fogadott vendégül. Mert habár a számlában az egyetemről tétetik említés, ez alatt a tanári testületet s legfeljebb még az ifjúnak néhány barátját kell értenünk, s nem az egyetemi ifjúságot is, melynek száma akkor 2000-nél többre ment.

Az elmondottak után Imrénk 10 és fél havi wittembergi mulatása költségei megközelítőleg tettek:

1. Uti költség	--- --- --- --- ---	160 frt.
2. Élelmezés társaival együtt 1764 tallér, 1 frt 50 denárjával számítva	--- --- --- --- ---	2646 "
3. Ajándékokra nyolcz tanárnak 20 aranyával 160 arany vagy minden aranyat 2 frttal számítva	--- --- --- --- ---	320 "
4. Ruházat és zsebpénz	--- --- --- --- ---	1000 "
5. Az egyetem megvendégelése	--- --- --- --- ---	232 "
Összeg		4358 frt.

mely összeghez hozzáadván a levélhordók és lovas küldönczök utazására fordított költségeket, Thurzó Imre magán nevelőinek díjait, nó és még a jó tokaji főborok árát, az összes költség túlzás nélkül kerekszámban 5000 frtra tehető, oly összeg, mely ha még napjainkban is tetemesnek látszik, akkortájt egész kis vagyont képviselt.*

IV.

Thurzó Imre hazatérte örömnapp volt Bitsén, mely isteni tisztelettel ünnepeltetett. Ott voltak egybegyűlve a számos rokonok, a környékbeli nemesség, sőt nagy számmal a főúr jobbagysága is, mely lovas banderiummal kíséré az ifjat a jablonkai határszéli erdőtől. Maga a gyengülő nádor, ki egészsége helyreállítása végett a közel eső rajeczi hévizben időzött, e napra visszatért házához, mert hogyan is engedhette volna, hogy más legyen első, ki karjaiba zárja kedves gyermekét. Bezzeg volt is miben gyönyödködni: az alig 18 éves ifjú testben, lélekben csaknem férfiúvá növekedett s a nádor hova-tovább nagyobb örömmel tapasztalá, hogy nem méltatlanra pazarlá a nagy költséget. A viszontlátás öröme mintha hanyatló egészségére is kedvező benyomást gyakorolt volna s a megelégedés, a lelki nyugalom, habár ismét csak rövid időre, visszaadta testének is az elvesztett erőt, ruganyosságot, úgy hogy a meg-

* Thurzó György minden leányának a kiházásitáson kívül, melynek értékét legfeljebb 3000 frta teszszük, 10,000 forintot rendelt hozományúl végrendeletében.

Egyébíránt tájékozásul a pénzérték megítéléséhez, legyen szabad egykorú levelek nyomán némely tárgyak árait feljegyeznünk: Egy akó finom szentgyörgyi bor 2 forint 60 den. — Hat szekeres ló 250 ft. — Hat lóra való hám, szép 50 ft. — Egy finomúl vésett saphir gyűrő 25 ft. —

Egy dísz-börkocsi viaszos vászon takaróval 210 ft.

Acsády Ignác úr, kivel fentebbi számításunkat közöltük, egy azon időbeli régi magyar forint abszolút ezüst értékét a maihoz arányosítva 1 frt 50 kr-ra, relativ értékét pedig ennek ötszörösére teszi, úgy hogy az 5000 frttal kiszámított összes költség mai értékben kerek 37,500 frtot tenne.



19. RAJECZ.

kezdeti fürdői idény
befejezte után újult
erővel kelhetett út-
ra Árva felé ne-
hány határvillongási

ügyét személyesen elintézendő. Imre úgy a fürdőbe, mint Árvába kísérő társul csatlakozott apjához, ki ezentúl nem is vált meg többé egyetlen fiától ép a sírig, mely fájdalom, már oly hamar tárult fel előtte. Javult egészsége daczára a nádor, mintha érezte volna közeli halálát, sietett még hátralévő napjait fia társaságában tölteni s őt mintegy az életbe bevezetni, sőt a körülményekhez képest még életében önállóvá is tenni. Innen magyarázható, hogy kevéssel fia hazatérte után ez utóbbinak egy ünnepélyes okmánynyal közel 4000 frtnyi évdíjat rendelt tokaji jövedelméből, ezen felül pedig szabad ellátást váraiban 32 lovasból álló kísérete s udvarnépe számára.*

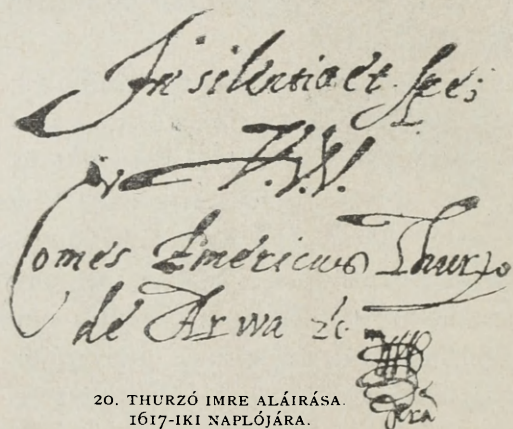
Életében ez volt a nádor utolsó intézkedése, melylyel egyetlen fia iránti véghetetlen szeretetének még egyszer tanújelét adhatta. Ezentúl megtört egészsége, mely a gyógyvíz hatása alatt rövid időre némileg helyre állott, az őszi zordonabb időben ismét hanyatlani kezdett, ereje egyre

* Thurzó György nádornak Debreczeny Tamáshoz intézett levele.

fogyott s még mielőtt az év véget ért volna, a nagy férfiú megszűnt élni.

*
* *

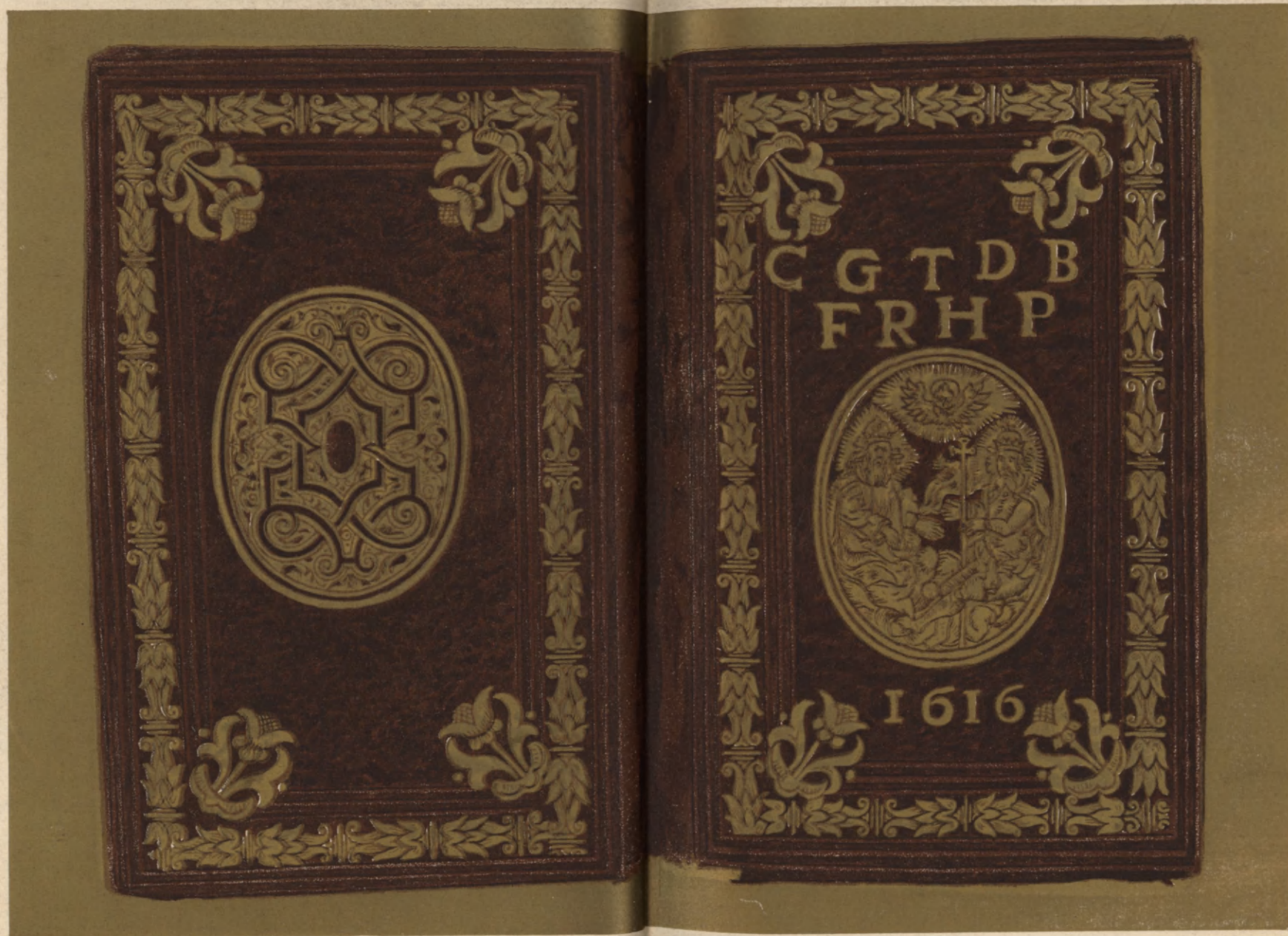
Ezerhatszáztizenhatodik évi deczember hó huszonnegyedikén «az szegény üdvözült úr ő nagysága múlt ki ez árnyék világból, nagy karácson estve, fertály híján tíz órakor». E szavakkal jegyzé fel Thurzó Imre a gyászeseményt 1617-iki naptárának külső lapján... Keserves pillanat,



20. THURZÓ IMRE ALÁÍRÁSA.
1617-IKI NAPLÓJÁRA.

midőn a szerető gyermek véghetetlen fájdalmában önmagát csak ama kézzelfogható tény feljegyzésével kénytelen megnyugtani, hogy az, ki eddig mindene volt, örökre megszűnt lenni... De nem; hisz ott van anyja, a szintoly forrón szeretett

drága lény, kinek még az övénel is égetőbb fájdalmát enyhíteni első sorban most ő van hivatva. Az ifjú csakhamar leküzdi tehát saját fájdalmát, s hozzálát derekasan elvégezni mindazt, mit a gyermeki kötelesség ily körülmények között elodázhatatlanul parancsol. Míg a környéknek a bitsei vártorony fokára tűzött gyászlobogó hirdeti a hatalmas nádor halálát, Imrénk az író-deákokkal versenyt írja a gyászleveleket, szétküldvén azokat az ország minden irányába, sőt messze annak határain túl is. A nagy férfiú halála felett méltán gyászolhat az egész ország, mert a nádorban legjobb fiainak egyike szállott sirba. Érzi is a súlyos veszteséget mindenki s a nádor ravatala nyolcz heten át búcsú-hely, hova közlről-távolról nagy számmal zarándokol barát és ellenség egyaránt.



Miután a nagyszámú rokonság január hó 5-én hossz-
szas tanácskozás után a teme-
tési szertartás határidejét köz-
akarattal február hó 19-dik
napjára tűzte, a következő
napon a nádor végrendelete
is első ízben nyitvatott fel Be-
niczky Márton al-nádor által.
Ez főképp azért történt, mert
tudni kellett, mi volt az el-
hunyt végakarata a temetési
szertartások tekintetében. A
nádor eltemettetése helyéül a
bitsei parochialis egyházat je-
lölve meg, óva inti övéit,
hogy arany- vagy ezüstneműt
vele együtt el ne temesse-
nek; azt mindazonáltal kívánja,
hogy temetése tisztességes le-
gyen. Híven végakaratahoz
tehát, egyszerű biborköntösbe
öltöztetve, fekete kolcsag-tol-
las süveggel fején, bal felől
kardja, jobb felől buzogányá-
val helyezettett el a nádor
teteme az egyszerű feketére
festett fa-koporsóba,* mely
nehány nappal később az Ol-

müztben megrendelt ón-koporsóba záratott. Időközben
megtétettek a temetési szertartáshoz megkívántató többi
előkészületek is s a sok szolga jött, ment a gyászleve-



21. THURZÓ GYÖRGY A RAVATALON.

* Így van a nádor, egy az árvai várban őrzött egykorú képen ábrázolva, melynek itt adjuk rajzát.

lekre adott választételekkel s a megrendelt gyászczikkekkel. Bezzeg volt is mit megrendelni, előkészíteni. Ott a családtagok számára a sok gyászruhához való kelmét, amott fekete posztót a cselédség, udvarnép, hajdúk és 100 lovas számára; itt a gyászzászlót, emitt a sok viasz-gyertyát, szövétneket, dárdákat¹ s ki tudná, mi mindent, hogy a gyászszertartás a kitűzött időben illő rendben s tisztességesen történhessék. Hát még az élelmi szerek! A bitsei és liethavai várak élelem-tárai bőven fel voltak ugyan szerelve, de ily rendkívüli alkalomra, midőn előreláthatólag ezerekre volt menendő a gyászvendégek száma, rendkívüli segédeszközökhöz kell vala nyúlni s a tisztartóknak volt dolguk a sok ökröt, borjút, lúdat, kappant, csibét, foglyot, tojást, zabot, szénát, szalmát, haláleseteknél szokásos adóként, a bitsei és liethavai uradalom s aztán a hricsói és gajdeli jószágokhoz tartozó jobbágyoktól behajtani.² Vad és hal végett maga az ifjú Thurzó fordult a szomszédos urakhoz, kik nem is késtek e tekintetben legjobb tehetségök szerint szolgálni.³

Ily sokféle előkészület után végre felvirradt a gyásznap, melyen a nádor hült tetemei örök nyugalomra voltak elhelyezendők. A bitsei várkastély, mely az ország minden részéből nagy számmal odasereglett vendégektől egyidőre némileg megélénkült, február 19-én ismét néma lőn, sőt a fekete posztóval bevont várpalota alatti udvaron is, hol a gyászravatal fel volt állítva, síri csend uralkodott. Mintha a nagy halottal a vár minden lakója kihalt volna, bent a palotában is oly néma minden, s csak midőn reggeli fél hét órakor megkondultak a szentegyház tornyában az ősz-

¹ Ezek Szklabinán készültek. — Ifj. Révay Ferencz levele Thurzó Imréhez, 1617. febr. 4.

² Zuchánszky György levele Czobor Erzsébethez, 1617. febr. 2. — E levélben részletesen felsorolják a liethavai uradalombeli községekre rótt élelmi-szerek. —

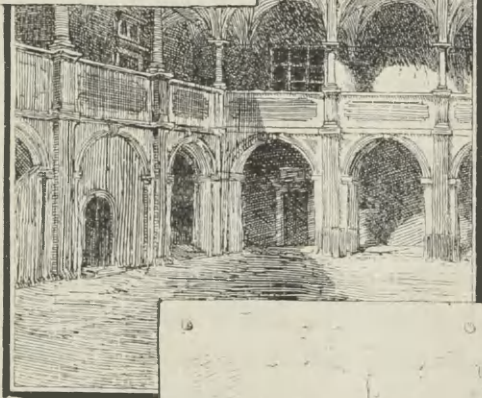
Érdekesnek véljük megjegyezni, hogy minden község az élelmi-szereken kívül tálakat, tányérokat, sőt még fa-edényeket is szolgáltatott.

³ Balassa András és Imre levelei Czobor E.-hez, 1617. jan. 22. 24.

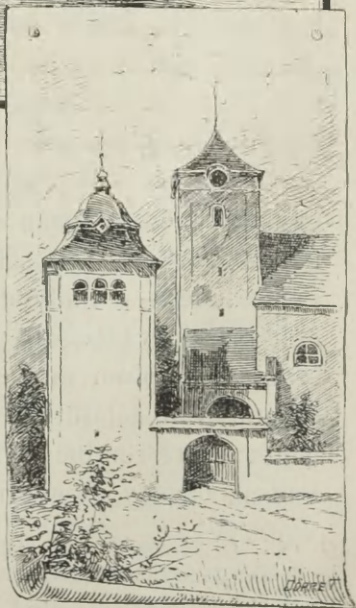


22. A BITSEI VÁR BEJÁRATA

szes harangok, mint rajtódul a gyászvendégek serege a palota előtti térre, hol gyászba öltözött udvarnokok jelölik ki — előre kidolgozott terv szerint — kinek - kinek helyét. Elénk álmokép gyanánt tűnnek fel lelkünkben mind az alakok, melyek e napon a nagy halott ravatala köré csoportosultak. Ott látjuk mindenek előtt fájdalomdúlt arcvonásokkal a gyászoló özvegy tört alakját, kísérve ősz anyja, Prényi Borbála, s árván maradt gyermekei Imre, Katalin, Mária és Anna által; utána veje Jakusith András,* majd kor szerint a nádor többi leányai: Zsuzsanna —



A VÁR UDVARA



A BITSEI TEMPLOM.

* Ennek neje Thurzó Judith, gyermekágyból lábbadozván, a temetésen nem volt jelen.

özv. Czobor Mihályné, Ilona — Illésházy Gáspárné, Borbála — Erdődy Kristófné, ez utóbbiak férjeik és felserdültebb gyermekeikkel. Kissé távolabb ezektől a nádor távolabbi rokonai: a Zrinyiek, Batthyányak, Révayak, Thurzó Szaniszló, Czobor Imre, Wesselényi Ferencz, Ostrossith, a Forgáchok és Balassák. Ismét tovább ott látjuk Miksa főherczeg, a tescheni herczeg, a főpapság és főnemések követeit, a megyebeli nemességet s tiszti kart, majd a szabad kir. városok és testületek küldöttségeit, kikhez a boldogúlt főúr s családja nagyszámú tisztviselői s jobbagyai csatlakoztak.

A gyászruhába öltözött 100 lovas és a várhajdúk körben foglalnak állást, távol tartva a hivatlan kíváncsiak ezerekre menő tömegét, melyen keresztül feketébe öltözött lovas drabantok tartják nyitva az utat a város felé, honnan nemsokára jó a papság, élén Abrahamides Izsák superintendenssel, majd a bitsei iskola tanárai tanítványaikkal párosan. Ekkor ismét mély csönd áll be, s midőn a lelkész a gyászravatalhoz ér, csak a gyászolók halk zokogása hallatszik. Rövid az ima, melyet a lelkész elmond, de minden szava a veséig hat, s midőn befejezte imádságát, a gyászolók ezreinek szemében könny ragyog. Még egy rövid ének, aztán ismét megkondúlnak a harangok, a nehéz koporsót száz kar siet leemelni a ravatalról s a gyászmenet, — mely előtt magasan leng az e célra rendelt óriási gyászzászló — ünnepélyes lassú léptekkel megindul a templom felé. Itt az egyszerű oltár előtt egy más ravatal van felállítva, melyen a koporsó elhelyeztetvén, ismét előírt rendben kiki elfoglalja helyét: az első padokban az özvegy és gyermekei, tovább a rokonság és a többi vendégek.

A gyászszertartás a templomban az ágostai evangélikusoknál máig is dívó szokás szerint ment véghez. Nehány szoltár eléneklése után Abrahamides Izsák superintendens

két más lelkész kíséretében az oltár elé lépett s rövid ima után elmondta az annál hosszabb gyászbeszédet,¹ melynek befejezésével a koporsó a lelkész által megáldva, a ravatal előtt tátongó sirboltba örök nyugalomra tétetett.²

Régi jó szokás szerint a temetési szertartást, mely teljes hat órát vett igénybe,³ gyász-tor követte. Az előkelőbb vendégek számára a várban, a kisebb rendűek részére a város több helyén voltak az asztalok felállítva; úgy hogy kiki, előre megállapított rend szerint, rangja és állásához illő ellátásban részesült.⁴

A szigorú rend, mely a bitsei várban uralkodott, a nádor életének végső napjaiban, de főleg halála után a temetési szertartáshoz való nagyszerű előkészületek miatt is teljesen felbomolván, Thurzó Imre már a temetés utáni első napokban minden erejével azon volt, hogy az oly fájdalmasan megzavart házi rend valahára helyre állíttassék. Bezzeg volt is zavar mindenfelé jószágaiban, melyeknek tisztartói, tán számítván új urok ifjúsága s tapasztalatlanságára, aljas indokokból még szándékosan is fokozák a

¹ Ez később Thurzó Imrének ajánlva ki is nyomatott. Címe következő: «Oratio Exequialis Illustrissimo p. m. Comiti ac Domino D. Georgio Thurzoni de Bethlemfalva, Comiti de Árva, ejusdemq. Cottus Arven. perpetuo Comiti, Regni Hungariæ Palatino. Iudici Cumanorum Suæ Cæs. Regiæq. Mattis intimo Consiliario et per Hung. Locumtenenti etc. In publico luctu, cum mortales suæ Cels. exuvia funerationi solenni, undecimo Calend. Martii h. e. 19. Febr. Anno 1617. Monumento Majorum in templo Bitsensi conderentur dicta et recitata ab Isaaco Abrahamide Hrochotio Ecclæ Baymoc. Pastore et Præposito, et earum, quæ per Cottum Posonien, Nitrien, Barsien. Augustanam confessionem amplectuntur, Superattendente. Leutschoviæ excudebat Daniel Schulcz. Anno Dni 1617.»

² A nádor hült tetemei később, midőn fia halála után a bitsei jószág iránt is

megindult a versengés, a márványszoborral együtt az árvai vár kápolnájában helyeztettek el.

³ Thurzó Imre naptár-jegyzetei i. e.

⁴ A jelen volt vendégek nagy számáról némi fogalmat nyújt egy egykorú jegyzék, mely szerint a halotti torra kiadatott: 10 ökör; 43 borjú, 341 lúd; 691 tyúk és kappan; 12 pulyka; 12 gúnár; 18 malacz; 103 fogoly; 2 süket-fajd; 72 nyúl; 2 szarvas; 1 őz (!); 55 kecsége; 169 ponty; 100 pisztráng; két rakás (tán 200 darab) kárász; 500 fehér hal és tomolyka; 100 menyhal; 500 szárított hal; 600 hering; 1600 tojás; 108 köből különféle finomságú liszt; 8 oldal szalonna; 134 itcze vaj; 2 köből túró; 28 itcze méz; 1 köből só; 8 akó eczet; 103 font olaj; 257 akó bor; 114 akó sör; 283 köből zab; 100 szekér szalma; 60 szekér széna; gyertya 12 forint ára, ezenkívül nagymennyiségű czukor, narancs, citrom és fűszerszám.

zűrzavart. De ez emberek csalódtak számításukban; mert Imrénk ifjúságához illő erélylyel, de egyszersmind korát felülmúló értelemmel s helyes tapintattal csakhamar bebizonyította, hogy a reá szállott fejedelmi vagyon igazgatásával járó terhes feladatnak minden irányban nemcsak akar, de tud is megfelelni. Miután Bitsén az új házrendet (*instructio aulica*) már a temetés utáni harmad napon felolvastatta s kihirdettette, liethavai jószágba ment, hol a várnagy hűtlenségét tapasztalván, azt pörbe fogatta, s fej- és jószágvesztésben elmarasztaltatta.¹

Árvában a régi tiszttartót, kire ocsmány cselekedetek bizonyultak, korára való tekintetből s mert mellőzni kívánta a nagyobb botrányt, egyszerűen elbocsátotta s helyébe mást fogadott.² Majd a várat vizsgálta meg, s annak felszerelése felől új leltárt készítettven, a vár tisztjeit saját hűségére esküdtette meg.

Magán ügyeit Árvában ekkép rendbe hozván, a közügyekre fordult figyelme, és pedig első sorban a szegény pórnépre, melynek nagy számban felszaporodott panaszait mindenekelőtt felülvizsgálta s eligazította. De itt mindezeknél fontosabb teendők is vártak Thurzóra. Ugyanis apja halála után Árva várával a hasonló nevű megye örökös főispáni méltósága is reá szállott; ily minőségben tehát a törvény által előírt hitet kell vala letennie. Az ünnepélyes székfoglalás, melyhez Thurzónk az árvamegyei Karok és Rendek által már korábban meghívott,³ a megye akkori fővárosában, Nagyfalván, 1617 martius hó 15-kén történt, mely napon az ifjú főispán csaknem az összes nemességet díszlakomával is megtisztelvé.

Visszatérve Bitsére, újabb meg újabb fontos teendők vártak az ügyei elintézésében fáradhatlan buzgalmú ifjúra.

¹ Thurzó Imre naptárjegyzetei i. h.

² Thurzó Imre levele anyjához, 1617. márcz. 11.

³ Az árvamegyei KK. és RR. levele Thurzóhoz.

Itt némely határvil-longásokat kell vala eligazítania, amott ismét egy előfordult hatalmaskodási esetet; majd az apja után maradt hivatalos iratok átadásában, majd ismét a nádor hosszabb idő óta hátralévő fizetésének megadásában fáradozott. Mind-

ezeknél fontosabb vala azonban a nádor végrendeletének kihirdetése, illetőleg végrehajtása. A nevezetes okmány, mely már két ízben megnyittatván, csak részben hirdettetett ki, april hó 26-kán harmad ízben volt megnyitandó s forma szerint is ünnepélyesen kihirdetendő. A kitűzött napon újra megnépesedett a bitsei vár, s közlőrl-távolról sereglett oda ismét a számos rokonság. Mint első két ízben történt a végrendelet részleges hirdetésekor, most is Beniczky Márton alnádor volt a végrendelet megnyitója. A hivatalos személyek közül kivüle még jelen voltak Thurzó Szaniszló és Révay Péter főgyámok,* továbbá Szirmiai Theodosius, Sándor János, Abaffy György, Abaffy Miklós, Gyurcsánszky György, mint a javak felügyeletével megbízott gondnokok. Mindezek jelenlétében a végrendelet ünnepélyesen kihirdettetvén, nyomban végre is hajtattott.

A végrendeletet magát már más alkalommal bőven



23. HRICSÓ VÁRA

* Ezeken kívül a végrendeletben még Batthyány Ferencz, Zrinyi György és Miklós nevezettek ki a nádor által gyermekei gyámjaiul.

ismertetvén,* e helyütt elegendőnek véljük kiemelni, hogy a nádor valamennyi várát, nevezetesen: Liethavát, Bitsét, Hricsót, Tokajt és Árvát az azokhoz tartozó uradalmakkal együtt egyetlen fiának, Imrének hagyományozá, oly kikötéssel mindazonáltal, hogy a javak haszonélvezete nejét: Czobor Erzsébetet illesse mindaddig, míg él s nevét viseli. Neje iránti határtalan szeretetétől indítva, a nádor még tovább is ment, midőn annak tetszésére bízta, mit és mennyit adjon át a javakból fiának azon esetre, ha az meg találna nőülni. Hét leányának a kiházásításon kívül egyenként 10,000 forintot hagyományozott a nádor oly feltétel alatt, hogy valamennyien az «igaz» (orthodox) ágostai evangélikus hitvalláson maradjanak meg. Minthogy az összeg, melyet Thurzó leányainak hagyományozott, (72,000 frt), halála után tárházaiban különféle aranyokban készpénzül feltaláltatott; a végrendelet ezen pontja is azonnal végre volt hajtható,** úgy hogy Imrénk a reá szállott fejedelmi vagyont tehermentesen vehette át.

VI.

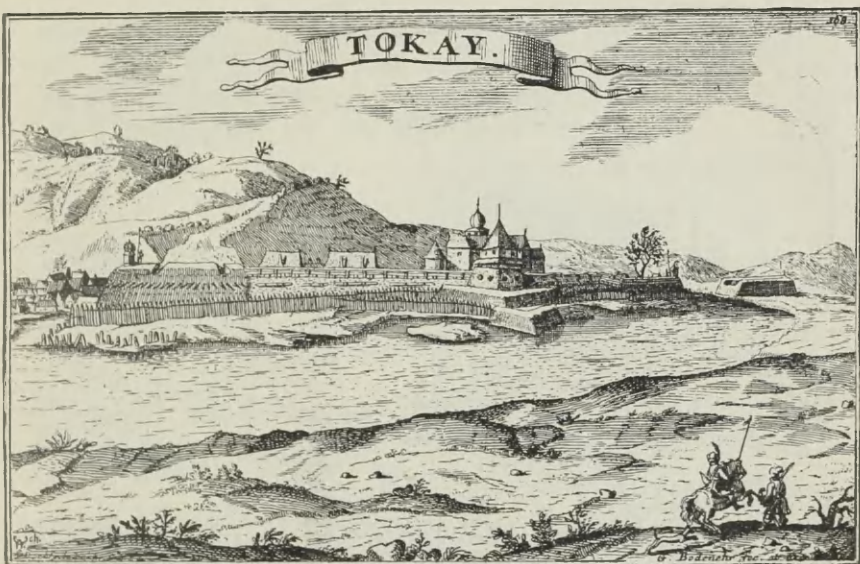
Mire Thurzó Imre családi ügyeinek rendezését a fel-földön befejezé, elmúlt a nyár, sőt az ősz is elközelgett, s a szüret ideje, mely legalkalmasabbnak látszék Imrénnek alföldi birtokai megsejmlélése, illetőleg átvételére. Miután september első napjaiban még Árvába rándult ki s itt némely ügyeit rendezé, e hó 11-kén a szükséges előkészületek után nagy számú kísérettel útra kelt Tokaj felé, hova ugyanazon hó 20-kán kíséretével együtt szeren-

* Thurzó György levelei nejéhez. 1. köt. XCIII. és köv. 1.

** Egykorú jegyzék az árvai vár le-véltárában Corresp. Thurz. 1617. Ér-dekesnek véljük e helyütt megjegyezni,

hogy Thurzó leányai a hagyományozott összeg nyugtatásakor valamennyien fo-gadák, hogy az ágostai evang. hitvalláson megmaradnak.

csésén megérkezett. Útjában betért Nagyidára is, hol nagyanyját Prényi Borbálát látogató meg. Megemlítettnek véltük ezen magában véve csekélynek látszó körülményt, mert úgy látszik, az Thurzónkra nézve felette fontos vala, a mennyiben alapos okunk van feltenni, hogy itt szövödtek ama gyöngéd viszony első szálai, melyek

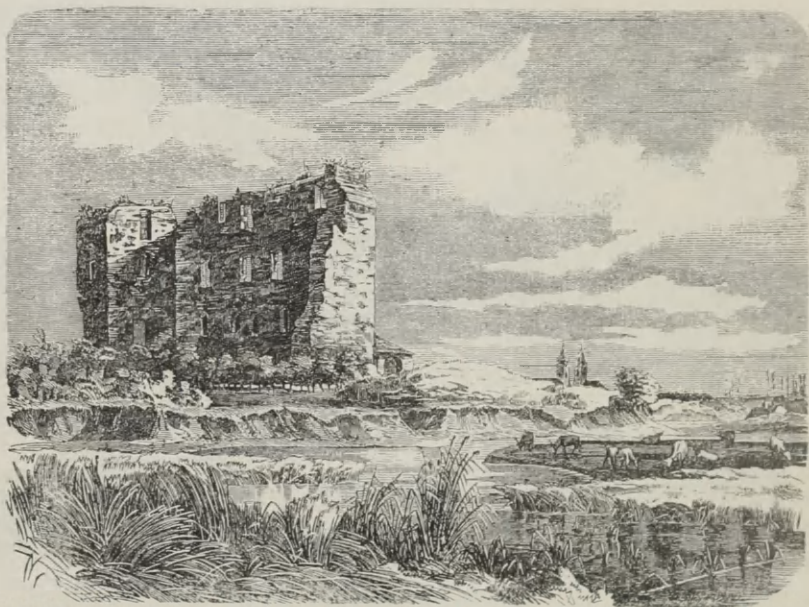


24. TOKAJ VÁRA.

Imrénket rövid idő múlva e vidék legbájosabb hölgyével valának egybefűzendők.

Csak néhány mértföldre Tokajtól fekszik Kis-Várda, ez időtájt Várdai Katalin, a hős Nyáry Pál özvegyének és családjának rendes tartózkodási helye. A vár, mely ma romjaiban immár alig vonja magára az útas figyelmét, ez időtájt méltó versenytársa volt a körülfekvő váracsoknak s úri lakoknak. Fehérre meszelt falai, érczfedelű tornyai messze fénylettek vendégszerető vidámsággal köszöntve az elmenőt. A gyászt, melyet az özvegy tulajdonosnő hős férje halála után magára öltött, az idő mindent enyhítő

befolyása rég elhalványítá, s felserdült bájos leánya Krisztina s kis fia István pezsgő vidámsága nemcsak az anyára, de az egész környezetre is átment. Ily vendégszerető fényes vár közelében lévén, ki is mulaszthatta volna el annak vendégszeretetét igénybe venni, kedves lakóit megismerni? . . .



25. KIS-VÁRDA ROMJAI

Betért tehát Imrénk is Kis-Várdára. Csak egy rövid napot töltött ott, mely azonban elegendő volt ifjú szívét örökre ama kedves lényhez bilincselni, mely kiváló szellemi és testi tulajdonai által már első pillanatban valósággal elbűvölé. «Jézus, örök jószágod és kegyelmedért engedd, hogy az egyesség, melyet itt kötöttem, boldog lehessen,» így kiált fel másnap, midőn Kis-Várdáról távozik. A koczka vetve van. Alig tizenkilencz éves, minden kívánható testi és lelki tulajdonokkal pazarul megáldva, egy fényes név és fejedelmi vagyon tulajdonosa,

az ország legbájosabb hölgyének jegyese, kihez az első szerelem mámorító kéjes érzete egész hatalmával fűzi: gondolható-e még boldogabb halandó Imrénknél? Bizonyára nem. Ám üritse ki színűltig a boldogság kelyhét, melyet a sors úgy is csak egyszer nyújt ez életben minden halandónak, — talán csak azért, hogy azt nemsokára s akkor midőn legédesebb, ismét elszakíthassa kéjsóvár ajkáról.

*
* * *

Mintán ügyeit Tokajban a következő napokon rendbe hozá s a körülfekvő gazdaságokat személyesen is megtekinté, october 2-án ismét útra kelt. — Ha hazánk eme vidéke ma sem dicsekedhetik fokozott igényekhez mért vendégfogadókkal, ez időtájt erről meg éppen szó sem lehetett; ezért Imrénk mint jövet, úgy most is hazafelé utaztában a lehetőség szerint főember ismerőseinél szállott, kiknek várai- és kastélyaiban nagyszámú kíséretével nemcsak szíves fogadtatásra, hanem minden kívánható kényelemre is számíthatott. Így első nap Regécz várában Alaghy Menyhért-nél, a következő napon Kassán Tattay György házánál, harmadnap Nagy-Idán nagyanyja Prényi Borbálánál szállott, honnan útját, nem mint jövet Szepes-, hanem Torna- és Gömörmegyének vevé. Az ok, mely ezen aránylag hosszabb út választására ösztönzé, részben az vala, hogy hazánk ezen előtte eddig ismeretlen vidékét és annak lakóit megismerje, részben és tán főleg az, hogy útjában a Thurzó-ház egyik kiváló hívét, később legbizalmasabb emberét és titkárát: Rimay Jánost meglátogassa. A derék költő, kit neje nemrég egy leány-magzattal áldott meg, komául kérte fel Imrénket, ki a felhívásnak annál nagyobb készséggel engedett, mert a falu, hol Rimayek laktak (Sztrégova), éppen az útjába esett. A kitüntetést, melyben Thurzó a költő házat látogatása s a komaság elvállalása által részesíté, Rimay a legnyájasabb vendégszeretettel s előzé-

keny fogadtatással igyekezett meghálálni, s midőn Imrénk odaérkezte után való napon (oct. 9.) Sztregováról távozott, méltán dicsekedhetett a szíves látással, melyben ő és kísérete Rimay házánál részesült.

Ily, s ezekhez hasonló nem éppen kellemetlen megszakításokkal, Thurzónk lassan ugyan, de eddig folyton kedvező körülmények között folytatta útját egész october 12-ikéig, midőn alig félnapi járó földre Vittencztől, sőgora Erdődy Kristóf várától, Emőke nevű falunál egy lovas futár által szíve fájdalmával értesült, hogy Vittenczen időző anyja veszélyesen megbetegedett. Az aggasztó hír villámként sújtotta Imrénket. Hirtelen elhagyja kényelmes borszekerét, s felpattan nyergelt paripájára, melyet sarkantyúba fogván, torony irányban Galgócz felé vágat, hová — két óra alatt négy mértföldet futván be — már délelőtti 11 óratájban érkezik. Az ifjú aczél izmai még korántsem lankadtak, s útját bizonyára megszakítás nélkül tovább is folytatná: de tajtékozó paripája nem győzi, a miért postálovat fogadván, rövid pihenés után ismét tovább szágúld, úgy hogy már délutáni egy órakor Vittenczre ér, hol anyját harmadnapos hideglelésben súlyos betegen, de mégis valamivel jobbacskán találja.

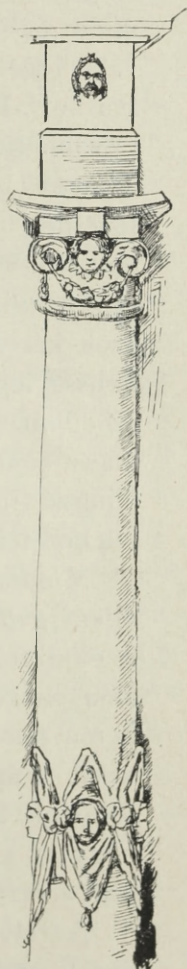
A következő napokat Imrénk félelem és aggodalom között anyja betegágyánál tölté Vittenczen, honnan — bár ügyei sürgősen haza szólíták — nem távozott, míg csak 14 nap múlva anyja annyira magához nem tért, hogy kíséretében maga is útra kelhetett.

VII.

Mire Thurzó több mint két havi távollét után nov. 9-én valahára hazatért Bitsére, meghagyásából itt már javában folytak az előkészületek az ünnephez, mely a re-

formatió százados évfordulója alkalmából a magyar- és erdélyországi protestánsok közmegegyezésével Márton napján, november 11-én vala megünneplendő.

Ha Thurzó Imre, szülei példája által indítatva,* már első gyermekségétől fogva ajtatos szeretettel csüngött hitvallásán, e kegyeletteljes ragaszkodás nevelői által is folytonosan ápolva, idő folytán még öregbedett s annál mélyebb gyökeret vert az ifjú szívében, mennél inkább meggyőződhetett ő maga is ama sokféle veszélyekről, melyek hitvallását minden oldalról fenyegeték. Az idő, melyet Wittembergből hazatérván apja oldalánál töltött ennek haláláig, e tekintetben oly gyakorlati iskolául szolgálhatott Thurzónknak, mely alkalmas vala tudós tanárai célzatos izgató előadásait megerősíteni, felekezeti buzgalmát a rajongásig fokozni. Vagy tán gondolható, hogy a hitvallására féltékeny apa, ki már végrendeletében oly szigorú feltételekkel igyekezett gyermekeit felekezetének megtartani, élte végszakában eltitkolhatta volna fia előtt ama veszélyeket, melyeknek bekövetkeztét előrelátta? Bizonyára nem; sőt ellenkezőleg, Thurzó György, ki a protestantismus ellen intézett támadásokról Wittembergben időző fiát folytonosan értesítette, azt e tekintetben hazatérte után még bővebben fölvilágosította. A szivósság, melylyel az udvar a katolikus Homonnay Györgyöt — a béke veszélyeztetésével is — Erdély fejedelmi székébe igyekezett emelni; a sokféle kísérlet, melyet az udvar részéről elkövettek, hogy e tervhez a nádor bele-



26. A THURZÓ
OLTÁR OSZLOPA. 6

* Thurzó mély vallásos érzetének bizonyítványa a díszes oltárkép, melyet az árvai templom számára készíttetett, a «Speculum Justificationis». Az oltárkép két oszlop közt van felállítva, melynek vázlatát ez oldalképben bemutatjuk.

egyezése is megnyeressék; Pázmány Péter és Forgách Zsigmond látogatása Bitsén kevéssel a nádor halála előtt: mind ez már Imrénk szeme láttára történt, s alkalmas vala fogékony lelkületére kitörülhetetlen benyomást gyakorolni. Pázmány bitsei látogatásáról nem bírunk ugyan bővebb tudomással; de ha megtörténhetett, hogy — midőn Thurzó Imre Wittembergből haza térvén, megérkezését levélileg adá tudtúl a ház barátainak s más befolyású előkelő férfiaknak, — válaszában egy oly kiváló jellemű egyén, mint Napraghy Döme kalocsai érsek, sajátkezűleg azon kérelmet intézte a még gyermekifjúhoz, hogy katholikussá legyen: * akkor bizonyára megtörtént az is, hogy az ellenreformatió legügyesebb nagytehetségű bajnoka Pázmány sem mulasztá el, a kiválóan kedvező alkalmat, hogy Thurzó Imrét, sőt tán magát a haldokló nádort is saját felekezetének megnyerje.**

Mindezt összevéve, csaknem a más felekezeten lévők elleni gyűlöletig fokozá az ifjú Thurzó ragaszkodását saját felekezetéhez, melynek közvetlen következményéül vehetjük ama buzgóságát, melylyel már politikai működésének kezdetén minden alkalmat felhasznált, hogy ezen ragaszkodásának külsőleg is kifejezést adjon buzdító például hitsorsosainak, kik hova-tovább nagyobb örömmel tapasztalhaták, hogy az elhunyt nádor egyetlen fiában új, hatalmas védurat nyertek.

A reformatio százados örömmünnepe több volt egy felekezeti emlékünnepnél. Tüntetés volt ez, az országban megindult ellenreformatio elleni tüntetés, mely az által, hogy

* Napraghy D. levele Thurzó Imréhez. 1616. nov. 26. Levele sajátkezű utóiratában e szavakkal inti: «ut fias catholicus».

** Megerősít ezen feltevésünkben korszorús történetírónk Horváth Mihálynak azon állítása, mely szerint a nádor Pázmány eme látogatásának hatása alatt írta

volna végrendeletét. (Horváth: Magyar tört. 1861-ki kiadás III. köt. 506. l.) — Nagynevű történetírónk állítása nem áll ugyan, mert Thurzó végrendeletét csaknem két évvel halála előtt írta; de igen is alkalmas felfogásunk jogosult voltát igazolni.

az ünnepélyben a helvét hitvalláson lévő protestansok is részt vettek, politikai jelentőséget is nyert. Méltó ünnep rendeztetett tehát Bitsén is, s a reformatio százados évfordulója a környékbeli nemesség és a nép nagy részvéte mellett oly fényes szertartások között tartatott meg, a milyeneket az evangélikus hitvallásúak eddig nem is ismertek. Ünnepi szónoklatok, orgona és egyéb hangszerek kíséretében előadott alkalmi énekek közt három napon át istenitiszteletek tartattak, melyeket vidám lakomák, sőt ünnepi játékok is követtek, úgy, hogy a reformatio évszázados emlékünnepe valóságos örömnünneppé lőn.*

Ezen ünnep méltán okozott feltűnést nemcsak az országban, hanem az udvarnál is, s főleg II. Mátyás királynál, ki már hosszabb idő óta a trónöröklési rend megállapításában fáradozott s Ferdinand főherczeget fiává fogadván, azt csak az imént Csehország királyává koronáztatta, — igen alkalmatlanúl jöve. A katholikus érzelmeiről ismert főherczeg királylyá koronáztatása ugyanis már a csehországi protestáns urak ellenzésével találkozván, Mátyás méltán még nagyobb nehézségektől tarthatott Magyarországon, hol a protestantismus ellen intézett sokféle támadások, különösen pedig a Bethlen ellen intézett fondorlatok miatt különben is forrongásban voltak a kedélyek.

Khlesel bíbornok és Molarth János, Mátyás mindenható miniszterei, kik Thurzó György nádor életének végszakában s főleg halála után már megszokták Magyarországot osztrák örökös tartományúl tekinteni, a magyarországi protestansok nagyszerű tüntetését magok is rossz előjelül vették, s általános volt a nézet, hogy a magyar országgyűlés, melyet Mátyás a rendeknek Pozsonyba deczember hó 13-ik napjára hirdetett, fegyverben fog meg-

* KAZY: Hist. Regni Hung. 130. l. — ZÁVODSZKY: Diar. M. S. — KATONÁ-nál xxix. k. 673. l. — Thurzó Imre naptár-jegyzetei i. h.

tartatni.¹ És valóban mind több jel mutatott erre. Khlesel bibornok, ki a magyarországi rendek hangulatának kipuhatólása végett, már october havában tőn némi lépéseket, sőt ily küldetésben — úgy látszik — titkon személyesen is megfordult Pozsonyban,² azt tapasztalá, hogy Ferdinand királylány választatása esetleg még a katolikus rendek ellenzésével is találkozhatnak. Ily körülmények között tehát az udvarnak minden eshetőségre el kellett vala készülnie, s míg Mátyás meghívó leveleiben szép szavakkal igyekezett a rendeket az örökösödési rend megállapításának, s Ferdinand elismerésének szükségéről meggyőzni,³ addig tanácsosai abban fáradoztak, hogy a császári hadsereg, mely a Velence ellen folytatott háborút csak az imént diadalmasan befejezé, Olaszországból visszahívassék s ezen a vidéken összpontosíttassék.⁴

Az országgyűlés, mely mint már fentebb említettett, 1617 deczember 13-kára hivatott össze, Mátyás betegeskedése miatt csak martius 18-kán nyitvatott meg és pedig Ferdinand főherczeg s cseh király által, kit Mátyás helyettesül küldött a rendek közé.

Thurzó Imre az árvamegyei követek: Baitsy Péterrel és Meskó Györggyel 125 lovas és 50 gyalog kíséretében martius 16-kán még éppen elég korán ért Pozsonyba, hogy Ferdinand főherczegnek ünnepélyes fogadtatásában (martius 18.) és a rendeknek ugyanaz napon tartott ülésében is részt vehessen.⁵ Vele volt anyja is Czobor Erzsébet. A gyűlés folytán ugyanis az üresedésbe jött nádori tisztt is betöltendő lévén, a Thurzó György nádor után maradt hivatalos iratok átadása szintén ez időre

¹ Scultety Márton levele Thurzó Imréhez, 1617. nov. 29.

² Ugyanannak levele ugyanahhoz, 1617. oct. 6.

³ Thurzó Imre levele az árvamegyei KK. és RR.-hez, 1617. nov. 27.

⁴ Scultety M. fentebb 1. alatt idézett levelében.

⁵ HORMAYR és MEDNYÁNSZKY: Taschenbuch für die vaterl. Gesch. 1848. évf. 131. l.

halasztatott; minélfogva az özvegy jelenléte szükséges vala.*

Khlesel bibornok, Molarth János és Ulm Lajos császári alkanczellár, kiket Mátyás biztosokul adott volt Ferdinand mellé, martius 23-kán adták elő mind előszóval, mind írásban a királyi propositiót, mely szerint Mátyás azon kívánságát terjeszté a rendek elé: hogy unokaöcscsét és fogadott fiát, Ferdinand cseh királyt ismerjék el s koronázzák meg Magyarország királyává. A rendek a király kívánsága felől már az első királyi meghívó levél szétküldése alkalmával kellően értesítve s előkészítve,** Ferdinand megválasztása ellen nem is tettek volna kifogást, kívánták azonban, hogy a törvény értelmében előbb a nádor választassék meg, az ország szabadságai biztosításának, s a sokféle sérelmek orvosoltassanak. Okul ezen nehézségekre főleg ama körülmény szolgált, hogy a királyi előadásban az ország királyválasztási jogáról említés sem tétetett. Jóllehet ezen sérelem a felíratban, mely martius 27-kén terjesztetett Mátyás elé, hallgatással mellőztetett; a király mindazonáltal zokon vette a rendek kívánságát, s válaszában neheztelőleg hangsúlyozá, hogy illő, mikép a királyválasztás a nádorválasztást megelőzze. Egyébiránt kijelentette, hogy mihelyest Ferdinand megkoronáztatik, azonnal tárgyalatni fogja a nádorválasztás ügyét és a sérelmeket.

Ezen újabbi leírat hosszas vitára szolgáltatott okot, melynek eredménye lőn, hogy a rendek beleegyeztek ugyan Mátyás kívánságába, de csak súlyos feltételek alatt, melyek

* Az 1618. 75. tczikkben a hiv. iratok átadása felől a nádor özvegye is nyugtattatik.

** A kir. meghívó levélben Ferdinand megválasztásáról nem történik ugyan említés, de kétségtelen, mikép a kir. meghívó levelekkel Mátyás egyidejűleg külön

leveleket is intézett a főispánokhoz s némely főurakhoz, szívökre kötén Ferdinand megválasztását. — Thurzó I. nap-tárjegyzetei i. h. — Ugyanannak levele az árvamegyei Karok és Rendekhez 1617. nov. 24.

ismét hosszas tárgyalásokat vontak magok után egyfelől a király és annak biztosai, másfelől ez utóbbiak és az ország rendei között, míg végül május 15-kén a felavatási oklevél elfogadtatván, Ferdinand május 16-kán királylyá kiáltatott. Ugyanaz nap a nádorválasztás is megtörtént, s az ezen tisztre kijelölt urak közül szótöbbséggel Forgách Zsigmond országbíró választatott meg.

A király- és nádor-választás ekkép megtörténvén, még ugyanaz nap felolvastattak a királyi másod propositiók; minthogy azonban a rendek korábbi határozatukhoz képest előbb az ország sérelmeit kívánták tárgyalni, a királyi előterjesztések egyelőre félretétetvén, mindenek előtt az ország sérelmei irattak össze, s 46 pontba foglalva Ferdinand elé terjesztettek.

Újra megindultak a hosszas, éles viták a rendek és a királyi biztosok között, melyek négy egész héten át folytatva, bizonyára még tovább is fűződnek vala, ha egy váratlan, meglepő esemény az udvart engedékenyebbé nem teszi, s az országgyűlés lefolyását nem sietteti. A csehországi protestans rendek ugyanis, kik királyi hitlevéllel biztosított jogaik sokféle sérelme s a jezsuiták erőszakos hittérítései miatt már hosszabb idő óta elégületlenek valának, összeesküvést forraltak, mely május 23-kán Slavata Vilmos fő-kanczellárnak, Ciam Martinitz tanácsúrnak és egy jegyzőnek a prágai tanácsterem 27 rőf magas ablakából történt kidobásával nyílt lázadásban tört ki.

Ezen sajátságos esemény, melynek híre csakhamar elterjedt, a magyar ügyekre sem maradhatott visszahatás nélkül, s míg a magyarországi rendeket ama határozott kijelentésre bátorítá, hogy a koronázáshoz mindaddig nem fognak, míg sérelmeik nem orvosoltatnak, — addig az udvart engedékenységre ösztönzé. Ily előzmények után Ferdinand — a körülmények parancsoló befolyása alatt — a rendek által megalkotott 77 törvényczikket végül elfo-

gadván, július 1-én a szokott ünnepélyességek között királylyá koronáztatott, s három nappal később a törvényczikelyek Mátyás által is szentesítettén: az országgyűlés eloszlott.

Minthogy az országgyűlésen jóformán minden kérdés a rendek kívánsága szerint intéztetett el, s a sérelmek és magán ügyek is kívánt megoldást nyertek, a hangulat, melyben a rendek Pozsonyból távoznak, általában kedvező vala. Még a protestans valláson lévő főuraknak is, — habár némileg zokon vehették, hogy az ország főhivatalai a gyűlés folyamán nagyobbára katolikus urak által töltettek be s amaz óhajtásuk, mely szerint az 1608-ki k. e. törvényczikkelyt azzal kívánták pótolni, hogy a protestansok a katolikusok által elhagyott templomokat szabadon használhassák, a katolikus rendek heves ellenzése következtében nem teljesült, — panaszra nem lehetett okuk.

Általában Thurzó Imre is meg lehetett elégedve úgy az országgyűlés lefolyásával, mint ama szereppel, mely neki ifjú kora daczára kijutott. Ő az ország ügyeinek intézésében való járatlansága miatt ezen gyűlés tárgyalásaiban kiválóan tevékeny részt nem vett ugyan: a közfigyelmet mindazonáltal kiváló szellemi és testi tulajdonai által már akkor nagy mértékben magára voná. Előkelő származásán kívül ezen tulajdonainak köszönhető, hogy — bár mint említők — a közhivatalok nagyobbára katolikus urak által töltettek be, ő protestans létére a rendek közakaratóval *királyi táblabíróvá* neveztetett ki.* A fény, melyet az ifjú az országgyűlés folyamán a király- és nádorválasztás, s egyéb ünnepélyességek alkalmával külsőleg is kifejtett, a szertartások rendezőinek figyelmét sem kerülte el, s így történt, hogy a Ferdinand tiszteletére

* Corp. jur. Hung. 1618. art. 64.

rendezett ünnepélyekben kiváló részt vehetett, sőt a Pázmány által (május 27.) rendezett díszlakoma alkalmával, az újonnan megválasztott királynak ő nyújthatta a kézvizet.*

A vészteljes felhők, melyek Csehország felől tornyosúlva már-már Magyarországot is elborítással fenyegették, a pozsonyi országgyűlés határozatai által legalább pillanatra elhárítottak, s a béke reménye tölté el az utána sóvárgók szíveit. Ezek közé tartozott Thurzónk is, ki egybekelését Nyáry Krisztinával már előbb Márton napjára tűzvé, örömmel üdvözlé a pillanatnyi derűt, mely megengedé a nászünnepelelyhez való előkészületeket nyugalomban megtehetnie.

A mily nagy volt a szerelem, mely szíve választottjához fűzé, oly méltó ünnepélyességekkel kívánta a pompakedvelő ifjú élete örömnapiját megünnepelni; a miért már hónapokkal előbb mindenfelé folyamatba tevé az előkészületeket menyegzőjéhez, melynél fényesebbet magyar főúr bizonyára sem azelőtt, sem azután nem rendezett. Figyelme első sorban a bitsei várkastélyra fordult. Itt már a tavasz nyíltával megindultak a sokféle javítások. A nagyobb termek díszesen kifestettek, s a «vendégházak» is alkalmosszerűen rendeztettek be. Különös gond fordítottatott a várkastély előtti tér délnyugati oldalát elfoglaló úgynevezett «nászpallotára» vagy — egyszerűen — pallotára (pallatium), mely még a gondos Thurzó György idejében épült, s kizárólag menyegzői czelokra szolgált.** Ez egy 42 méter hosszú s

* HORMAYR és MEDNYÁNSZKY idézett művében 135. l. — E helyütt meg kell jegyeznünk, hogy szerzők azon állítása (129. l.) mintha az általok közlött «Diarium», különösen pedig ennek ama pontja, hol Ferdinand mint *katholikus* fejedelem magasz altatik, Thurzó Imrétől eredne, — vastag tévedés.

** Bizonyítja ezt a főbejárat felett ol-

vasható következő felírás: «Spectabilis ac Magnificus Dominus Georgius Thurzó de Bethlenfalva, Comes Comitatus Arvensis. Pincernarum regalum in Hungaria Magister ac sacrae caesareae regiaeque Majestatis Consiliarius, ex amore paterno pro solennitate nuptiarum charissimarum filiarum suarum a Domino Deo sibi donatarum — si dominus Deus

34 méter szélességű, egészen külön álló egy emeletes épület, melynek egész első emeletét az óriási tánczterem foglalja el. Pusztán a mint ma áll, e teremben már csak a bejárat felett elterülő kő-párkányzattal ellátott karzat töredezett reliefjei, s a palota déli oldalát elfoglaló, díszesen faragott kettős kőoszlopokon nyugvó nász-fülke* hirdetik annak egykori fényét. Történetünk idejében a palota még teljes díszben ragyogott ugyan, mindamellett a gyakori nász-ünnepélyek, melyeknek színhelye volt, nem zajolhattak le benne minden nyom nélkül, s a fal-freskók s aranyozás megújítása sok dolgot adott. De Thurzó Imre folytonos ellenörködése mellett, mint a vár többi részében, itt is serényen folyt a munka, úgy hogy mire Pozsonyból tizenhét heti távollét után július 6-án hazatért, jóformán már csak a külső díszítés s a falaknak kárpitokkal való bevonatása volt hátra.

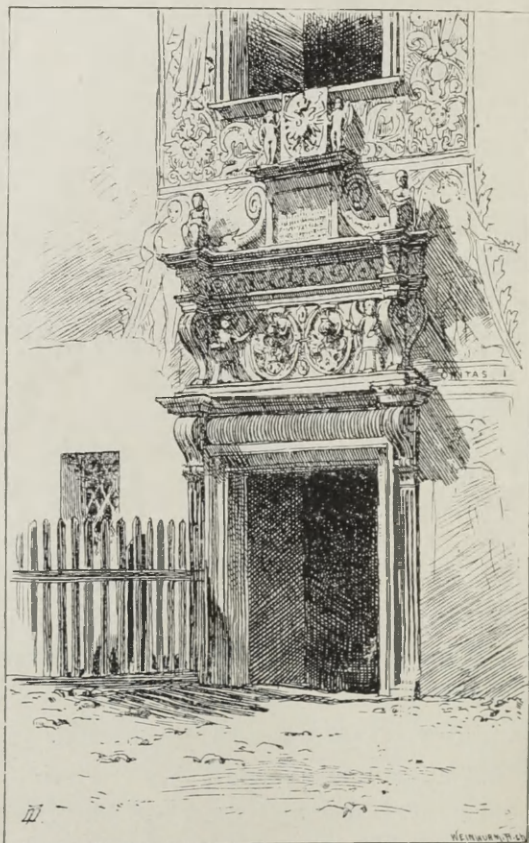
Mindezeknél több gondot adtak Thurzónak a menyegzőhöz megkívántató másnemű előkészületek. Kétszázra szaporított lovassága, ötven gyalog katonája, a sok inas, «virginás», lakáj, csatlós, drabant, várhajdú, zenész s egyéb udvari cseléd számára új egyenruhát, zászlókat, féllobogókat, a hosszú útra alkalmas új konyha- és társzekereket, ládákat, bőrsákókat, «vaad» (wedgewood?), kő- és vasszékákat s egyéb konyhaeszközöket, a menyasszony számára «oszlopos kocsit», a kocsilovak számára új díszes hámot kell vala rendelnie. E két utóbbi tárgy, mely iránt Thurzó még Pozsonyból is sűrű levelezést folytatott ott lakó titkára s ügy-

tam diu sat superstites esse voluerit — pallatium hoc erexit et extrui curavit. Anno Domini 1605.»

* A hagyomány szerint ide vonult vissza Thurzó Imre ifjú nejével éjszakázni, mindaddig, míg neje a magzatot meg nem érzette: mely idő alatt a násznép sem oszlott volna el. — Érdekesnek tartjuk a nász-fülke aranyozott homlokzatán

maig is olvasható következő felírást ide iktatni: «Circumcide superflua, et in artum desideria tua constringe. Considera quantum natura poscat, non quantum cupiditas expetat. Impone concupiscentiæ tuæ modum otiaque. Bladimenta, quæ occultam voluptatem trahunt — rejice.»

nőke Scultety Mártonnal, különösen igénybe vevé figyelmét, s a jó ügynöknek ugyan meggyűlt a baja, hogy mindeket ura kívánsága szerint végezzen. A dúsan aranyozott menyasszonyi oszlopos kocsi természetesen nem lehetett czímer nélkül, melyet, hogy annál tündöklőbb legyen,



27. A BITSEI NÁSZ-ÉPÜLET BEJÁRÓJA.

Thurzó érczből kívánt öntetni. Scultety meg is rendelte azt ura kívánsága szerint: történt azonban, hogy a Thurzó-czímer sisak-koronája felett lévő oroszlán és egyszarvú oly súlyosakká lettenek, mikép azokat — tekintettel az akkori döcögős útakra — az egyensúly veszélyeztetése

nélkül egyáltalában nem lehetett a kocsi tetejére erősíteni. Ezen «fontos» állatok helyett tehát hirtelen újakat kell vala fából készíttetni Thurzó nem kis boszúságára, ki a 100 forint értékű vadakat immár legfeljebb valamely oszlop- vagy kapu díszítésére fordíthatta.*

Szokásban lévén, hogy lakodalomkor a vőlegény menyasszonyának és közelebbi rokonainak ajándékokkal kedveskedjék, Thurzó ezekről sem feledkezett meg, s gondoskodott róla, hogy a nagyobbára Bécsben megrendelt értékesnél értékesebb tárgyak idejekorán megérkezzenek.**

Mig Thurzó Imre mindezeknek beszerzésében fáradozott, addig anyja a bitsei tárházak és éléskamarák ellátásáról gondoskodott. Szokott módon most is az árvai és liethavai uradalmakból szállíttattak az élelmi szerek Bitsére, oly mennyiségben, mintha csak egy hadsereget kellett volna ellátni. De hát megfelelhetett-e mindez a rendkívüli alkalomnak? Czobor Erzsébet, ki immár öt leányát adta férjhez, a lakodalom-szerzésben elegendő tapasztalattal bírt ugyan, a mi azonban most volt készülöben házánál: messze fölül-múlta még az ő gazdag ismereteit is. Oly hosszú útra, a milyen Bitsétől Tokajig, innen Helmeczig és vissza — terjed,

* Scultety Márton levelei Thurzóhoz.

** Ezeknek jegyzékét közli Kovácsoczy: «Árpádia» első év 351. l. Az érdekes jegyzék szó szerint így hangzik:

Az ajándékok, melyeket *menyasszonynak* kell (be)mutatni:

1. Egy szegfű színű virágos vont arany szoknya Bomeszával egyetemben, hosszú Zjó (?)

2. Király színű vont arany szoknya. Bomeszával egyetemben, gyöngyes, prémes.

3. Egy Janaker, fekete bársony, arany köves, gyémántos és rubintos boglárokkal rakott.

4. Egy metélt fekete bársony kis suba, gyöngyes prémmel, nyusttal bélelt.

5. Fekete virágos bársony kis suba, aranyprémű testszínű guba.

6. Egy arany köves nyakra való, másfájával egyetemben.

7. Egy gyöngyes láncz.

8. Egy köves aranypercze.

9. Egy gyémántos arany üvet.

10. Egy bürszekeret és 6 festett (tán fekete?) lovat.

Nyáry Pálné asszonynak ö ngának: Virágos fekete bársony szoknyára.

Nyáry Istránné asszonyomnak: Király színű virágos bársonyt egy szoknyára.

Nyáry Borbála asszonynak: Tenger színű virágos bársonyt szoknyára.

Nyáry Istrán uramnak: Egy öreg lovat köves szerszámmal egyetemben.

Nyáry Miklós uramnak: Egy öreg lovat.

Nyáry Pál uramnak: Egy lovat.

Nyáry Ferencz úrnak: Egy kis lovat.

annyi nép számára éléről gondoskodni: ehhez már valóságos hadvezéri tehetség kellett. Beérte tehát azzal, hogy a vendégségekhez megkívántató fűszereket, confecteket s egyéb konyha-szereket feljegyzé,¹ fiára bizván azok beszerzéséről s a násznép ellátásáról útközben gondoskodni.

Thurzó Imre derekasan felelt meg ezen feladatnak is, s részletesen megállapítván az indulás rendét, írásban adta ki tokaji praefectusának a szálló-helyeket, az azokon való tartózkodás idejét, a beszerzendő élés és bor mennyiségét, szóval mindazon intézkedéseket, melyek a vendégek és kíséretök kényelmes ellátása tekintetéből szükségeseeknek látszottak.² Hogy pedig a rend és fegyelem annál szigorúbban tartassék fenn, udvarmestereket (Hopmester), szállás-osztókat, a konyha- és társzekerekhez gazdákat, pohárnokokat és tálnokokat rendelt; ezeket is külön-külön írásbeli utasítással látván el.³

Időközben a meghívók is szétküldettek országszerte a főurakhoz, kiknek száma a családhoz tartozókon kívül 103-ra ment.⁴ Meghívatott nagy számmal közlel-ról-távolról a közeposztályú nemesség is, melynek soraiból rang és állás szerint toborzá Thurzó a lovas- és gyalog-legénység kapitányait, hadnagyait, a féllobogók vivőit, továbbá a főgazdákat, asztalnokokat, pohárnokokat, étek-fogókat, szállás-osztókat stb.

Hátra volt még az esketési szertartás rendjének megállapítása. E tekintetben Thurzó Alvinczy Péter Pál kassai prédikátorral lépett érintkezésbe, kit az esketés teljesítésére már előbb felkérvén, most a hitforma előleges közlésére is felszólítá. Mátkája ugyanis Kálvin felekezetéhez tartozván, Thurzó, ki már korábban is annyi erélylyel fárado-

¹ Egykorú jegyzék az árvai vár levéltárában.

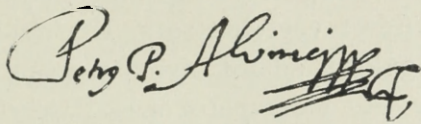
² Memoriale, seu Instructio pro Gen. Dno Thoma Debreceny, Praefecto Nostro Tokajensi. — Az érdekes iratot egész terjedelmében közöljük.

³ Instructio az szállás-osztókértt (sic) —

Tokajban való indulásunknak rendi. — Ered. az árvai vár levéltárában. — Az indulás rendjét némi változtatással közli Kovácsoczy (»Árpádia«, első év).

⁴ Kovácsoczy idézett művében 138. és köv. l.

zott a két felekezet egyesülésén, most is azt kívánta, hogy az esketés saját felekezetének szertartásai szerint történjék. A híres hitszónok nem késett a válaszzsal, s míg egyfelől fellengző szavakban adott kifejezést örömének a felett, hogy ő adhatja az isteni áldást egybekeléséhez, másfelől az eske-



28. ALVINCZY PÉTER PÁL ALÁÍRÁSA.

tési forma iránt is — mely, úgymond, közönségesen ismeretes — megnyugtató, ígervén, hogy azt vele még a megnyező előtt írásban fogja közölni.*

Ily sokféle előkészületek között gyorsan telt az idő, s csakhamar bekövetkezett az elindulás napja, mely november elsejére tűzött. A bitsei várkastély már october utolsó napjaiban élénkülni kezdett a mindenfelől odaseregülő nászvendégektől, kik a vőlegényt ép Tokajig, illetőleg Helmezig valának kísérendők. A nagyszágos urak a várban, nagyszámú kíséretök, valamint «nemes uraimék» is a városban szállásoltattak el, ki-ki rangja és állásához mérten.

Tán nem lesz érdektelen a díszes vendég-koszorún futólag végig tekintenünk. Ott látjuk mindenekelőtt Thurzó sógorait: Erdődy Kristófot, Illésházy Gáspárt, Jakusith Andrást és Vizkelety Mihályt, rokonát Osztrosith Jánost, a főurakból; Sibrik Istvánt, Soós Istvánt, Fántsy Ferenczet és Gáspárt, Palásty Pált, Gyürky Benedeket, Simonyi Gábort, Jakabffy Ferenczet, Csörgő Mihályt, Csutyt, Rimayt és Borit a nemesek közül. Thurzó szolgálai, — kiknek nem jutott hely a városban, — a szomszéd Kottesó és Hlinik községekben szállásoltattak el.

November elsején korán reggel trombitaharsogás hirdeté az indulás idejét. Bár az indulás rendje — mint már fentebb említők — előre meg volt állapítva s írásban is

* Alvinczy P. levele Thurzó Imréhez, 1618. sept. 3. — Ered. az árvai vár levéltárában.

kiadva, a sorakozás mindamellett sok nehézséggel járt s a rendezőknek nem kis fáradságot okozhatott a vendégek sokasága miatt könnyen támadható zavarnak elejét venniök. De elvégre is ki-ki megtalálja helyét s megindul a nászkíséret végtelen sora. Kísértsük meg az érdekes menetről egykorú adatok nyomán némi képet nyújtani.

Az előcsapatot a szállásosztók: Pongrácz, Dávid Zsigmond és Hrabóczky képezék, kikhez mindenik úrnak egy-egy lovasa csatlakozott oly célból, hogy a szállásokat idején meglássák. A fő-menet csak több órával indult meg ezek után, következő sorrendben:

Az első szekeren (hintón	Erdődy	Kristóf,
A 2-ik	"	" Illésházy Gáspár,
A 3-ik	"	" Jakusith András,
A 4-ik	"	" Wizkelethy Mihály,

valamennyien kísérve fő-ember szolgálk és lovas nemesek által.

Ezek után díszesen felszerelt paripákon hét nemes ifjú (Justh, Gussith, Bogády, Dalos, Meskó, Bornemisza és Magossy); utánok

Az 5-ik szekéren Thurzó Imre, Chuty Gáspár főudvarmesterrel, az ablakban egy-egy nemes, egy lakáj és egy drabant.

A 6-ik szekéren Czobor Erzsébet háza népével. Egy lakáj, egy drabant.

A 7-ik szekéren Erdődyné háza népével.

A 8-ik szekéren Wizkelethyné háza népével.

Ezek után következtek Thurzó Imre portékás szekere főember szolgálival, aztán Illésházy Gáspár és Wizkelethy Mihály börszekerei főember szolgálkkal és végül gróf Thurzó Imre két leeresztős szekere főember-szolgálkkal inasok és drabantokkal.

Ezek után Thurzó Imre vezetéklovai, aztán három trombitás és a féllobogók vivői: Tolnay és Zmeskal, utá-

nok Thurzó Imre főember-szolgáinak lovasai, szám szerint 36, kik a szekerekkel együtt jártak.

Következtek a kocsik, és pedig elsőben Thurzó Imre kocsija a szekerekre ügyelő főember-szolgákkal, aztán Csúty Gáspár kocsija. A harmadik kocsin Illésházy Gáspár szolgálái. A negyedik kocsin a muzsikások (virginás, lantos, hegedős és kis virginás). Az ötödik kocsin a konyhához látó gazdák. A hatodik kocsin a pohárnokok és tálnokok. A hetedik kocsin Thurzó Imre szakácsai (vice konyha-mester, 3 szakács és 2 szakács-inas). A kocsik sorát Erdődy, Illésházy, Jakusith és Wizkelethy konyha-kocsijai zárták be.

Ezek után a társzekerek jöttek és pedig: Egy a menyasszony számára, egy-egy a vőlegény, öröm-anyja, Erdődy és Wizkelethy portékájival; egy a konyha-eszközökkel; egy a pohárnok és a tálnok portékájával.

A társzekereket mindenik úrnak a maga szolgálái közül arra rendelt felügyelők kísérték, azon kívül pedig Thurzó Imre 50 kék gyalog katonája, kik a kiadott rendelet szerint szintén a társzekerekkel jártanak.

Végül a lovasság következett. Főkapitánya valamenynyinek Bory István, Thurzó Imre lovasságának hadnagya volt, mellette főlegények: Illey János, Palásthy, Kováts János és Horváth János. Ezeknek vezérlete alatt ment legelőbb Thurzó Imre 200-ra menő lovassága, aztán «nemes uraimék» lovasai, szám szerint 96. Ezek után külön hadnagyok vezérlete alatt Erdődy Kristóf, Illésházy István és Wizkelethy Mihály lovassága, szám szerint összesen 140 lovas.

Az utócsapatot képezék az ily alkalmakkor nélkülözhetetlen mesteremberek: lakatosok, kovácsok, felcserek, szekérgyártó, szijgyártó és a lovászmester vezetése alatt 25 csatlós drabant, mely utóbbiaknak kötelességök volt a szállóhelyeken az asztalokhoz látni s a pohárnokok, tálnokoknak bortöltőkül, étékfogókül szolgálatjukra lenni.

Hosszú sorban így látjuk kigyózni a Vág-völgyön fölfelé a döcögős út miatt csak lassan haladó nászmenetet, mely útjában hova tovább ér, hógörgetegként nagyobboldik a minden megyéből nagy számmal csatlakozó vendégekkel, úgy hogy mire a násznép Zemplénbe ér, az úri hintók fentebb felsorolt száma már 63-ra szaporodott.¹

Magáról az esketési szertartásról, mely november 15-én Helmecezen ment véghez, csupán annyit tudunk, hogy azt Alvinczy Péter, kassai prédikátor végezte. Annyi kétségtelen, hogy ezen szertartásnál is a szokottnál nagyobb pompa fejtetett ki. Bizonyítják ezt a szertartáshoz megrendelt nagyszámú aranyozott és színes szövétnekek, füstölő, paraszt-tafota s egyebek.

Az esketés megtörténtével a násznép azonnal Tokajra ment, honnan három napi vigalom után némileg megfogyva, de még mindig nagy számmal indult meg a nászkíséret Bitse felé.

Annyi pompa és fény után, melyet az ifjú Thurzó már eddig is kifejtett, azt kellene hinnünk, hogy azt még ezentúl is fokoznia lehetetlen vala. De csalódnánk, ő leleményességben kifogyhatatlan volt. Szepességben, Lucsivnán alól nemesi lovas banderium s száz gyalog puskás várta² a nászmenetet, mely 10 napi utazás után nov. 28-án szerencsésen Bitsére ért.³

Voltaképen csak itt kezdődött meg a dáridó, mely régi írók tanúságaként egy hónapig,⁴ a hagyomány szerint egy egész évig tartott volna. Hogy ez állítások közül csak az első közelíti meg a valót, tán felesleges említenünk. A hagyomány abban találja magyarázatát, hogy ugyanezen évben febr. havában Thurzó Mária menyegzője

¹ KAZY: Hist. R. Hung. II. 143. l. — Kovácsoczy: „Árpádia” első év i. h.

² Egykorú jegyzék az árvai vár levéltárában.

³ ZÁVODSZKY: Diar.¹⁴m i. h.

⁴ KAZY: Hist. R. Hung. i. h. Utána BÉL M.: VI. S. Spec. Memb. 1. sect. 1. num. IV. k. VI.

is itt ünnepeltetett meg nagy ünnepélyességgel Wizkelethy Mihálylyal, minek következtében jóformán az egész 1618-ik év a lakodalmakhoz való rendkívüli előkészületek között folyt le. A vendégségek tartamának megítéléséhez némi támpontokat szolgáltat az elfogyasztott italok és élelmi-szerek mennyisége. Kiadatott pedig a fűszerszámon kívül 1079 szapu különféle liszt, 191¹/₂ akó bor, 160¹/₂ akó sör, 6¹/₂ akó boreczet, 2¹/₂ akó söreczet, 17 ökör, 60 bárány, 241 juh, 20 borju, 50 malacz, 300 kappan és tyúk, 75 lúd, 1000 tojás, 70 császármadár, 2 süket fajd, 50 nyúl, 2 szarvas, 1 őz (!, 55 csuka, 169 ponty, 100 pisztráng, 500 fehér hal, 600 herring, 8 oldal szalonna, 54 itcze főtt vaj, 29¹/₂ itcze írósvaj, 283 szapu zab, 60 szekér széna, 100 szekér szalma.*

A vendégségeknél követett szertartásokról csak kevés részleteket találunk itt-ott elszórtan; mégis megkisértjük ezekről egykorú feljegyzések nyomán némi képet nyújtani.

Figyelmünket első sorban a már fentebb leírt nászpalota s főleg annak első emeleti nagyszerű terme köti le. A terem ez alkalommal teljes fényben ragyog. A falak diszes kárpitokkal, a körülfutó tölgyfa-padok nehéz török s persa szőnyegekkel borítvák. — Szemben a bejáratnál, a háttérben van a főasztal felállítva, közel hozzá oldalt jobb és balfelől egy-egy, arany és ezüst serlegekkel s edényekkel dúsan megrakott pohárszék, melyek körül az asztalnok és pohárnok, az étek-fogók, bortöltők s egyenruhás lakájok sűrögnek. A terem hossz-fala közepén a nászfülke. Aranyozott homlokzatáról nehéz kettős függönyök lógnak, eltakarva a kandi szemlélő előtt a mennyezetes násznyoszolyát. Szemben a nászfülkével egy állvány az ifjú pár, a két öröm-anyá, násznagy, vőfélyek, nyoszolyólányok s egyéb

* A menyegzőre kiadott élelmi cikkek és a fűszerszám jegyzékét közli: Kovácsoczy: «Árpádia» első év 348. és kk. l. —

Megjegyzendő, hogy ezen élelmi cikkek között az úton elfogyasztottak nem foglaltatnak benn.

lakodalmi vendégek számára. A terem középső része a tánczolók számára üresen áll. — Lenn, közel a bejárathoz «nemes uraimék» asztala két sorban akként, hogy a terem benső részével a közlekedés teljesen szabad. Ezen asztaloktól oldalt ismét egy-egy pohárszék áll, üveg és agyag, sőt fa-edényekkel is.* A felügyeletet ezen pohárszékek körül az alsóbbrendű vártisztek viszik, a szolgálatot drabantok és várhajdúk teljesítik. — A karzatra vezető lépcső fordulója alatt az óriási kandalló, melynek lángjai a terem alsó végét megvilágítva, a teremben kellemes meleget terjesztenek.** A terem egyébként számos szövétnek és viaszgyertyával, az akkori igényekhez képest fényesen van ki-
világítva. — A karzaton végül a muzsikuskok: a lantos, virginás és hegedűs foglalnak helyet.

Képzeliük már most az ekkép feldíszített termet a mint az a nagy számmal egybesereglett előkelő vendégektől meg-
népesül, a mint a gyémánt, rubin, zaphir s egyéb drágakövekkel s gyönggyel dúsan ékesített színes bársony ruhába öltözött urak, kócsag-tollas, bogláros süvegeiket bal kezökben tartva, jobbjukon a szintoly drága ékszerekkel dúsan behintett bársony, atlasz és selyem ruhájú hölgyeket kísérik, a mint az ünnepi rithmusban megszólaló zene mélabús hangjainál méltóságteljesen lejtik a lassú palotást; a mint később az élénkülő zenénél ki-ki csap a jó kedv, s a társaság egy ragyogó kaleidoskoppá alakul: akkor egy oly meglepően szép kép tárul fel lelki szemeink előtt, mely egy Rubens ecsetére érdemes. Képzeletünk által tovább ragadtatva, leírhatnók az első díszvacsorát, leírhatnók, szerelme mámorában önfeledten miként foglalja el az ifjú pár az asztalnál a főhelyet, körülötte mily renddel sora-

* Nagy vendégségek alkalmával nem kerülván ki valamennyi résztvevő számára üvegserleg, ezek helyét ott készült agyagkupák (meszelyes) pótolták. — Thurzó György levelei nejéhez. II. k. 203. l.

** Kályha e teremben — úgy látszik — nem volt.

kozik a nászvendégek serege, elmondhatnók, a lakoma befejeztével mily rendben kezdődik és foly a táncz és vígalom; el továbbá, éjféltkor mily szertartások között veszik le az ifjú hölgy pártáját, hogy azt főköttővel helyettesítsék az arra hivatott személyek; el azt, mily szertartások között vonúl félre a titokteljes fülke nehéz redőnyzete; ünnepi hangon hogy olvassa le az ünnepélynél jelenlévő lelkész a fülke homlokzatán olvasható emlékezetes felírást s hogyan vonúl végül az ifjú pár a szentélybe . . . De — költők nem vagyunk, mind e szertartásokról — fájdalom — nincsenek egykorú megbízható feljegyzéseink s azért nem is bocsátkozunk azok részleges leírásába, a nyájas olvasó eleven képzeletére bízván a valóban elragadó kép kiegészítését.

VIII.

Mialatt Thurzó házassága mézesheteit öröm és vígalom közt háborítlanul élvezé, a német birodalom politikai láthatárán vészteljes felhők tornyosultak. A csehek lázadása, melyet Ferdinand gróf Bouquoi és Dampierre tábornokok által erőhatalommal hasztalan igyekezett elfojtani, nemsokára Ausztriába is átcsapott, s minthogy a német birodalmi rendekből is mind többen állottak a csehek pártjára, félő volt, hogy a lázadás Magyarországon is elterjed. A túlbuzgó katolikus érzelmeiről híres II. Ferdinand valóban itt is elég okot szolgáltatott az elégtelenségre az által, hogy elnézte a protestansok biztosított szabadságai mikép sértetnek, egyes katolikus urak mikép foglalják el a protestans templomokat, a hittérítés mily kiméletlen eszközökkel folytattatik.

Maga a király az eretnekség kiirtását tűzvén zászlajára, nem csoda, ha az általa világgá bocsátott jelszó, főleg II. Mátyás király 1619 martius havában bekövetkezett

halálával az ellenformatió buzgó bajnokait vérlázító nyilatkozatokra, sőt tettekre is ösztönzé, melyek a csacska hír által nagyítva, a protestans hiten lévőket valósággal elkészeríték. Itt egy protestans lelkész szeme világától fosztatott meg; amott egy pék, ki szűz Máriát káromolta, a hóhér szekerén a vesztőhelyre vitetett oly célból, hogy nyelvét kivágják, s kegyelmet csak úgy kapott, hogy a katolikus hitre tért.* Ily s ezekhez hasonló esetek, melyek az osztrák örökös tartományokban napirenden valának, Magyarországon is rémületet, ingerültséget szültek, s okozák, hogy egyes protestans urak jószágaikból a katolikus papokat szintén elűzték s evangélikus lelkészeket adtak jobbagyaiknak.

A kudarcz, melyet a király hadvezérei Csehországban vallottak, Ferdinandot is gondolkodóvá tette, s minthogy nem lehetett titok előtte, hogy a szövetezett cseh, morva és osztrák rendek a magyarokat is csatlakozásra hívták fel, attól tartott, hogy a lázadás a felvidéki magyar protestans rendek között is kitörhet, főleg ha Bethlen Gábor is — a vele csak az imént kötött nagyszombati szerződés némely pontjainak meg nem tartása miatt — hozzájuk csatlakozik. Ennek elejét veendő, sőt hogy a magyaroktól a fellázadt csehek ellen segítséget is eszközöljön, Ferdinand, míg egyfelől Bethlennel újabb alkudozásba bocsátkozott, másfelől a magyar rendeknek május 26-ikára Pozsonyba országgyűlést hirdetett. De valamint a Bethlennel folytatott alkudozás a nagyra törő fejedelmet ellenséges terveinek tovább fűzésében meg nem akadályozta, úgy a magyar országgyűlés sem eredményezé az óhajtott sikert, sőt a válság kitörését Magyarországon is csak sietteté, mert alkalmat szolgáltatott a fellázadt osztrák-cseh-morva rendekkel különben is rokonszenvező magyar protestans uraknak az

* Scultety Márton levele Thurzó Imréhez, 1617. oct. 14.

érdekközösséget amazokkal és a lázadást folyton éber figyelemmel kísérő Bethlennel felismerniök, egyszersmind pedig jövődöbéli maguktartása tekintetében egymás között is egyetértést hozniok létre.

Midőn Thurzó Imre majus 28-án a rajeczi fürdőből, hol a királyi meghívó találta, Pozsony felé elindult, ifjú szíve még a béke reményével volt tele s bizonyára nem is sejté, az ügyek rövid idő múlva hova fognak fejlődni. A fejedelmi vagyonnal dicsőült édes atyjától ennek az uralkodó ház iránti hűségét is öröklé. Ugyanazon érzés, mely apját a legválságosabb pillanatokban sem hagyta el, benne is elevenen élt. De ha nagy volt a koronázott király iránti hűségérzete, még ennél is nagyobb volt hitvallásához való ragaszkodása, s rajongó protestans létére lehetetlen volt a hitsorsosai iránt tanúsított türelmetlenséget közönynyel néznie, s a szomszéd osztrák tartományokban fellázadt protestansok ügye iránt rokonszenvvvel nem viseltetnie.

Ily érzelmektől áthatva ért az ifjú Thurzó junius 3-án Pozsonyba, hol ekkor a még csak csekély számmal egybegyűlt nagyobbára katolikus rendek között már javában folytak a tanácskozások Ferdinand azon leírata felett, melyben a rendeket a cseh-morva lázadók elleni segítségnyújtásra felhívá. Egyes túlbuzgó katolikus urak sürgetésére a «pápás tanácsurak közöl némelyek — írja Thurzó máj. 31-én anyjának — már is segítséget ígértek ő felségének, de a mi vallásunkon valók nem, s amazok is nem mindnyájan, sőt a kik ígérték is volt, látván, hogy az evangélikus urak ahhoz nem accedálnak, ezt a cikkelyt hozzáadák: ha az ország reá megyen».

Thurzó Imre és rokona Thurzó Szaniszló épen elég korán jöttek Pozsonyba, hogy a határozatnak oly értelemben való meghozatalát, a mint azt némely katolikus urak sürgeték, megghiúsítsák. Nagymértékben mozdíták elő e tekintetben való egyértelmű igyekezetöket az időközben

kifejlett események. A csehek ugyanis Thurn gróf vezérlete alatt ép Bécsig hatoltak, s annak kijárait elfoglalván, a «bécsi Hostadban», alig kétszáz lépésnyire a vártól, sáncokat is hányattak.

Ferdinand helyzete mind válságosabbá lőn. A csehek száma, mely kezdetben tizenháromezerre ment, hova-tovább szaporodott, míg Ferdinand hada — noha fogadtan-fogadták, fogyton-fogyott, s bent a városban is nagy egyenetlenség uralkodott. Mindezen események, melyeknek híre nap nap mellett a legkülönfélébb változatokban jutott a Pozsonyban tanácskozó rendek tudomására, ezek között rémületet, zavart idéztek elő. Hol ezen, hol amazon határozatot hozák, a nélkül, hogy a követendő utak iránt tiszta tába jöhettek volna. Ehhez járult, hogy a főrendek közül számos nagybefolyású egyén a gyűlésből távol maradt, a katolikus főpapok közül pedig többen, be nem várva az események fejlődését, Pozsonyból eltávoztak. Ezek közé tartozott maga az érsek is, kinek távozása annál feltűnőbb vala, mert a rendek közötti egyenetlenségek főokozójául ő tekintetett. «Békességben az országnak hasznát elvette, s most a szükségnek idején elmene.» Ily szemrehányással illették Pázmányt főleg a protestans hiten lévő főurak. De gondolkodásba ejtette az érsek távozása a hazafias érzelmű katolikus rendeket is, kik hova-tovább inkább hajoltak a protestans rendek azon nézete felé, hogy Ferdinandnak a segílyt mindaddig nem lehet megígérni, míg a csehek szándéka iránt teljes biztossággal tájékozva nem lesznek. Az ország védelméről, megmaradásáról gondoskodni, lett a jelszó, mely pillanatra megszüntetése a felekezeti viszálykodásokból eredő nézetkülönbségeket is, úgy hogy midőn Ferdinand jun. 8-án Lépes Bálint kancellár által újabban is segílynyújtásra hívá fel a rendeket, közakarattal elhatározottat elébb a Bécs alatt táborozó csehekhez küldeni követséget; Ferdinand felhívására pedig

csak ezen követség visszatérte után a körülményekhez mértén válaszolni. Ők csak a vizály lecsendesítésére — mint közbenjárók — ajánlhatták fel mind a felkelőknek, mind Ferdinandnak szolgálataikat, s ily utasítással látták el a felkelőkhöz küldött követeket is.

De még mielőtt a követek Thurn táborából visszatértek volna, a helyzet is tetemesen változott. A szorongatott Ferdinand a legválságosabb pillanatban kívülről Dampierre előre küldött hadai, benn a tanuló ifjúság által megsegítettén, miután a Mansfeld vezérlete alatt álló cseh-morva hadakon viszont Bouquoi győzedelmeskedett, Thurn gróf is kénytelen volt Bécs alól elszállani.

Alig hogy a közös veszély, mely hazánkat oly közelről fenyegeté, némileg tovább vonúlt, az egyetértés is, mely a rendek között egy ideig uralkodott — újra felbomlott. Az országgyűlésen, melynek vezetését a német császári korona elnyerésében fáradozó Ferdinand a nádorra bízta, ismét a vallási sérelmek kerültek szőnyegre, és — bár Forgách minden telhetőt megtett, hogy az egységet helyreállítsa, — a gyűlés ingerült viták után aug. 13-án csaknem eredmény nélkül oszlott el.

Jöllehet a magyarországi rendek követek által a felkelőknek csak közbenjárásukat ajánlották fel a béke helyreállítására, — mindamellet a követségben járt uraknak a felkelők vezéreivel folytatott bizalmas tanácskozásai már akkor azon meggyőződést érlelék meg azokban hogy érdekeik a felkelőkével azonosak, s hogy, ha a békét helyreállítani nem sikerül, nekik is múlhatlanul a felkelők pártjára kell állaniok. Ily meggyőződésben tehát egyes protestans urak még a gyűlés tartama alatt felhívást intéztek Bethlen Gáborhoz, hogy a magyarországi protestansok élére állva a cseh-morva felkelők segélyére siessen, mitől a lángbuzgalmú fejedelem nem is idegenkedett.

Hogy Thurzó Imre a protestans urak bizodalmas tanács-

kozásaiban már az országgyűlés tartama alatt is részt vett, s a nagyfontosságú tervekbe be volt avatva, az minden kétségen kívül áll; de kétségtelen az is, hogy ez urak szándékait egyelőre mindenekben nem osztotta. Mint buzgó protestans, felekezete érdekében mindent kész vala ugyan megtenni, mint jó keresztény azonban irtózott a vérontástól. Nézete még mindig az volt, hogy a keresztények közötti viszály kölcsönös engedelkenységgel békésen eligazítható; a miért kezdetben, követve otthon aggódó anyja folytonos tanácsait s rokona Thurzó Szaniszló példáját, úgy nyilatkozataiban, mint tetteiben óvatos, tartózkodó volt.

De az események csakhamar más irányt adtak az ő gondolkodásának is. Mit a lelkes protestáns urak Széchy György, Rákóczy György és mások rábeszéléseik által az országgyűlés tartama alatt nem tudtak elérni: elérte maga Bethlen Gábor, ki miután egyszer elhatározta a felkelők mellett fegyvert ragadni, gondoskodott arról is, hogy az ügynek országszerte a tekintélyes protestans urak között őszinte, odaadó pártfeleket szerezzen. Hogy ezek között figyelme első sorban a nagy nádor fiára: Thurzó Imrére fordult, csak természetes. A dúsgazdag főúr nagy befolyása, tekintélye a felvidéken, nem mindennapi készűltsege egyaránt tudva volt Bethlen előtt, ezt teljesen megnyerni tehát első feladatai közé tartozott. A fejedelem, ki már politikai ellenfele, a dynastikus érzelmű Thurzó György nádor annyi barátságát, őszinte rokonszenvét tapasztalá, felekezeti buzgalmáról híres fiában még kevésbé csatlakozhatott; a miért azt aug. vége felé hozzá intézett levele s követe által is nyíltan csatlakozásra szólítá.* Mentségéül, hogy már ko-

* Bethlen G. levele Thurzó I.-hez. SZILÁGYI S.: •Bethlen G. levelei 121 l. — Midőn Bethlen ezen levelét Thurzóhoz intézte, úgy látszik, ez utóbbi a felkelők-höz még nem csatlakozott határozottan;

a mint hogy Bethlen is csak némi tartózkodással küldi hozzá Prágába utazó követét. — Lásd u. o. a 118. lapon a cxix. számú levelet.

rábban nem fordult levelével Thurzó Imréhez, Bethlen a finom diplomata ügyességével — ráutal azon viszonyra, melyben már «az szegény istenben elnyugodt jó emlékezetű úr» (Thurzó György) az osztrák házhoz állott; — a miért — úgymond — nem akarta írásával annál is nagyobb suspicióban ejteni, melyben eddig volt s vagyon az Austriacusoknál és az római valláson lévő officialisoknál».

Jóllehet Thurzó most is elég óvatos vala Bethlen fentebb idézett levelét válasz nélkül hagyni; mindamellett a fejedelem küldötte előtt szóval tett nyilatkozatai nem hagytak fenn kétséget az iránt, hogy az ifjú főúr Bethlennel egyetért, s kész az ő terveit «többi keresztény úr atyjafiaival» tehetsége szerint előmozdítani.

Ekkor azonban Bethlen, ki időközben Konstantinápolyba küldött követe által a török pártfogását kieszközlé s a cseh-morva lázadókkal is teljes egyetértésbe lépett, már el is indult hadával Erdélyből, s mire sept. 12-én Debreczen alatt táborba szállott, az egész felvidéki protestans nép teljes lázadásban vala, az alföldi várak sorban meghódoltak, sőt Kassa városa is, hova Bethlen a felvidéki megyéknek sept. 21-kére gyűlést hirdetett, önként megnyitá kapuit.*

A dolgok ily hirtelen fejlődése Thurzó Imre látszólagos habozásának is véget vetett, s midőn Bethlen kevéssel a kassai gyűlés után, hol a protestans rendek fejökké, eiőljárójukká s főgondviselőjükké választák, győzedelmes fegyvereit Pozsony felé vezeté, az ifjú Thurzó is teljes lélekkel csatlakozott hozzá,** s ezentúl a fejedelem leg-hivebb, legodaadóbb pártfelévé lön. — Saját benső meggyőződésén kívül ebbeli elhatározására döntő befolyást gyakorolt azon rendkívüli bizodalom, melyet a fejedelem Thurzó irányában kezdettől fogva tanúsított s mely az

* Bethlen levele Thurzó I.-hez. — U. o. cxxv. sz. a.

** KAZY: Hist. Regni Hung. 170. l.

ifjú főúr hiúságának oly nagy mértékben hízelt. — Bethlen még nem is bírta Thurzó nyilatkozatát, midőn már is olyanul tekinté, mint ki «az igaz ügyért» vele együtt élni, halni kész. Hozzá intézett leveleiben, mint a felvidéki protestánsok «fő oszlopát» nemcsak a leghízelgőbb szavakkal árasztja el, de rendkívüli hatalommal is ruházza fel, s midőn például a debreczeni táborban kelt levelében kijelenti, hogy «valakivel mit végez... azt oly ratumnak, firmumnak tartsa minden rend», mintha vele magával végezné, a fejedelem oly bizodalmanak adá tanújelét, mely az alig húsz éves Thurzót valóban büszkévé tehetette.

De Bethlen sem csalódott számításában. Thurzó a fejedelem rendkívüli bizodalma által lekötelezve, sietett odaadásának jelét adni. A felvidéki urak közül sokan, bár különben rokonszenveztek Bethlennel, nyíltan még mindig nem mertek pártjára állani s inkább semleges magaviseletet tanúsítottak, sőt egyes megyék is haboztak, nem tudva, mitévők legyenek. Thurzó határozott fellépése mindezen tétovának véget vetett, s a fejedelem kétségkívül nagyrésztben az ő erélyes közbenjárásának köszönheté, hogy a felvidéken átvonultában mindenütt tárt karokkal fogadták, s a megyék részéről is minden támogatásban részesült. Csak így történhetett, hogy a fejedelem seregének egy részével már october 9-kén Nagyszombatnál s néhány nappal később Pozsony alatt állapodhatott meg.

Leopold főherczeg passauai püspök, kit a Frankfurtban időző Ferdinand helytartóul hagyott Bécsben, Bethlen közeledtének hírére Tieffenbach Rudolf vezérlete alatt néhány ezernyi német hadat küldött Pozsony védelmére. De a német hadat sem a polgárok a városba, sem a nádor a várba nem bocsátották be; a miért Tieffenbach csak a külvárosban szállhatott meg. A fejedelem, ki ekkor már Szempcznél táborozott, rögtön egy dandárát küldé Tieffen-



BETHLEN GÁBOR.

(Kinán eredeti metszvénye után.)

bach ellen, ki october 14-kén virradóra megtámadtatván, miután seregének egy része leváगतott, maga is csak élete veszélyével menekülhetett. A város ekkor önként megnyitá kapuit, s Bethlen 15,000-re menő hadával a polgárság által tárt karokkal fogadtatván, még ugyanaz nap vonulhatott be a városba, sőt a várba is, mely utóbbit Forgách nádor, miután a fejedelem biztosítá, hogy csak nemzete szabadságainak helyreállítása végett fogott fegyvert, s hogy az ő jogait sincs szándéka csorbítani, sőt mindent csak az ő megegyeztével kíván tenni, — az ott őrzött magyar szent koronával együtt szintén készséggel adott át.

Jóllehet Bethlen előtt nem lehetett titok, hogy a nádor csak a szükség előtt hajlik meg, látszólagos csatlakozását mindamellett örömmel vette, mert abból nem kis előnyt várt ügyeire nézve. Nagy súlyt fektetett egyebek között arra is, hogy az országgyűlést, melynek megnyitását Szent-Márton napjára tervezé, ne ő, hanem a nádor hívja össze, mert csak így remélhette, hogy a gyűlésben a katolikus urak — ezek között az udvarnál oly nagy befolyású Esterházy Miklós — és a főpapok is részt fognak venni, mit hogy a gyűlésen hozandó határozatoknak nagyobb súlyt szerezzen, mindenképen óhajtott. De bár a kényszerhelyzetbe jutott náddal megegyezett abban, «hogy ő publicálja a gyűlést,»* s bár maga is minden vármegyére íratott, «hogy inkább el merjenek jönni minden statusok,» — miután Ferdinand a maga híveinek megtiltotta a gyűlésbe menetetl:** arra sem a főpapok, sem Esterházy Miklós, kinek részvéte különösen szíven feküdt — nem akartak megjelenni; a miért az országgyűlés is, bár ülései november 18-kán megnyíltak, nem mutathatott fel nagyobb eredményt.

Mialatt Bethlen magyarországi pártfelei által melegen

* SZILÁGYI S.: Bethlen G. levelei 143. és kk. 1.

** FRANKL V.: Pázmány P. lev. 238. és kk. 1.

támogatva, lelkesült hadaival csaknem egész Felső-Magyarországot hatalmába ejtő, Ferdinand sem maradt tétlen, s míg egyfelől sógorát Zsigmond lengyel királyt segítségnyújtásra ösztönzé, másfelől mint megválasztott német császár mindent megtőn, hogy a németországi katolikus rendeket egy szövetséggé egyesítse a cseh-morva lázadókkal egyesülni törekvő német protestánsok ellen. Ezen kívül attól tartván, hogy Bethlen könnyen Bécsset is megszállhatná, ennek védelmére Bouquoi és Dampierre tábornokokat Bécs fedezésére rendelé, Althannak és Homonnaynak meghagyá, hogy Lengyelországban gyűjtött hadaikkal Felső-Magyarországba törjenek.

És csakugyan Bethlen november vége felé már Schönbrunnál táborozott hadaival. Ekkor azonban híre jöven, hogy Homonnay a lengyel király által melléje adott több ezerre menő kozákkal az országba tört, s Rákóczy Györgyöt, ki a felvidéki nemesség hadával útját állotta, megverte, a fejedelemnek is fel kell vala hagynia szándékával, s beérni az eddigi eredménnyel, mely abból állott, hogy a király vezéreit, kiket ütközetre nem bírhatott, a bécsi hídon átnyomta, Ebersdorfot megvevé, s hajdúival a Bécs és Német-Újvár közt fekvő vidéket felpredáltatá.

Mire Bethlen, ki november 30-kán Sopronyba tette át főhadiszállását, innen ismét Pozsonyba visszatért, az országgyűlés, bár ülései mint már fentebb említők, november 18-kán megnyitlak, semmi eredményt sem tudott felmutatni. Annál munkásabb volt ezalatt a nádor, ki kezdetől fogva a közbenjáró szerepét vállalván magára a király és nemzet között, nem szűnt meg úgy Bethlennél, mint Ferdinandnál közreműködni, hogy őket a békeértekezletek megkezdésére hajlandóvá tegye. A pillanat erre épen alkalmas vala, mert míg Bethlent Homonnaynak Rákóczy felett vett győzelme s a török nagyvezérségben szintén ez időtájt történt változás nyugtalaníták, addig Ferdinand,

a birodalomból semmi vagy igen kevés segédelmet nyerhetvén, méltán tartott attól, hogy az alatt, míg a katolikus fejedelmek szövetsége létesül s hadaik a spanyol királynak ismételve megígért segélyhadával táborba szállanak, a birodalombeli protestansok is egyesülnek. Ehhez járult még az is, hogy kész hadai Bouquoi és Dampierre alatt napról-napra kevesbedtek; a miért ő is nagy készséggel fogadta Forgách indítványát.

De a felek még a békealku megkezdésének módozatai iránt is alig egyeztek meg, midőn a helyzetben már is nagy változás, a kedélyekben heves forrongás állott be. Bethlen midőn Homonnay betörésének híret vette, hadainak egy részét Széchy György vezérlete alatt rögtön a felföldre indítá Rákóczy segélyére. Konstantinápolyban lévő követeknek pedig meghagyá, hogy az esetet a nagyvezérnél bejelentvén, ezt a lengyelek megfenyítésére indítani igyekezzenek. S az ügyes fejedelem intézkedései mindkét irányban kedvező eredményre vezettek. A lengyel had, mielőtt még Széchy megérkezett volna, nemcsak kitakarodott, hanem követ is érkezett a rendekhez, ki által Zsigmond lengyel király kijelenteté, hogy az ország ellen semmi ellenséges indulatot nem táplál. Hasonló kedvező hírek jöttek a portán székelő erdélyi követtől is, kinek tudósításai szerint a porta kész Bethlen szándékait támogatni.

Hogy mindezen hírek a Pozsonyban ülésező rendeket, kik már hetek óta hasztalanul várták Ferdinand biztosait, mindinkább feltüzelték, csak természetes. A vallási és nemzeti sérelmeket újra s mind élesebben hangoztatták. Ingerültségökben a rendek már-már trónvesztettnek nyilvánítják vala Ferdinandot s Bethlent választják királyukká, ha Forgách Zsigmond erélyes közbenjárásának az utolsó pillanatban nem sikerül a dolgot oda vinni, hogy a királyválasztás Ferdinand biztosai megérkezteig halasz-

tassék el. Ez utóbbiak deczember utolsó napjaiban meg is érkeztek, de a királyi előterjesztések nem voltak alkalmasak arra, hogy a felzúdult kedélyeket lecsillapítsák. Válaszukban hosszasan felsorolják a rendek mindazon régibb sérelmeiket, melyeket ő felsége orvosolni elmulasztott, valamint az újabbakat is, melyek kényszeríték Bethlent segítségül hívni. Végül kijelentik, hogy a királyi propositió későn jön, ők sem a Bethlennek beadott «conditiók»-tól nem léphetnek vissza, sem a szövetséges tartományok mellől nem állhatnak el; egyébként ha a biztosok a béke megkötésére fel vannak hatalmazva, adják elő megbízatásukat.

Ily körülmények között félő volt, hogy a megindult béketárgyalások ismét zátonyra kerülnek. De a királyi biztosok még alig értek a válaszszal Bécsbe, midőn hírül hozák, hogy egy csausz érkezett a portáról, ki hit alatt állítja, hogy Bethlen a porta híre nélkül fogott fegyvert. Ezen hír a Bécsben időző Bethlen-párti túsok által is megerősítettén, nem kis búsulást okozott Pozsonyban, s alkalmúl szolgált, hogy a rendek a királyválasztást a jövő országgyűlésre halasztván, egyelőre beérték azzal, hogy Bethlent Magyarország teljhatalmú fejedelmévé választották.

A rendek ezen lépése magának Bethlennek tanácsára történt, mert a fejedelem egyelőre, míg a törökkel teljesen tisztába nem jött, végleg nem akart Béccsel szakítani. És csakugyan a királyi biztosok 1620 január 20-kán kelt levelökben oly ajánlatokat tettek a fejedelemnek, melyeket ez nem késett elfogadni s azok alapján a fegyverszünetet Szent-Mihály napjáig megkötni. E szerint az országból a ki mit bír, azt teljes hatalommal megtartja. Május 31-én Beszterczebányán országgyűlés fog tartatni, melyen a rendek és ő felsége s az egyházi rend közt támadt nehézségek lesznek eligazítandók. A közlekedés az

országban akadálytalan legyen. Homonnay lengyel zsoldosai azonnal takarodjanak ki, stb. Ezeken kívül a fejedelem egy külön okmányban még azt is fogadta, hogy a neki felajánlott koronát visszautasítja, a hatalmában maradó részeknek híven gondját viseli, az egyháziakat nem háborgatja, s a béke helyreállítását mind Magyar- mind Csehországban minden erejével előmozdítandja.

Ezen feltételek az ország rendei által is megerősítetvén, a fejedelem 1620 jan. 19-én még a cseh-morva rendekkel folyamatba tett alkudozást is befejezte, s elkészült az okmány, mely szerint egy részről Bethlen és Magyarország rendei, más részről Fridrik, mint cseh király, és Csehország s a hozzákapcsolt tartományok, valamint Austria rendei közt újabban örökös szövetség kötöttetett.

Mindezeknek megtörténtével Bethlen be sem várván az okmányok kicserélését, s a nélkül, hogy a szövetséges tartományokkal kötött szerződést megerősítette volna, útnak indult Kassa felé, innen lévén megerősítendő a rendek által magalkotott törvénycikkelyeket is.

A fejedelem útja diadalmenet volt. Kíséretében a felvidéki főnemesség színe, virága, köztük a két Thurzó: Szaniszló és Imre, ez idő szerint főtanácsosai, versenyre keltek egymással a váraikban szálló Bethlent királyi pompával fogadni. Táncz, vígalom, lakmározás, melyekből a fejedelemnek már Pozsonyban mulatása utolsó napjaiban is bőven kijutott, ez útjában is napirenden valának.*

De ezeknél fontosabb dolgok foglalták el Bethlen elméjét. A rendek határozata szerint a német birodalom egyesült fejedelmeihez és a cseh-morva tartományokba, továbbá Lengyelországba és a fényes portához, ünnepélyes

* KAZY: Hist. R. H. 175. l. — Thurzó Borbála levele Czobor Erzsébethhez, 1620. jan. 13. az árvai vár levéltárában. — E levél érdekes részleteket foglal magá-

ban azon előkészületekről, melyek a fejedelem látogatása alkalmából a szempczí várbán tétettek.

követségek lévén küldendő, a fejedelem hosszabb ideig sehol sem mulatott, s fennakadás nélkül folytatta útját Kassa felé, hova már kevéssel megérkezése után gyűlést hirdetett főpárthíveinek marczius 8-ikára, hogy «az közönséges megmaradásról és . . . a követségeknek rendelése és jobb módjával való expedálása felől» egy értelemből végezhesse.^{*} És a fejedelemnek egynél több oka volt ezen gyűlés összejövetelét siettetnie; mert a fegyverszünet bár megkötetett, a béke korántsem állott helyre. Eziránt különben kezdettől fogva egyik fél sem táplált vérmes reményeket, s valamint Bethlent főleg az indította a fegyverszünet megkötésére, hogy időt nyerjen viszonyait a portához tisztázni; úgy viszont Ferdinand engedékenységeinek főindoka az vala, hogy Bethlent a szövetséges tartományok segélyezésétől legalább egy időre tartsa vissza s módot találjon a cseh lázadást elfojtani. A fegyverszünetre vonatkozó okmányok még ki sem cseréltek, midőn Ferdinand, nem ügyelve az okmány ama pontjára, mely szerint a fegyverszünet a szövetséges tartományokra kiterjesztendő lett volna; nem Bethlen közbenjárására, hogy legalább egy havi fegyverszünetet engedjen szövetségeseinek, — a cseheket Bouquoi által megtámadtatá s megveré. Egyébiránt a viszonyok különben is odafejlődtek már, hogy békéről egyáltalában szó sem lehetett többé. Csehország és a hozzákapcsolt Morva és Silézia a Habsburg-házat trónvesztettnek nyilvánítván, Fridrik pfaltzi gróft választotta királyává, s míg Ferdinand a német kath. fejedelmeket egy nagy szövetséggé — ligává — alakítá, addig a németországi protestans fejedelmek — unio név alatt — szintén egy szövetséggé egyesültek s Fridrik pártjára állottak, mi által a cseh-morva lázadás európai vallás-háborúvá lett.

^{*} Bethlen levele Rákóczy Györgyhöz, 1620. febr. 12-ről. — SZILÁGYI S.: Bethlen G. levelei, 162. l.

Jól érezé Bethlen,³ hogy ha Ferdinandnak sikerül a cseh-morva lázadást elfojtani, azután Magyarországra kerül a sor, s azért mihelyt a béke megháborításáról értesült, rögtön gondoskodott róla, hogy Magyarország se maradjon készületlenül, s míg Haller Istvánt újabban is Bécsbe küldi követül, hogy Ferdinandnál komolyan szorgalmazza a csehek számára a fegyverszünetet, addig Thurzó Szaniszlónak, mint a dunáninnyi részek főkapitányának meghagyja, hogy «mindjárást írasson a vármegyékre és a végekbe is . . . mihelyt . . . második parancsolatja közükben érkezik, mindjárást a hova kívántatik, megindulhassanak».* Mert — úgymond — «könnyen tördelhetni el az nyilat egyenként, ha nem tudom mennyi volna is, de csak egy marokban befogható nyilat sem törhet senki egyszersmind el.»** Rosszra magyarázta Bethlen azt is, hogy többen a Ferdinand pártján lévő főurak közül, kik külföldön időzvé, a rendek határozata szerint a jövő országgyűlésig száműzettek, alattomban ismét visszatértek az országba. Ezeket tehát megintette, hogy vagy visszatérjenek, vagy azonnal jelentkezzenek nála, hogy «állapotjok s megmaradások felől» vele végezzenek. Azokat pedig, kik ezen felszólítása ellen cselekednének, elfogatni s Ujvárbá csuktatni rendelé. Ezenkívül titkos utasítást adott Thurzó Szaniszlónak, hogy Pázmányt, ki a rendek által örökre száműzetett, elfogassa s Kassára vitesse.

Mialatt Bethlen ügye érdekében ekkép fáradozott, lassanként elközelgett az idő is, melyre, mint már fentebb érintők, gyűlést hirdetett Kassára párthíveinek, hogy a küldöttségek dolgában határozzanak. A fejedelem tanácsosai — daczára azon nehézségeknek, melyekkel az utazás ezen évszakban járt — közélről-távolról szép számmal

* Bethlen levele Thurzó Szaniszlóhoz, 1620. márcz. 2-ról. — SZILÁGYI S.: B. G. lev. 165. l.

** U. o. az utóiratban.

jelentek meg, s rögtön hozzá is láttak a tanácskozásokhoz, melyeknek első és főtárgyát most a csehekhez küldendő követség megválasztása képezé. A megjelent főurak között látjuk Thurzó Imrét is, ki azóta, hogy Bethlennel Pozsonyban személyesen érintkezhetett, valóságos lelkesedéssel ragaszkodott hozzá, mint olyan férfiúhoz, ki láthatóan minden tulajdonságot egyesített magában arra, hogy vezetése alatt a lelkiismereti szabadság az országban megállapíttassék. — De a fejedelem is sokat tartott a fényes nevű, nagy vagyonú s szép készültségű fiatal főúrra, s bizonyára az ő akarata történt, hogy midőn a csehekhez küldendő követek megválasztása szóba jött, a követség fejeül egyhangúlag Thurzó Imre választatott meg. Rendes lakóhelyének s nagy kiterjedésű uradalmainak a morva határszélekhez való közelsége, a nyelvekben való jártassága, szép szónoki tehetsége, előkelő modora, fényes fellépése, egyaránt alkalmassá tévék Thurzónkat e tisztre, melyet ő nem is késett elfogadni. Követtársakul Thurzó mellé a nemesek közül Bossányi Mihály, a polgári osztályból Magdeburger Joachim kassai polgár választatván meg, kidolgoztatott az utasítás is, mely szerint a követeknek el kell vala járniok.

A terjedelmes okmány bevezető része főleg azon indokok felsorolásával foglalkozik; melyek a magyarországi rendeket a Ferdinanddal való fegyverszünet megkötésére készítették, s melyeknek előadásával a szövetséges tartományok rendei meggyőzendők volnának, hogy a fegyverszünet csak a közbéke helyreállása, a keresztény vérontás megátlása végett köttetett, nemcsak a fejedelem és a magyarországi rendek, hanem a szövetséges tartományok érdekében is. És ha megtörtént, hogy a fegyverszünet áldásai a szövetségesekre is ki nem terjesztettek, ezt ne a magyaroknak, hanem saját Pozsonyban jelen volt követeiknek tulajdonítsák, kik megfelelő utasítás híján csak egy havi

fegyverszünetbe egyeztek, mint ez a velök kötött szerződés illető pontjából is kitűnik. Áttérve a szövetséges tartományok követeivel Pozsonyban kötött szerződés egyes pontjaira, utasításul adatott a követeknek, hogy Sileziát s mindkét Lusatiát, melyeknek követei annak idején nem voltak Pozsonyban, szintén foglalják be a szövetség-okmányba; hogy a szövetséges tartományok részéről fizetendő évenkénti segély-összeg iránt, utalva a hatalmas török szomszédságára, mennél kedvezőbbet végezzenek, a magyarok részéről azonban legfeljebb 10.000-nyi segélyhadat ígérjenek, annak kijelentésével mégis, hogy a magyarok végső szükség esetén velök élni halni készek. Felhatalmaztatnak a követek továbbá, hogy a szövetségbe esetleg a körülfekvő szomszédos tartományok közül másokat is befoglalhassanak, de egyszersmind utasítatnak, hogy e tekintetben óvatosak legyenek, s ha látnák, hogy az illető tartományok követei nem volnának kellő hatalmazással ellátva, ezeket a jövő beszterczebányai gyűlésre utasítsák. Különben a pozsonyi szerződés több pontja érintetlenül hagyatván, az utasítás fonalán még a végházak javítására fordítandó segély-összeg fizetési módozatairól, a törökhöz és a beszterczebányai gyűlésre küldendő követekről, a pénzláb szabályozásáról, s más kevésbbé fontos részletekről történik említés.*

Ez utasítás tárgyalása alkalmával szóba hozatott a portai követség ügye is, minthogy azonban a követeknek adandó utasítás az idő rövidsége miatt nem dolgoztathatott ki, a gyűlés abban állapodott meg, hogy az utólagosan közöltessék a követekkel. Egyelőre is Szt.-György napja határoztatván a követség elindulásának határidejéül, a szövetséges tartományok rendei is felhívatni határozattak,

* *Instructio pro illustri, spectabili ac magnifico, necnon generoso, prudenti item et circumspecto dominis, domino comite Emerico Thurzó de Bethlenfalva etc.* — SZILÁGYI S.: Bethlen G. levelei 170. l.

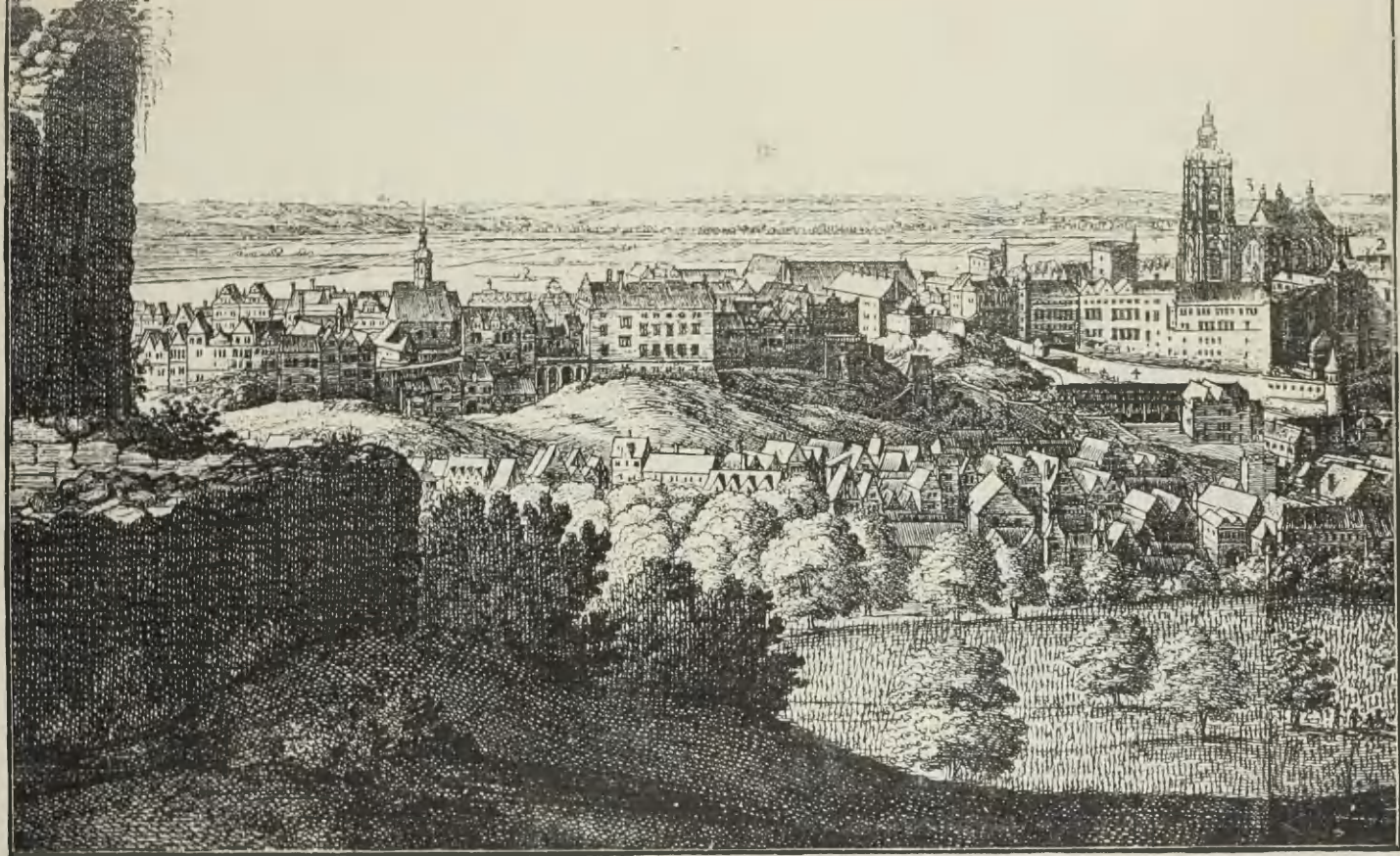
hogy követeiket illő ajándékokkal ellátván, azon időre Kassa sára küldjék. — Minthogy pedig a magyarok részéről nyújtandó ajándékról is eleve gondoskodni kellett, Thurzó Imre külön ünnepélyes okmánynyal felhatalmaztatott, hogy útjában alkalmilag ily célból mintegy 50 ezer forint értékű ékszereket s ezüst-művet vásárolhasson.

Ezen okmány marc. 16-án a nádor és a rendek által aláíratván, miután időközben Fridrik menevéd-levele megjött, Thurzó már a következő napon útnak indult Prága felé, hova megszakítás nélkül folytatván útját — követ társaival ugyanazon hó 30-án szerencsésen megérkezett, nagy öröme a szövetséges tartományok egybegyűlő rendjeinek, kik a követeket a város falain kívül küldöttségileg üdvözlölvén, nagy fénynyel és pompával kísérek Prága városába.*

Mielőtt Thurzónk fontos politikai küldetésében eljár volna, még egy más — magában véve ugyan kevésbé fontos, de mert rendkívüli, feljegyzésre méltó magán megbízatásban kell vala eljárnia. Fridrik cseh királynak ugyanis nemrég fia születvén, komául Bethlent kérte meg, ki a kereszt-apai tisztet elfogadván, helyettesévé Thurzó Imrét nevezé ki. Marc. 31-ik napján volt a keresztelés, melynél a fejedelem képviselőjében Thurzó emelé ki az újdonszülött kir. herceget — Róbertet — a pólyákból. Még ugyanaz nap magánfogadtatáson is részesült, mely alkalommal illő hódolattal mutatá be a fejedelem és fejedelem-asszony által küldött ajándékokat is, nevezetesen: Fridrik királynak egy keleti díszes nyeregtakaróval felszerelt fehér ázsiai lovat; fiának egy türkisekkel díszített drága török kardot; a királynénak különféle finom török hímzéssel ellátott tárgyakat, s igen szép keleti kárpitokat. Az örömnapot fényes lakoma zárta be, melyre Thurzó is hivatalos volt.**

* ZÁVODSZKY: Katonánál H. C. 301. l. — SZILÁGYI S.: »Bethlen G. levelei»: 196. l.

** ZÁVODSZKY: Katonánál: Hist. Crit. xxx. 361. és kk. l.



A követek ünnepélyes fogadtatása a következő nap történt. Thurzó egy jól átgondolt ékes szónoklat kíséretében adta elő küldetése célját és pedig külön elől Fridrik cseh király, azután pedig a szövetséges tartományok rendei előtt is, egyszersmind benyújtván Bethlen Gábor fejedelemnek és a magyar országos rendeknek írásba foglalt feltételeit, melyek alatt a szövetséget végleg megkötni, illetőleg megújítani óhajtanák.* A terjedelmes írat, melyben kellő óvatossággal mindaz egybefoglaltatni, mi a követeknek utasításul adatott, hosszas tárgyalásokat ismételt üzenetváltást vont maga után, míg végre több mint három heti tárgyalás után elkészült az okmány,* melylyel a korábbi szerződések, s nevezetesen a legutóbbi pozsonyi szerződés feltételei, néhány új ponttal megtoldva Fridrik által is elfogadtattak s megerősítettek.

Egészben véve a szövetséges rendek a magyar követekkel minden pontra nézve megegyeztek. A tárgyalás folyamán nagyobb nehézséget csupán a segélynyújtás kérdése okozott. Ugyanis míg a csehek nagyobb hadi segély sürgettek, mint a milyet a magyar követek a nekik adott utasítás értelmében ígérni jogosítva valának, addig e utóbbiak követelése a pénzsegély tekintetében oly túlságosnak látszott, hogy arra a szövetséges tartományok rendei semmikép sem akartak hajolni. — Midőn Bethlen a tárgyalások folyamán felmerült nehézségekről értesült Thurzóhoz intézett levelében kijelenté, hogy kész ugyan a szövetségeseket, ha úgy kívántatnék, bár 12,000-nyi haddal megsegíteni, de kívánja, hogy ők viszont legalább 300 ezer forintot küldjenek; mert különben — úgymond — «kényszerítettünk az békességről gondolkodni». Hogy pedig Fridriket és a csehországi rendeket a kívánt pénzsegély engedélyezésére annál hajlandóbbá tegye, levelében némi

* KATONA: Hist. Crit. xxx. 306. és kk. l.

** U. o. 341. és kk. l.

EIGENTLICHE ABGANG DIE INCORPORIRTEN

Länder abgefanten gewaltt mit groffe gefchenck auff des
Printzen Roberts Klein: taufung. barcket



1 Ihr Kön. Mayt.

2 Die Königin

3 Jhr. hochw. com. Emericus Thurfis de Bentzenfahwa, cothie
perpetuus de Arun. cuiusdemq. comitatus supremus ac hereditarius
Orator Domini in Lettwa, Thokaj et Byche, Serenissimi Principis
Hogzle et Frayfchman. Singularis comitis rectoris et
Legatus in Arun. salutem et Ordinem Imperii Regni Hungariae ad
Generalem Dietam in Hungariae Legatus Primarius.

4 Den Marchgraf von Jägerndorf Wirtenbergr
5 Der burggraf Bönigfcher gefanter auß dem herzogth
6 Herr Caspar Kaplerfch Bönigfcher gefanter auß dem
7 Die Mehrfcher gefanten
8 Die Schloffchen gefanten
9 Pfaltzgraf Ludwig Philius I. M. H. Brud
10 Fürst Ludwig von Anhalt

Der Herzog von Württemberg
Der Herzog von Saffn.
Der erste forstlicher Herr Reingraf
Der Burgermeister auß der altenfch Bönigfcher gefanter
Die ober- und unter- gefanten
Die Nider- und ober- gefanten
Der ander forstlicher

18 ein gefanter der steten auß Mehren
19 ein gefanter der steten auß Schloffen
20 ein gefanter der steten auß Ober- und unter-
21 ein gefanter der steten auß Nider- und ober-
22 Forstmeister der herr Michaelowitz

nyomatékkal hangsúlyozá, hogy a béke Ferdinand és a csehek között soha helyre nem áll, hacsak Fridrik a királyságról le nem mond. Ám gondolja meg, ez mint lehetne meg «rettenetes és örökké való gyalázatja nélkül ő felségének», s nem volna-e jobb meghalni, «hogysen örökké maga és minden posteritása, egész familiája gyalázódnék?»*

Mindez okok bizonyára nem tévesztették hatásukat sem Fridrikre, sem a csehországi rendekre; de a szövetséges tartományok annyira ki voltak már merülve, hogy a Bethlen által szorgalmazott összeget a legjobb akarat mellett sem ígérhették meg. Elvégre abban történt megállapodás, hogy a magyarok háromszori felhívásra négy-négy ezer vagyis összesen 12 ezernyi résztint lovas, résztint gyalog hadat küldjenek a szövetséges tartományok segítségére, s hogy viszont emezek a magyar végházak fentartására a korábban ígért összegek beszámításával összesen 128.000 tallért (= 134.384 forintot) legyenek kötelesek fizetni.

Miután ezen, valamint a szövetség-szerződés végrehajtására vonatkozó többi feltételek egy külön okmányba foglaltattak, az okmányok kicserélése április hó 25-ik napján Fridrik és a szövetséges tartományok rendeinek jelenlétében a prágai vár-templomban nagy ünnepélyességgel megtörtént. Mindenek előtt isteni tisztelet tartatott, melynek befejeztével előbb a magyar, majd a cseh okmány nyilvánosan felolvastatván, amaz a cseh királynak, emez pedig Thurzó Imrének ünnepélyesen kézbesített, s a szövetség szentsége kézsorítással is megerősített, mire az ünnepély a «Te Deum laudamus» eléneklésével véget ért.**

Időközben Thurzó a portára küldendő ajándékok bevásárlásáról sem feledkezett meg, s azt, a mi ékszerekben s ezüst-mívekben Prága városában egyáltalán kapható volt,

* Bethlen levele Thurzó Imréhez 1620. ápr. 15. Szilágyinál 156. és kk. l.

** ZÁVODSZKY, Katonánál: xxx. 335. és kk. l.

megvevé. Minthogy készpénzzel, melylyel a 15,223 magyar forintnyi értékű tárgyakat kifizethette volna, nem rendelkezett, az illető ékszerárusok követelésének kielégítését a cseh rendek vállalták magokra oly módon, hogy ez összeg annak idején a szövetséges tartományok által fizetendő segélyösszeg meghozatalakor a cseh kir. biztosok kezeihez tétessék le, vagy ha ez bármi oknál fogva nem történhetnék, a magyar segély-hadak fizetése fejében beszámíttassék, a mire Thurzó megbízói nevében, s hivatkozással meghatalmazására egy külön okmányban ünnepélyesen kötelezte magát.*

Mialatt Thurzó hármas küldetésében ekkép fáradozott, Bethlen sem maradt tétlen, s míg a portán lévő követ által a török pártfogását váltig sürgeté, addig a szerződés megkötését a csehekkel az által igyekezett megkönnyíteni, hogy Ferdinándnál harmad, sőt negyedizben is közbenjárt a szövetséges tartományoknak adandó fegyverszünet érdekében.

De a fejedelem igyekezete ezúttal egyik irányban sem szült nagyobb eredményeket. A portáról, hol Ferdinand követei a magyarok befolyását teljesen egyensúlyozák, csak nagy későn kaphatott némi kitérő választ; Ferdinand pedig, ki a német kath. fejedelmek segítségével a csehek feletti győzedelmet már biztosnak hívé, ezeknek nemcsak hogy a kért egy havi fegyverszünetet nem engedélyezé, hanem Bethlen követét Bécsben visszatartván, e helyett Laming-Farkas személyében saját követét küldé Bethlenhez, hogy a fejedelmet a fegyverszünet megtagadásának indokairól szóval felvilágosítsa.

Mindezekből, de különösen Ferdinand követének néha «csuda képen» ejtett szavaiból** Bethlen mindinkább látta, hogy a béke csak fegyverrel lesz megszerezhető.

* KATONÁ-nál: xxx. 335. 1.

** SZILÁGYI S.: B. G. levelei. 213. 1.

Midőn tehát Thurzót apr. 27-kén hozzá intézett levelében ismételve utasítá, hogy Fridriket és a csehországi rendeket a dolgok állásáról világosítsa fel s nagyobb segélyösszeg fizetésére ösztönözze, ő maga komolyabban látott a hadi készülétekhez, sőt rögtön némi hadat is indított a morvaországi határszélekre.* Okot erre most egy más körülmény is szolgáltatott. Történt ugyanis, hogy ez időtájt egy kozák had Lengyelországból Sileziába tört; minthogy pedig nem lehetett tudni, a rabló csapat merre veszi útját, szükségesnek látszott az ország határának biztosságáról gondoskodni.

Thurzó, ki ekkor már útban volt hazája felé, csak kellenlenül értesült a fejedelem hadikészületeiről, főleg pedig közbenjárásának eredménytelen voltáról, mely hír némileg nyugtalanítá. Ő ugyanis Prágában időzése alatt midőn a szövetség létrehozásán fáradozott, híven utasításához nem szünt meg Fridriket és a szövetséges rendeket a Ferdinanddal való megbékülésre is rábeszélni s őket biztosítani, hogy ha méltányos békefeltételeiket Bethlen által a császár elé terjesztendik, a fejedelem kétségkívül részökre is megszerzi a fegyverszünetet. És csakugyan a rendek, kiknél a hajlandóság a békére nem hiányzott, elvégre is engedtek Thurzó rábeszélésének; minthogy azonban Ferdinandtól csak a megígért egy havi fegyverszünetet sem nyerhették meg, méltán kételyek támadtak bennök, vajjon Bethlen valóban annyi őszinteséggel jár-e közben érdekekben Ferdinandnál, mint ezt Thurzóhoz intézett leveleiben váltig állítja.

Ha Thurzó, ki a békét maga is melegen óhajtá, annak idején már a cseh rendeket is csak nehezen tudta a fejedelem «sinceritásáról» meggyőzni s őket békefeltételeik előterjesztésére rábírni, most benne is

* U. o. 201. és kk. l. — ZÁVODSZKY, Katonánál xxx. 363. l.

némi kételyek ébredtek. Midőn tehát május elején prágai küldetéséből hazatérve a fejedelmet követő Szalay György által eljárása eredményéről értesíté, azt Fridriknek adott szavához képest is ismételve kérte, hogy közbenjárását Ferdinandnál ne vonja meg a szövetségesektől.

A hallgatag szemrehányás méltatlanul érte Bethlent, mert ez egyszer csakugyan nem az ő közbenjárásán múlt, hogy Ferdinand a cseheknek adandó fegyverszünetre nem hajlott. Nem is késett a fejedelem Thurzót ez irányban felvilágosítani, s midőn május 10-kén hozzá intézett levelében újabban is biztosítá, hogy ő a szövetségesekkel élni halni kész, egyszersmind felhívá, hogy a dolgok bővebb és alaposabb megbeszélése végett Kassára rándúljon. Alá-jövetelét saját tetszésére bízta, mert — úgy mond — «tudom, mind maga, szolgálai, lovai nyugodalmat kívánnak hosszú útról való megérkezések után», mindamellet — így folytatja — «ha . . . nem difficultálja csak posta-képen egy hintón alájönni . . . igazán írom, felette igen kívánnám s akarnám».*

Jóllehet Thurzó a hosszú utazás fáradalmait még nem pihené ki, a fejedelem kívánságának annál kevésbé állhattott ellen, mert a prágai követségről való jelentéstételen kívül a küszöbön álló besztercebányai gyűlés ügyében is kíváncsi volt látszott a fejedelemmel személyesen érintkeznie. Május 15-kén tehát ismét útban volt. — Találkozása a fejedelemmel nem is Kassán, hanem sógora Tököly István szepesmegyei Schavnik nevű várában történt, melyet Bethlen, hogy a találkozás lehetőségét megkönnyítse, az összejövetel helyéül utóbb tűzött volt ki.

A schavniki találkozásról hiányzanak bővebb tudósításaink, de annyi tény, hogy az ügyes fejedelemnek sikerült ez alkalommal Thurzó aggodalmait az ő békés szándékai

* SZILÁGYI S.: i. m. 206. l.

felől eloszlatni, s az ifjú főurat még szorosabban fűzni személyéhez. A tanácskozásokban Forgách Zsigmond nádor is részt vett. Ez utóbbi Ferdinand idézésére épen útban vala Bécs felé; a miért szükségesnek látszott őt mindezekről bőven értesíteni, hogy tiszte szerint annál könnyebben bírja rá a császárt a gyakran sürgetett fegyverszünetre és «az igaz okok alatt való» békességre.*

De valamint Ferdinand követe Bethlent a fegyverszünet megtagadásának szükséges voltáról meg nem győzhette, s őt abban, hogy a szövetségeseket segítse, nem akadályozható, úgy Bethlen követei, sőt maga a nádor sem voltak képesek Ferdinandot a sokszor sürgetett fegyverszünet megadására bírni. A császár most inkább remélhette, mint valaha, hogy a német kath. liga segítségével, melyhez a protestans vallású György szászországi és Lajos hesszeni fejedelem is csatlakozának, sikerülni fog a csehek lázadását elfojtania, a miért a besztarczébányai gyűlésre menendő cseh követek részére még csak menedéklevelet sem volt hajlandó küldeni.

IX.

Ily körülmények között nyílt meg az ország rendleinek nagy részvéte mellett a máj. 31-ére hirdetett besztarczébányai gyűlés, melyre a szövetséges cseh-morva-sléz- és osztrák rendek képviselőin kívül Fridrik cseh ellenkirály és Zsigmond lengyel király, valamint a török császár követei is megjelentek. Ferdinand, ki előtt nem maradhatott titokban, hogy Bethlen Konstantinápolyban lévő követei által a török segítségén kívül annak beleegyezését is sürgeté Magyarország királyává leendő megválasztatásához,

* U. o. 209. l.

a besztercebányai gyűléshez már eleve sem fűzött különös reményeket. Ő egyelőre csak időt kívánt nyerni, míg a szövetséges fejedelmek által ígért hadak mellette lesznek, s azért érdekében állott a gyűlést lehetőség szerint halasztani. Azon ürügy alatt tehát, hogy követei számára nem küldettek meg a menedéklevelek, ezek helyett David Pál knini címzetes püspököt, Teuffel Györgyöt és a Bethlen által mindvégig letartóztatott Laminger Farkast küldé a gyűlésre, általuk kijelentendő, hogy bár rossz néven veszi, hogy Bethlen a fegyverszünet ellenére segínyt küldött a cseheknek, követeit mindamellet hajlandó útra bocsátani, mihelyt a menedéklevél megküldetik. Figyelmezteti továbbá a rendeket hűségesküjőkre hazájok javára, melyet tekintve, abbeli reményének ad kifejezést, hogy a rendek minden igyekezeteket a béke helyreálltára fordítandják, annál is inkább, minthogy ő is kész sérelmeiket megorvosolni, méltányos kívánalmaikat teljesíteni. Kívánta végül, hogy a mülhlhauseni német ligának a rendekhez intézett békére intő levele is olvastassék fel.

De mind a császár üzenete, mind a levél csak vajmi kis hatást gyakorolhatott az egybegyűlt rendekre azon hírrel szemben, mely szerint junius elején egy kozák had Ferdinand hadaival egyesülendő, Árva- és Trencsénmegyén át tüzzel, vassal pusztítva vonult végig, Miksa bajor király pedig a császár szövetségeseinek hadával Ausztriába tört.

A fegyverszünet ily nyilván való megszegése a rendeknél nagy méltatlankodást szült, mely szinte ingerültséggé fokozódott, midőn Bethlen jul. 3-án tartott előadásában számot adván a pozsonyi gyűlésen reáruházott kormányhatalom kezeléséről, egész meztelenségében adta elő Ferdinand eddigi eljárását, melyből csak vajmi kevés reményt lehet meríteni arra nézve, hogy a béke háború nélkül megszerezhető legyen. Szükséges tehát, hogy az ország is

védelméről, megmaradásáról kellően gondoskodják. Tudván, hogy a rendek között számosan vannak, kik Ferdinandhoz szítanak, a fejedelem alkotmányos szabású beszédében finom tapintattal hangsúlyozá, hogy a tanácskozások szabad folyását mindenképen meg fogja védeni. Gondja lesz rá, hogy az ellenkező vélemények is szabadon nyilvánúlhassanak, egyedüli kívánsága csak az, hogy egy értelemben végezzenek: ha lehet a békét, ha kell a háborút, melyre minden körülmények között készülniök kell. Előadása fonalán számot adott továbbá a három főkövetségről, mely a pozsonyi gyűlés határozata értelmében a csehekhez, a lengyel királyhoz és a portára volt küldendő. A cseh követségről már korábban tett Thurzó Imre személyesen jelentést, azt tehát előadásában csak futólag említé a fejedelem. A lengyel követség a viszonyok kedvezőtlen volta miatt elmaradván, szükségesnek látszik, hogy a lengyel király jelenlévő követei illő válaszzal bocsáttassanak el. A török követséget illetőleg, melyről Korláth István tett jelentést, hangsúlyozá, hogy a már korábban megválasztott követeknek a szövetséges tartományok követeivel együtt leendő mielőbbi útnak indítása annál szükségesebbnek látszik, minthogy Ferdinand is «Cæsar Gált nagy sok ígéretekkel, kincscsel, ajándékokkal sietve bocsátotta be a fényes portára» nyilván nem oly szándékból, hogy ott «Magyarországnak csendes állapotát tractálná ő felsége». Szükségesnek véli továbbá a fejedelem, hogy a gyűlésen jelenlévő számos idegen követségekkel való fontos tárgyalásokra szűkebbkörű bizottságok választassanak, melyeknek jelentése után — főleg, ha a szövetséges országok követei a lengyel király és Ferdinand követeivel a tárgyalásokon együtt jelen nem lehetnének — könnyebb leendő a rendeknek egy értelemben határozniok. Végül ajánlja a rendeknek, hogy azon személyekről, kiknek ügye a pozsonyi gyűlésről a mostanira halasztatott, s kik azóta is — daczára a fegyverszünetnek — nem szün-

tek meg az ország ártalmára működni, végleg határoz-
zanak.*

A fejedelemnek ezen előadásai felett rögtön megindúl-
tak a tárgyalások, melyeknek legközelebbi eredménye az
vala, hogy a fejedelemmel újabb szoros szövetség kötöttet-
t, s egyszersmind határozottatott, mikép mindazok, kik a szö-
vetséghez járúlni nem akarnának, száműzöttessenek, javaik
elkoboztassanak, a kath. papság pedig a világi ügyekbe
való befolyástól megfosztassék. Minthogy pedig Ferdinand
követei, bár részökre időközben a menedéklevél is meg-
küldetett, még sem jelentek meg, a rendek a háború
folytatásához megkívántató eszközöket is tanácskozásaik
körébe vonák. Ezt most annál készségesebben teheték, mert
csak az imént érkezett egy török követ Budáról, hírül
hozó, hogy a szultán kész a magyarokat és szövetségesei-
ket minden erejével segíteni, mihelyt Bethlent királylyá
választják.

Ennyire haladtak az ügyek, midőn végre julius utolsó
napjaiban megjöttek Ferdinand meghatalmazottjai: gróf
Collalto Raimbold, Cziráky Mózes tanácsos és Ferenczffy
Lőrincz kir. titkár, kikhez a császár előbbi küldöttei David,
Teuffel és Laminger is csatlakozának. A követek augusztus
1-én jelentek meg a gyűlésen, hol a király képviseletében
gróf Collalto foglalta el a királpártiak helyeslése közt
kivont karddal a fejedelem számára készített menyezetes
széket. Habár ezen esemény határozott visszatetszést szült
a rendeknél, annak semmi további következménye nem
vala. Maga Bethlen a császár méltósága iránti tiszteletének
kifejezést adandó, fedetlen fővel hallgatta végig Collalto
előadásait. Minthogy azonban a követek megbízó levelé-
ben a szövetségesekről említés sem tétetett s a rendek
Collalto előadásából is világosan érthették, hogy Ferdi-

* KATONÁ-nál: xxx. 405. és kk. 1.

nandnak célja nem egyéb, mint az, hogy őket a csehek-től elszakassza, a tárgyalások csakhamar ismét fennakadtak. Néhány nappal később Ferdinand a megbízottak számára s felterjesztésükre újabb felhatalmazványt küldött ugyan, követeit azonban ebben sem hatalmazá fel a csehekkel való alkudozásokra; a miért a dolog ez által sem nyert lendületet. Míg a magyarok határozottan kijelentették, hogy szövetségeseik nélkül semmiféle alkudozásokba bocsátkozni nem akarnak, addig a császár megbízottjai váltig azt vitatták, hogy a csehek ügye a birodalmi gyűlés elé tartozik, s hogy valamint Pozsonyban is csak a magyarokkal folyt az alku, úgy a fegyverszünetre vonatkozó okmány hatodik pontja értelmében itt is az ügyek csak velök lettek volna tárgyalandók és elintézendők. De a magyarok a külön alkudozásba semmikép sem akartak ereszkedni, minélfogva a megbízottak végül kijelentették, hogy a gyűlést a király nevében felosztatják, annak határozatait érvényteleneknek nyilvánítják, isten és az egész keresztény világ előtt óvást tévén az ártatlan vérontás és a dolgok el nem intézéséből eredhető minden rossz ellen.*

A császár megbízottjainak ezen kijelentésével vége szakadt az alkudozásoknak s a béke reményének utolsó szikrája még azok keblében is kialudt, kik annak lehetőségében mindeddig hittek. Ezek közé tartozott maga Thurzó Imre is. Ő, ki már a csehekkel folytatott tárgyalások alkalmával Prágában időzése alatt sem tudta sehogysem felfogni, hogy Ferdinand a csehek számára sürgetett fegyverszünetet ezektől megvonhatná; ki e miatt — mint láttuk — már-már maga is kételkedni kezd vala a fejedelem közbenjárásának őszinteségében; ki az utolsó pillanatig remélte, sőt meg volt győződve, hogy a császár, ha látja a cseheknek hajlandóságát a békére, ennek létrehozása érdekében

* KATONÁ-nál: xxx. 454. és kk. 1.

a fegyverszünetet elvégre is engedélyezni fogja: most személyesen győződhetett meg a császár makacosságáról, meg arról, hogy Bethlen helyesen ítelt, midőn hozzá intézett leveleiben váltig állítá, hogy a béke tisztességes feltételek mellett csak a háború által lesz megszerezhető. Ferdinand ezen következetes makacssága, meghatalmazottjainak fennhéjázó magaviselete a büszke főurat valósággal fellázíták. Ő reá nézve kiválóan becsületbeli dolog volt, hogy a csehekkel kötött szövetségszerződésben foglalt feltételeknek fogamat szerztessék. Valamint tehát azokkal szemben, kik Ferdinand meghatalmazottjaival külön alkuba bocsátkozni készek lettek volna, főleg ő vala, ki a szövetség szoros megtartásának szükségét hangsúlyozá, úgy a királyi biztosok távoztával ismét főleg az ő erélyes sürgetésére történt, hogy Bethlen, miután az eleibe terjesztett feltételeket elfogadta, augusztus 25-én királylyá választatott.

X.

A szerény felvidéki bányaváros e napon nagy horderejű események, soha nem látott ünnepélyességek színhelyévé lőn. A rendek már reggeli hét órakor a nádor palotájában egybegyűlvén, rövid tanácskozás után Ferdinándot trónvesztettnek nyilváníták s helyette közfelkiáltással Bethlen Gábort választották Magyarország királyává. Voltak ugyan, kik a királyválasztást elleneztek, de gyöngye szavuk a nagy többséggel szemben, mely ingerültségében az ellentartókat már Slavata és Clam-Martinitz cseh tanácsurak sorsára emlékezteté, csakhamar elnémult. «Éljen a király!» hangzott a rendek lelkes szózata, mely a palota előtt egybegyűlt polgárság által ezerszeresen viszhangoztatva, csakhamar elhatott a város legutolsó zugába is. Ennek megtörténtével a rendek a fejedelem

palotájában gyűltek össze; mire Bethlen belső lakosztályából, a szövetséges tartományok követei által kísérve, a tanácskozási terembe lépett, s az ott felállított bíborpiros selyemmel bevont arany mennyezetű trónt elfoglalá. Alighogy a lelkes éljenek, melyek között a fejedelem bekísértetett, elhangzottak, a rendek sorából kilépett THURZÓ IMRE, ki Bethlent egy hosszabb, magyar nyelven tartott ékes szónoklattal üdvözölván, a rendeknek mint az ország új királyát bemutatá. Utána Péchy Simon cellár emelt szót, s az újonnan megválasztott király nevében a rendek szavazatát és a megválasztást megerősíté; «Éljen felséges Gábor király!» hangzott fel ismét Thurzó harsány szava, mely a jelenvoltak által lelkesen visszhangztatva, kezdetét vette az ily alkalommal szokásos kézcsokolás.

Ezen ünnepélyes királylyá avattatás után Bethlen a rendek által kísérve, lóháton a templomba ment, hol ének és zeneszó kíséretében ünnepélyes isteni tisztelet tartatott. Innen a fejedelmi csapatok sorain át a polgárság örömiradásai közt palotájába visszatérván, száz ágyú és taraczk üdvlövése hirdeté az eseményt, melynél nevezetesebbet Beszterczebánya sem az előtt, sem azután nem látott soha. Az ünnepélyt dísz-lakomák, táncz és játék rekeszték be.*

A királyválasztás ekkép megtörténvén, Thurzó Imre, az utóbbi események főintézője még tovább is akart menni, s némelyekkel, kik vele egy értelemben valának, azt kívánta, hogy az új király azonnal meg is koronáztassék. De a túlbuzgók eme szándéka, jóllehet a magyar szent korona Bethlen birtokában volt, magának az új királynak mérsékletéről tanúskodó határozott ellenzésén, hajótörést szenvedett.

Alighogy az ünnepélyek, melyek a királyválasztás al-

* LOTICH. Katonánál: xxx. 48o. és köv. l. — Czobor Erzsébet levele Thurzó Imréhez, 1620. aug. 1. — Thurzó Ilona lev. Czobor Erzsébethhez, 1620 aug. 29.

kalmából rendeztettek, lezajlottak, a rendek 54 törvény-cikket terjesztettek az új király elé, ki nem is késett azokat megerősíteni. Az új viszonyok az eddigi intézményekkel ellentétben álló reformokat tettek szükségessé — s az új törvények ennek alapját vetették meg. Ezek szerint a három vallás egyenjogúnak nyilvánítván, az ország négy kerülete számára bizottságok neveztek, melyeknek feladatul tűzetett a vallások szabadságára ügyelni. Továbbá rendeltetett, hogy az egyházi tizedben mind a három vallás lelkeszei részesüljenek, s hogy úgy, mint a protestáns felekezeteknek csak három főfelügyelőjük van, a katolikusoknak is csak három püspökük legyen, kiknek évdíja 2000 forintban állapítottatott meg. A jezsuiták újra kitiltattak az országból. Az egyházi javak a korona elidegeníthetlen tulajdonául nyilvánítottak, s jövedelmeik a végházak fenntartására rendeltettek. Tekintettel a rendkívüli szűkségre, felhatalmaztatott mindazonáltal az új király, hogy egyes javakat áruba bocsáthasson. Ezen kívül a jobbágyokra telkenként 12 forintnyi, a földesurakra pedig minden kapu után 16 forintnyi adó vettetett ki, az utóbbiakra nézve egyszersmind határozatván, hogy ha a szükség úgy kívánná, a haza védelmére személyesen is felüljenek. Azon esetre pedig, hahogy Ferdinand békét akarna kötni, biztosokul a nádoron kívül THURZÓ IMRE és Szaniszló, Széchy, Rákóczy, Batthyány Ferencz, Nádasdy Pál, s több mások választattak. Pázmány Péter, mint a közbéke háborgatója, nemkülönben Balázsfy Tamás bosniai püspök is, örökre száműzettek. Esterházy Miklósnak, ki a pozsonyi gyűlés határozata szerint eljárásáról számot adandó a jelen gyűlésben személye szerint megjelenni elműlasztotta, Szent-Mihály napjáig terjedő határidő tűzetett, oly határozattal, hogy ha ezen idő alatt a fejedelem és ország hűségére nem térne, ő is száműzessék. A további cikkelyek közül elegendőnek véljük azt emelni ki, hogy az új király felhatalmaztatott, mikép a jelen háború

alkalmából kiadandó pénznemek értékét ő maga határozhatta meg.*

A viszonyok átalakítására irányzott eme sokféle törvényes intézkedése kívül Bethlen és a rendek mielőtt eloszlottak volna, más irányban is megtették a kellő intézkedéseket, hogy Ferdinand ellen az immár elkerülhetetlen háborút több nyomatékka! folytathassák. Így a cseh követekkel mielőtt Beszterczebányáról távoztak volna, a szövetség megújítatván, míg ezek a háború céljaira még ez év folytán 300,000 forint lefizetését ígérték, addig Bethlen kötelezte magát, mikép saját vezérlete alatt 25,000-re menő sereget vezetend Ferdinand ellen. A portára közös követtség indíttatott 70,000 forintnyi értékű ajándékkal a szultán és főbasái számára. Minthogy pedig a szultán a segélynyújtás díjául már korábban Vác átadását követelte, Bethlen a követek részére kiadott közös utasításon kívül a magyar követeket, Dóczy Istvánt és Rimay Jánost még külön utasítással is ellátta, mely szerint végső esetben felhatalmaztattak bizonyos feltételek alatt Vácot is megígérni.

Az ország védelme és megmaradása érdekében tett eme sokféle intézkedések között végül nem hagyhatjuk említés nélkül azon titkos szövetséget sem, mely itt (1620 július 2.) a fejedelem és némely kiváló párthívei, nevezetesen: Széchy György, Rákóczy György, THURZÓ IMRE és Illésházy Gáspár között kötöttett. A gyűlés folyama alatt tartott bizalmas tanácskozásukban ugyanis sok szó ejtetett, melynek titokban tartása a közös ügy és az egyesek érdekében egyaránt szükséges vala, s azért semmikép sem árthatott, ha az illetők írásban is, hitők és nemesi becsületökre fogadják, hogy a mondottak közül semmit el nem árulnak, s «hazánk szabadsága, megmaradása mellett együtt élni halni akarnak».**

* KATONA: Hist. Crit. xxx. 490. és k. 1.

** SZILÁGYI SÁNDOR: Adalékok Bethlen Gábor szövetekezéseinek történetéhez 21. és k. 1. — Értekezések II. köt. 1872-1873.

Mialatt Bethlen és a magyarországi rendek ügyök érdekében ekkép fáradoztak, Ferdinand sem maradt tétlen, s míg a portára küldött követe által egész erejével oda működött, hogy Bethlentől a törökök barátságát elfordítsa, addig idebent javában folytatta a háborút a magyarok szövetségesei ellen. Miksa bajor herczeg a «liga» seregeinek élén Ausztriát már engedelmességre kényszerítette, s most Csehország ellen készült végcsapást mérni. September elején Bouquoi tábornagy is a bajor herczeggel egyesülvén, ez utóbbinak hadteste 30,000 emberre szaporodott. Ugyanily haderővel várták a spanyol király részéről Spinolát, kinek serege ez időtájt Frankfurt táján táborozott.

A szerencse, mely Ferdinand seregeinek fegyvereit kisérté, Bethlent is gyors cselekvésre ösztönzé. A fegyvernyugvás határideje még le sem járt, midőn seregének egy részét Haller György és Fekete Péter vezérlete alatt a Dunán átszállíttatván, a dunántúli vidéket egész a Drávaig saját hűségére esküdtette. Ő maga is már september első napjaiban megindult Beszterczebányáról s miután útközben Nyitrát meghódította, ugyanazon hó közepe táján már Nagyszombatnál táborozott. Itt csatlakozott a fejedelemhez THURZÓ IMRE is,* ki Bethlen seregének egy része felett a vezényletet elvállalván, ezentúl a háború minden fordulatában tevékeny részt vett.

Az ekkép egyesült hadak sept. 28-kán Pozsonynál a Dunán átkelvén, míg a fejedelem a lovassággal és a gyalogság egy részével, valamint három nagyobb ágyúval Német-Óvárt szállotta meg, addig Thurzó Szaniszló a hajdúság többi részével, két zászlóalj cseh gyaloggal és négy ágyúval Haimburg alatt szállott táborba. Vele volt THURZÓ IMRE is,** kinek lovassága Fánccsy Ferencz vezénylete alatt

* Thurzó J. levele anyjához, 1620. sept. 26.

** ZÁVODSZKY: Katonánál: xxx. 630. l.



THURZÓ SZANISZLÓ.

(Khevenhüller Conte fét Kupferstichje II. kötetéből.)

már korábban Ausztriába törvén, itt nem kis kárt tett a szász választó fejedelem hadi-szállítmányát kísérő német csapatokban.*

A mindenfelől ellenséges hadakkal környezett város ijedtségében követet küldött Thurzó Szaniszlóhoz azon kérelemmel, halasztaná el az ostromot egy nappal, mert ők készek a magyar urakkal a város feladása iránt barát-



30. HAINBURG.

ságosan megegyezni. A fővezér készséggel engedett a jó haimburgiak kívánságának. A polgárság meghunyászkodása azonban csak színlett volt. Ők csak időt akartak nyerni, hogy a város helyenként rongált falait hirtelen kiigazítsák. S midőn másnap előbb a fővezér, majd THURZÓ IMRE által a fejedelem nevében felszólítottak: hogy valahára nyilatkozzanak, válaszul azt adák: hogy lévén saját urok és császárjok, kit elárulniok nem szabad, készek inkább magukat védve meghalni, mintsem a várost feladni.

* Thurzó levele anyjához, 1620. sept. 26.

Bethlen, midőn a cselről értesült, nem kis haragra lobbant, s a várost rögtön kétfelől lövetni rendelé, sőt — látva, hogy a lövetéssel nem sok kárt tesz az erős falakban, lajtorjákat készíttetett, melyek segítségével az ostromot sikerrel reméllé végrehajtani. És vitézségben, lelkesedésben a magyar had részéről csakugyan nem volt hiány, mit eléggé bizonyít ama tény, hogy a fejedelem és Thurzó Imre lobogói egyízben már a falakra is tűzettek. De a létrák szűk és rövid volta miatt, szemben a nem kevésbé vitéz őrség elkeseredett védelmével, nehéz volt az egyszer kivívott állásokat megtartani, s a fejedelem hadai négyszer ismételt sikertelen roham után a város falai alól elvégre is nagy veszteséggel vissza kényszerültek vonulni.*

Mialatt Bethlen a két Thurzóval Haimburgot sikertelenül ostromlá, hadainak egy másik osztálya Huszár és Petneházy István vezérlete alatt Lakompakon Esterházy Miklóst fogta ostromzár alá. De ezen vállalatnak sem volt sikere. Hasonlóan a haimburgiakhoz, Esterházy is a kastély megadásával kecsegtetvén a megszállókat, időt nyert a császári hadak egyik osztályával Soprony felé vonuló Dampierre-t segítségül hívni, — ki is Lakompaknak fordítá seregét, s Huszárt a vár alatt meglepven, egy véres ütközetben megveré, s a szorongatott Esterházyt megszabadítá.

Nehogy immár Dampierre Soprony felé vezesse győzelmes seregét, Bethlen, mihelyt a lakompaki kudarczról értesült, rögtön Soprony felé nyomúlt, hol különben is szándéka volt a dunántúli nemességgel gyűlést tartani, hogy, mint egyik levelében ő maga mondja «megrostálja a hűséget az emberekben». Miután útjában Lakompakot feldúlatta, okt. 10-én már Kőszeg és Szombathely között táborozott hadaival. Az utóbbi önként meghódolt, Kőszegen azonban Hagymássi Kristóf vitézül ellentállott s a várat feladni vona-

* ZÁVODSZKY: Katonánál, e. h. 631. l.



GRÓF DAMPIERRE DUVAL HENRIK.

(Khevenhüller Conterfiet Kupferstichje II. kötetéből.)

kodott. Bethlen ezúttal nem vesztegette idejét a vár ostromára, melynek meghódolását a császárpártiak birtokában lévő végházakkal együtt különben is bizton remélte az esetben, ha az ezen vidéken nagy befolyású, hatalmas dynastát, Batthyány Ferenczet — Német-Újvár urát — ki eddig teljesen közönyösen viselte magát — ügyének megnyernie sikerül. Mielőtt tehát seregét Soprony felé visszavezetné, nem akarta a kínálkozó alkalmat elszalasztani s Kőszeg alól éjnek idején THURZÓ IMRÉT küldé Német-Újvárra, hogy Batthyányt, kivel Thurzó különben is közel rokonságban állott,¹ minden úton és módon a fejedelem pártjára hajlítsa.² — Thurzó derekasán megfelelt feladatának, s az ő ügyes rábeszélésének köszönhető, hogy a hatalmas főúr s vele nemsokára ezen országrész egész nemessége, Esterházy és Bánffy Kristóf kivételével, Bethlen pártjára állott. A következő napon Batthyány személyesen is találkozott a fejedelemmel Rohonczon, hol «mindenről beszéllettenek, a miről szükséges volt»,³ egyebek között Kőszegről is, melyet Batthyány nemsokára csellel megvevén, annak kapitányát Hagymássyt fogva küldé Sopronyba a fejedelemnek.⁴

E közben Dampierre Pozsony felé vezette nemrég diadalmas seregét, s a várost október 8-kán reggel egyfelől szárazon, másfelől pedig vízen megtámadá. De vesztere — írja Thurzó okt. 11-kén — mert «nagy szégyenvallással megverettetett, és ő magának is feje vétetett . . . Ennek fölötté sok fő német is esett fogolylyá, és a vízen való népe is három hajóval, petardájokkal és ágyúikkal együtt csak . . . elszéledett, úgy, hogy azokban egy sem mehetett ki». — Ugyanis Rákóczy György «szintén akkor érkezett

¹ Nagyanyja: Ilona, nővére volt Batthyány Ferencz anyjának: Zrínyi Dorának.

² ZÁVODSZKY; i. h. 634. l.

³ Thurzó levele anyjához, a Sopron melletti táborból, 1620 oct. 11.

⁴ PETHŐ G.: Krónika 192. l.

volt Pozsonyban, az ő népével, a midőn Dampierre a várost megütötte, és így nyolcz órától fogva, délutáni négy óráig tartott a harcz köztök, úgy hogy az ellenség elég nagy kárt és szégyent vallott».* — Nem több szerencsével járt Collalto, ki a várost a Duna jobb partjáról támadta meg. Ez Petneházy István és Török István által üzőbe vétetvén, okt. 11-én Petronell mellett még erősebben megveretett.

Bethlen, ki ezalatt Sopronyhoz ért, Rákóczy szolgája: Ibrányi Mihály által még útközben vette a diadalhíreket, melyek annál inkább megörvendeztették, mennél aggasztóbb színben látta a csehországi állapotokat fejlődni. Ez ország helyzete, főleg mióta bajor Miksa szept. közepe táján Bouquoival egyesült, a spanyol hadak pedig Spinola alatt Fridrik rajnai tartományaira ütöttek, csakugyan mind válságosabbá lőn. Bethlen, midőn még a nyáron Kornis és Bornemisza vezénylete alatt hatezernyi segélyhadat indított a csehek mellé, nem mulasztotta ugyan el ezeket figyelmeztetni, hogy Ferdinandot, mielőtt hadainak egyesülése a bajorokkal megtörténhetnék, megtámadják; de a szövetségesek az élesen látó fejedelem tanácsát nem fogadták. Mióta azon reményök is megghiúsult, hogy Miksa, kinek országába időközben az unio hadai becsaptak, annak védelmére fog sietni,** a katasztrófa elkerülhetetlen volt, és az — bár Bethlen a csehek felszólítására október vége felé újabban 5000 kopjást küldött segítségükre — be is következett. A császári hadak november 8-kán Prága előtt a Fehérhegynél Fridriket megtámadván, egy diadalmas ütközetben véget vetettek királyságának és Csehország szabadságának. Prága elestével valóságos rémület fogta el a szövetségeseket s Bethlen minden bátorítása, segélyígéréte daczára a csehek, morvák, siléziaiak egymásután meghódoltak.

* Thurzó levele anyjához, 1620. oct. 11.

** Thurzó lev. anyjához, 1620. oct. 1

A prágai ütközet szerencsétlen kimenetele nem maradhatott visszahatás nélkül a magyarországi ügyekre sem. Újra bátorság szállott az utóbbi ütközetek következtében némileg megfélemlített császári hadak szívébe. A Dunán túl, alig hogy onnan Bethlen ismét Pozsony felé vezette vissza seregét, Prainer tábornok az imént elesett Lakom-



31. A MAGYAROK MEGFUTAMODÁSA A FEJÉRHEGYI CSATÁBAN.

pakot, Csepreget, Kőszeget ismét visszafoglalá. Ehhez járult, hogy a töröknél sürgetett segély is, melynek fejében a fejedelem Vácot csak az imént megigérte, még mindég késett, sőt a történt, hogy Vác nov. elején a budai basa által megtámadtván, annak kapitánya által némi ellentállás után a töröknek általadatott.

Bethlen csak bosszúsággal értesült a törökök hűtlen eljárásáról, és e végett nem is mulasztá el keserves szemre-

hányással illetni a portát, kijelentvén követei által, hogy a magyarok megingatott bizodalma csak úgy állhat helyre, ha a porta az ígért segílyt immár tüstént megadja. De — jóllehet a budai basa maga is váltig hirdeté, hogy «a király (Bethlen) és a magyar urak adták neki Váczt» s ígéré, hogy «ő is immár a portára ment követink végezéséhez tartja magát hiven ezután mindenből»* — a várva várt kedvező válasz még mindég késett.

Ily körülmények között nem csoda, ha a magyarokon is némi félelem vett erőt, s az urak közül is mind többekben felébredt a vágy Ferdinanddal békés úton meg egyezni. Erre e pillanatban kiválóan kedvező alkalom kínálkozott. Ugyanis a francia király (XIII. Lajos) attól tartván, hogy a Németországban mindinkább elterjedő vallásháború könnyen a franciaországi hugenottákat is fölkelésre indíthatná, már előbb utasítást adott Bécsben székelő követeknek, hogy közbenjárásukat a béke érdekében felajánlják. Ferdinand akkor — valószínűleg a magyarok által csak az imént kivivott diadalok befolyása alatt — szívesen fogadta az ajánlatot, s beleegyezésével a francia követség tagjai: az angoulesmei herczeg, Bethune gróf és De Préaux úr, már okt. 18-án csakugyan Pozsonyba rándultak, hogy Bethlent békealkudozásokra bírják.

Kezdetben — úgy látszott — egyik fél sem idegenkedett a békealkútól. Minthogy azonban Ferdinand azt kívánta, hogy az időközben meghódolt tartományok az alkúból teljesen kizárassanak, Bethlen pedig katározottan kijelentette, hogy az egyezkedésbe csak a cseh rendek és Fridrik beleegyezésével léphet, a francia követek jóakaratú közbenjárása sem eredményezé az óhajtott sikert.

Az angoulesmi herczeg mindazonáltal nem ejtette el az alkudozások fonalát, s deczember elején Croisilles urat

* Thurzó levele anyjához, 1820. oct. 12. az utóiratban.

küldé Nagy-Szombatba oly utasítással, hogy a fejedelmet mindenkép engedékenységre bírja. A feladat nem volt könnyű. Ugyanis ép ez időtájt Morvaországból is követtek érkeztek Bethlenhez oly üzenettel, hogy bár a békeséghez ők is készek, nélküle végezni semmit nem akarnak, sőt elhatározott szándékuk vele élni halni.* De a követek, kik Bethlent a szövetségeseikkel szemben elvállalt kötelezettségeire ekkép figyelmeztették, a csehországi eseményekről is kimerítő hírt hoztak. A véginségre jutott ország gyászos állapotát élénk színekkel ecsetelvén, elmondták, hogy mily kíméletlenül járnak el a győzők a letiport nemzettel szemben, el, hogy a parasztság is «mintegy Ziska idejében, mind a császár részén valókat, mind pedig egyéb rendeket egyaránt ölik, fojtják, sőt a szentegyházakat is törlik».**

Mind e hírek, ha Bethlenre — ki a törökök támogatását még mindig remélte — nem is, de annál nagyobb hatással voltak a környezetében lévő pártjabeli főurakra, s ezek között első sorban Thurzó Imrere is, kinek nagykiterjedésű uradalmi nagyrészt a morvaországi határszéleken feküdven, attól tartott, hogy ha a császár arra felé fordítja győzedelmes seregét, őt és birtokait is hasonló sors éri. S méltán, mert csakugyan nem hiányzottak, kik az ifjú főurat Ferdinand szemeiben nem szűntek meg olyanúl feltűntetni, ki Bethlen felkelésének nemcsak egyik főokozója, hanem egyszersmind leghatalmasabb támasza is. Esterházyn kívül főleg Pázmány volt az, ki e tekintetben fáradhatatlanul működött. Az ő kezdeményezésére nov. elején a püspökök egy emlékiratot nyújtottak be Ferdinandnak, melyben hivatkozva azon sok kárra és költségre, melyet annyi idő óta szenvednek, egyebek között arra kéri a császárt,

* GINDELY: Bethlen Gábor und seine auswärtigen Verwickelungen in der Zeit von 1620—1623.

** Thurzó levele anyjához, 1620. dec. 8.

hogy Thurzó Imre bécsi házát nekik adományozza. Ezen, epébe mártott tollal írt nevezetes íratban Thurzót valamennyi felkelők között a legveszedelmesebbnek, legvakmerőbbnek mondván, olyanúl tüntetik fel, ki semmit sem mulaszt el, sőt mindent kigondol, sürget és tesz, a mi a császár romlását, a katolikus felekezetnek Magyarországból való kiküszöbölését s az osztrák ház tekintélyének aláadását előidézhetné.*

Bármily kézzelfogható a túlzás, mely a püspöki kar ezen emlékiratában foglaltatik, az mindamelllett nem tévesztette hatását sem a császárra, sem környezetére, de még a közbenjáró francia követségre sem. Midőn tehát Croisilles Nagy-Szombatba ért, első feladatául tekinté Thurzót s Bethlen más befolyásosabb pártszeleleit a békének megnyerni. E tekintetben a követ — úgy látszik — külön titkos utasításokkal is el volt látva, melyek szerint a békefeltételek tekintetében positiv javaslatok tételére is felhatalmaztatott — oly czélból, hogy Bethlent és pártszeleleit a szövetségesek kizárásával való egyezkedésre hajlitsa. — «A császár — írja Thurzó decz. 8-án anyjának — noha még semmit sem tractáltunk vele, de innmár is megengedi Pozsonytól fogva Magyarországot, és a Dunán túl való földnek is egy részét ő felségének (Bethlennek), ha pedig a tractához hozzákezdünk, hiszem istent, hogy ennél is többet enged.» Ezen ígéretek nyilván csak a francia követektől eredhettek, kik a közbenjárók szerepét egyszer elvállalván, a nádor s más a Bethlen pártján lévő kath. urak által is folyton ösztönöztetvén, minden eszközt felhasználtak, hogy a fejedelmet a béketárgyalások megkezdésére hajlandóvá tegyék.

Hogy ily körülmények között Croisille sem fukarkodott az ígéretekkel, az kétségtelen, s ennek tulajdonítjuk,

* FRANKL V.: Pázmány P. levelezése 262. l.

hogy az ügyes férfiú fáradozása ezúttal sem maradt teljesen sikertelen. Miután előzőleg Thurzó Imrét és Péchy Simon cancellárt egy velök tartott értekezletben a békealkudozásokra hajlandókká tennie sikerült, Bethlen is engedékenyebbnek mutatta magát, s abbeli — csak a szövetségesek érdekeinek feladásával teljesíthető — kívánságát, hogy fegyverszünet köttessék, elejtván, beleegyezett, hogy a béketárgyalások csak Magyarországra terjesztessenek ki.*

Ferdinand a fejedelem ezen üzenetét, jóllehet az Bethlen ama szándékának világos kifejezése mellett történt, hogy a tárgyalások folyamán szövetségesei érdekeit nem fogja szem elől tévesztetni, — szívesen fogadta, s a tárgyalások helyéül egyelőre Leitha melletti Bruck városát tűzvén, kijelenté, mikép kész oda öt biztost küldeni, mihelyest Bethlen a maga biztosait megválasztja.

De a dolgok most sem fejlődtek oly simán, a mint azt a békeparti urak és a közbenjáró francia követek óhajtották volna. A fejedelem, ki már a tárgyalások folytatására kitűzött hely ellen annak nagy távolsága miatt kifogást emelt, azt kívánta, hogy a Ferdinand részéről választandó bizottságban magyarok egyáltalában ne vegyenek részt, s nevezetesen, hogy abból a magyarok legnagyobb ellensége Esterházy Miklós zárattassék ki. Minthogy pedig Ferdinand éppen ennek részvételére fektette a fősúlyt, félő volt, hogy a béketárgyalások ismét zátonyra kerülnek.

Messze eltérnénk feladatunktól, ha a békeértekezleteket megelőzőleg felmerült sokféle — bár magokban véve eléggé érdekes — apró akadályokat részletesen akarnók ecsetelni, s azért mellőzván ezt, elegendőnek véljük megjegyezni, hogy a fejedelem elvégre is engedékenységet tanúsítván, biztosaiul a nádoron és cancelláron kívül Batthyányt, Jakussith Endrét (Thurzó Imre sógorát), helyettesekül Apponyi Pált és

* GINDELY: i. e.

Sándor Jánost nevezé,* s egyszersmind belenyűgödött, hogy Ferdinand részéről Meggau, Preiner és Solms német urak mellé Esterházy és Dallos pécsi püspök is biztosokul nevezetthessenek. A találkozás helyéül a Bruckban kiütött ragadós betegség miatt előbb Bécsújhely, majd ismét hosszas tárgyalások és ismételt üzenetváltás után közakarattal Haimburg tüzetett ki.

De az utasítások, melyekkel mindkét fél követei 1621 január vége felé Haimburgba érkeztek, már előre is kevés kilátást nyújtottak a béketárgyalások sikerére. A császáriak utóbbi diadalai s Morvaország eleste szinte elszédítették az udvari köröket s mindinkább elterjedt a hit, hogy immár Magyarország is fegyverrel lesz nyugalomra hajlítható. Az engedmények, melyekre Ferdinand hajlandónak mutatkozott, oly távol estek a másik fél túlhajtott követeléseitől, hogy azokkal előreláthatólag sem a fejedelem, sem a magyarországi rendek nem lehettek megelégedve. Egyébiránt valamint Ferdinand részéről az ajánlatok csak színleg tettek, hogy időközben új erőt gyűjtsön az országnak meghódítására s katholikussá tételére, úgy Bethlen is --- bízva külföldi összeköttetéseiben, főleg pedig a török segítségével --- inkább csak időnyerés kedvéért folytatta az alkut.

Hogy ily körülmények között a béketárgyalások már kezdetben nem szakítottak meg, leginkább a francia követeknek köszönhető, kik befolyásukat az alkú létrejötté érdekében a körülményekhez képest hol az egyik, hol a másik félnél használták fel kellő nyomatekkel. Csak így történhetett, hogy a tárgyalások harmadfél hónapon át folytattattak, s hogy Ferdinand ismételt üzenetváltás után végre april elején ultimatum gyanánt két okmányba foglalva körvonaloztá feltételeit, melyek --- habár a fejedelem és párthívei tetszésével feltétlenül nem találkoztak is, mégis

* Bethlen levele Thurzó Imréhez : Szilágyinál 225. és kk. 1.

a megbékülésre való hajlandóságról tanúskodnak. A császár ugyanis kijelentette, hogy Bethlennek az oppelni és rati-bori herczegségeket örökre, valamint a négy tiszántúli megyét életfogytiglan átengedi, s a birodalmi hercegi cím adományozása mellett 100,000 frtot készpénzben, a munkácsi uradalmat pedig 300,000 frton a császár örökösei által visszaváltható zálog gyanánt általadja. Ennek ellenében követelé, hogy Bethlen a királyi címről végkép lemondván, a koronát is szolgáltatassa ki, a magyarországi ügyekbe többé ne avatkozzék, s hogy a Homonnay örököstől s Ferdinand más egyházi és világi híveitől elkobozott javakat ezeknek adja vissza.

Kevésbbé mutatta magát engedelkenynek Bethlen pártfeleivel szemben. Ezeknek csak általánosságban tett ígéretet, a nélkül, hogy a koronázási hitlevélben foglalt régi szabadságaikat s az általános bűnbocsánatot feltétlenül biztosította volna. Ez, valamint ama körülmény, hogy a császár oklevelében a magyarországi rendekről mint lázadókról szól, s feltétlen megkegyelmeztetéseket is csak oly feltétellel volt hajlandó megígérni, ha a végházakba német őrséget fogadnak be, elegendőképen bizonyítja, hogy a császár Bethlen pártfeleivel szemben szabad kezét kívánt magának fenntartani, s azért nem csoda, ha a békefeltételek ez utóbbiaknál általános elégedetlenséget szültek.

Ferdinand eme rideg magatartásának egyik fő oka főleg ama változásban találja magyarázatát, melyet utóbbi időben Bethlen némely párthívei részéről tapasztalt. Számos főúr ugyanis — egyrészt megfélemlítve a császári hadak által legutóbb kivívott győzelmektől, másrészt látván, hogy a törökök segítségével Bethlen folytonos dicsekvései daczára sincs mit bízni, — a császárhoz hajlott: a ki nem is késett a megtérőket kegyelmében részesíteni. Első ezek között maga a nádor volt, ki alighogy a béke-értekezlet eredmény nélkül eloszlott, nyíltan elpártolt a fejedelemtől.

Kövelték példáját nemsokára Széchy György, Apponyi Pál, a két Pálffy: István és Miklós, Bosnyák Tamás, Ballassa Zsigmond és Péter, Daróczy István és mások.

Egy pillanatra — úgy látszik — maga THURZÓ IMRE is ingadozni kezdett.* Ő, ki eddig a fejedelem leghívebb követője, legfőbb támasza, sőt mondhatnók, vak eszköze volt: utóbbi időben maga is kezdett kételkedni Bethlennek váltig erősített «sinceritásában». Okot erre a haimburgi békealkudozások vontatott menetéről érkező híreken s némely befolyásos urak rábeszélésén kívül Bethlennek Thurzóval szemben tanúsított követelő magatartása is szolgáltatott. Ugyanis Thurzó, ki a békealkudozások közben is folyton folyó ellenségeskedések alatt a morvaországi határszéleken elszállásolt hadak jó rendben tartása körül, miként alább fogjuk látni, annyit fáradott már s költött is, — ebbeli fáradságát és költségét megúnván, e miatt ismételve panaszt emelt a fejedelem előtt, s mert bensőleg meg volt győződve, hogy a béke egy kis jóakarat mellett könnyen létrejöhetne, már szemrehányással is illette, hogy a békét Ferdinánddal megkötni vonakodik. Bethlen — ki úgy látszik máskülönben sem sietett az ifjú főúr odaadó hűségét megjutalmazni, kezdetben csak szép szóval válaszolt, s biztositván Thurzót, hogy «ha az úristen jó végét engedi dolgának, ő sem lesz feledékeny állapotjának elrendelése felől s nem utolsó leszen az urak és grófok között tiszti szerint is»** — a béke megkötését illetőleg is lehetőleg megnyugtadni igyekezett. Midőn azonban látta, hogy mézes szavai nem idézték elő az óhajtott hatást, sőt ellenkezőleg Thurzót csak arra ösztönzék, hogy a fejedelem követelő fellépése miatt újabban is, s most már némileg

* HORVÁTH: Magy. tört. III. kötet. — GNDELV: i. h. — Ez utóbbi állítása szerint Thurzó Imre is kegyelemért folyamodott volna Ferdinándhoz; melyet a császár rögtön meg is adott neki. — Ku-

tatásaim közben nem találtam kútfőt, mely a tudós szerző ez állítását igazolná.

** SZILÁGYI S.: Bethlen Gábor levelei 234. l.

ingerült hangon adjon kifejezést elégtelenségének: Bethlennek is megszakadt türelme. « Isten én nem vagyok - úgymond — és nem én hatalmomban vagyok az országok békessége, mert ha én rajtam állana, bizony régen végben vittem volna eddig is nagy bolondság volt tőlem, hogy itt Kegyelmetek között tekergettem melyet azért én soha bizony nem cselekedtem volna, és bogár után nem indultam volna, de az Kegyelmed és egynehány urak felől való nagy reménységadás (melyet hittel asseráltak az urak) indította meg. . . . Erővel édes öcsém Kegyelmeddel semmit ez ideig nem cselekedtem, mert az nem is illett volna hozzám, ezután annál inkább elkerülöm; ha mit Kegyelmed eddig fáradozott, költött, én azt tudtam, hogy hazájához való szeretetéért cselekedte gratis, sőt tudja isten, dicsekedtem az Kegyelmed magaviseletével az emberek között, és sokszor például hoztam elő Kegyelmedet, hogy csak Kegyelmedet látom egyedül, ki a privatumot nem követi.»

A felindulás e keserű hangján folytatja tovább is levelét a fejedelem, s elpanaszolván, hogy »a rendek is haza kéredzenek,» végül kijelenti: «ha Kegyelmeteknek maga országa nem kell, azt hiszem, hogy a kinek szüksége van reá, hozzá nyúl; engemet az úristen úgy éltesse, hogy ilyen állapottal, a mint Kegyelmetek viseli magát, német császár ha éppen nálam hagyná is, meg nem maradnék uram köztetek, jobb volna nekem egy jó nemes emberségben élnem, hogysem ilyen visszavonó nagy reputációjú országban számázkodnom.»*

Habár a fejedelem eme nevezetes levelének sorai között a jóakarat is félreismerhetetlen, Thurzó abból csak a fenyegetést tudta kiolvasni; a miért aztán ismét rajta volt a sor Bethlent keserű szemrehányásokkal illetni.

* SZILÁGYI S.: Bethlen G. pol. lev. 238. és kk. 1.

A fejedelem sajnálattal értette Thurzó felháborodását, nem is késett kemény szavainak oly magyarázatot adni, hogy intéseit csak «tishti szerint» cselekedte, nehogy isten és világ előtt gondviseletlenséggel vádoltathassék.¹

De a fejedelem békítő szavai csak kevésbé tudták megnyugtatni a büszkeségében sértett, rátartó főurat, s minthogy sem az annyira óhajtott béke meg nem lőn, sem a vitézlő népnek gyakran sürgetett s megígért hópénze meg nem küldetett: Thurzó ragaszkodása is a fejedelemhez, mely a besztercebányai gyűlés óta csaknem a rajongásig fokozódott, némileg alább szállott. Ez időtájt egyéb-iránt más körülmények is járultak hozzá, hogy ama szíves — mondhatnók — baráti viszony, mely e két férfiút az első pillanattól fogva összefűzte, kevésbé lehűljön. Ezen körülmények magukban véve ugyan inkább csak alárendelt s magán természetűek; mind a mellett Thurzó és Bethlen között — bár csak pillanatra — majdnem meg hasonlást idéztek elő.

Az ellenségeskedések Bethlen és Ferdinand között — mint már fentebb futólag érintők — a béketárgyalások alatt sem szüneteltek, s minthogy Ferdinand hadseregének egy részét Bouquoi vezérlete alatt már január elején a Morva folyóhoz szállítá, Bethlen is gondoskodott róla, hogy a határszélek védtelen ne maradjanak, s lovasságának egy részét a hegyen át Morvaországba vezeté. De Thurzó Szaniszló,² kit a fejedelem Sztraznicza várában hagyott volt vissza, feladatát itt rosszul oldotta meg; mert az őrséget magára hagyván, nemsokára ez is kivonúlt,³ s Bouquoi ellentállás nélkül vette hatalmába az erősséget.⁴ Hasonló sorsban részesült néhány nappal később Szokolcza. Itt egy gyalogvajda a kapitányára, Kasza Györgyre támad-

¹ U. o. 243. és kk. l.

⁴ V. ö. HORVÁTH M.: Magy. Tört. 3.

² ZÁVODSZKY, Katonánál xxk. xi. 662. l. k. 565. l.

³ SZILÁGYI: Bethlen G. pol. lev. 228. l.

ván, okává lőn, hogy a város az őrség árulása következtében január 25-én szintén Bouquoi hatalmába esett.

Thurzó Imre, kit ez időtájt egy várandó örömteljes esemény családja körébe szólított, itt vevé hírét a német hadak gyors előre nyomulásának, az árulásnak s az általános rémületnek, melyet a két vár eleste nemcsak a lakosságnál, de az e vidéken elszállásolt magyar hadak között is előidézett. A kettős veszély, a mely hazáját és kedves otthonát egyaránt fenyegeté, gyors elhatározásra ösztönzé, s Thurzó félretévé magánügyeit, még mielőtt a fejedelem megbízását vette volna, lovasságával a morvországi határszélekhez közel eső Jabloniczán termett. Megielenése csakugyan új bátorságot öntött a csüggedők szívébe, s minthogy az árulók közül is többeket elfogott, a már-már bomló félben levő rend és fegyelem a vitélő nép között is csakhamar ismét helyreállott. Egyes kapitányok nemsokára már kísérletet is tettek, s nem minden eredmény nélkül, az elvesztett állomások visszafoglalására. Így Horváth István néhány gyalog zászlóaljából álló hadával a hegyen átkelven, az ellenség által megszállott helyekre ütött, s azokat tüzzel-vassal pusztítván, nem kis zsákmányra tett szert, s foglyokat is ejtett, mely utóbbiakkal aztán első áldomás gyanánt Thurzó Imrének kedveskedett.*

Bethlen örömmel értette Thurzó «szorgalmatos vigyázását,» de egyszersmind figyelmeztette, hogy az árulókat ne kimélje. «Az mely vajda Kasza Györgyre támadott, az istenért édes öcsém, ölesse mindjárt meg Kegyelmed az többinek jelenlétekben in exemplum, el ne szenvedje Kegyelmed, mert ha meg nem büntetünk az árulókban, soha tisztességet senki vélek nem vall.»**

De Thurzó, bár Bethlen ismételve sürgeté a büntetést,

* ZÁVODSZKY: Katonánál xxx. io. 663. l.

** SZILÁGYI S.: Bethlen G. pol. lev. 231. l.

vonakodott azt végrehajtani, az e miatt bosszús fejedelem előtt azzal mentvén magát, hogy a vajda nemes ember. «Az gyalog vajdát hogy Kegyelmed meg nem bünteti, mert nemes személy . . . írja egy későbbi levelében a fejedelem — én nem erőltetem arra is Kegyelmedet, hozzák által uram ide, lássuk, mint igazítják el dolgát, bűntelen én sem szoktam öletni senkit Hogy pedig Kegyelmednél más följobb akarja az dolgot, azt nem tudtam, és bizony bánom, mert én két gárgyánt nem rendeltem volt az klastromban.»*

A gúny, mely Bethlen eme szavaiból kiri, a leczkéz-tető hang, eléggé bizonyítja a fejedelem felindulását, de egyszersmind indokolják Thurzó neheztelését is, mely tető-pontját érte, midőn nemsokára teljesen ártatlanul még sokkal érzékenyebb szemrehányásokat kell vala hallania. Történt ugyanis, hogy a legutóbb ejtett foglyok közül a kapitányok tizenhárom hitvány rabot a fejedelemnek küldtek volt, míg a javát, egy főember gyermekeit, — köztük egy hajadon leányt — magoknak tartották. Ezt értvén a fejedelem, rögtön meghagyta Thurzónak, de a kapitánynak is, hogy a visszatartott rabokat neki küldjék, mert — úgy mond — «a barátimtól, az kapitányoktól nem emberség, hogy magoknak tartják a javát, s nekem kocsi-sokat küldenek.» Intézkedett-e Thurzó, hogy a fejedelem parancsa végrehajtassék, vagy nem, — azt nem tudjuk; de tény, hogy a kapitány (Borbély Ambrus) még csak választ sem adott a fejedelem levelére, «hanem váltság-ra tartván az leányzót,» Thurzóval mentette magát. Ha Bethlen már e miatt felindult, még inkább fájlalá, hogy az emberek azt beszélték egymás között, mintha Thurzó olyat mondott volna felőle (Bethlen felől), «mely ha úgy

* U. o. 240. l — Kit értett Bethlen a «feljobb»való alatt — nem mondja, de ha nem csalódunk, Thurzó Szaniszlót kell alatta értenünk.

vagyon — mondja ő maga — bizony igen szégyenlem és csudálom.»*

Válaszában Thurzó mentette ugyan magát, hogy a ráfogott gyalázó szavakat nem ejtette, de boszúságában azt is hozzá tette, hogy «illetlen dologból való kedveskedéssel» ne bántsa Ő felsége, «mivel affélében eddig része nem volt.»

Ónsúlylyal nehezedtek e szavak Bethlen lelkére. Úgy vette azokat, mintha Thurzó is valónak tartaná a vádat, melylyel rosz nyelvek szeplőtlen erkölcsösségét megszeny-nyezek. Első felindulásában tehát alig talált szavakat, melyek elég élesek volnának méltó felháborodásának kife-jezésére, s az alaptalan gyanú eloszlatására. «Akarom — úgy mond — hogy Kegyelmedtől nem hallatott az én gva-lázatomra való szó, de bizony akartam volna azt is, ha kitől estek afféle szók, megbüntette volna avagy beküldte volna Kegyelmed . . . Veszesse isten az rossz ebeket. Ezer németért sem vettem volna fel, az úristen úgy éltesen, csak ez egy írását is Kegyelmednek, hát ott mit beszélhe-tett Kegyelmed?»**

Hogy ezen, kölcsönös elkeseredettséggel elég soká folytatott levelezés nem volt alkalmas arra, hogy Thurzóban a fejedelem iránt való bizodalmat megerősítse, az kétség-telen. Ehhez járult még, hogy többen legközelebbi roko-nai közül, kik részint nyiltan Ferdinándhoz hajoltak, részint elpártolásra gondoltak, most minden eszközt felhasználtak, hogy Thurzót is az átállásra bírják. S míg egyfelől bizo-nyítani igyekeztek, hogy Bethlen nem lesz képes a csá-szárnak ellentállani, másfelől keresztény emberhez nem illő eljárásnak tüntették fel előtte, hogy a fejedelem a török-tatár segítségre támaszkodik, s ezáltal nemcsak az orszá-got, hanem az egész keresztény világot is a legnagyobb

* SZILÁGYI S.: Bethlen G. lev. 248. l.

** SZILÁGYI: Bethlen lev. 250. kk. l.

veszedelemnek teszi ki: mind ez összevéve okozá, hogy Thurzó is, legalább egy pillanatra, csakugyan ingadozni kezdett hűségében.

De Bethlen sokkal tapasztaltabb ember, sokkal ügyesebb diplomata volt, hogysem a dolognak még az utolsó pillanatban más fordulatot ne tudott volna adni. Hogy Thurzó a hadviselés mesterségét még nem sajátította el, azt a fejedelem már eddig is eléggé tapasztalhatta, de szép tehetségeit, nagy befolyását kezdettől fogva felismeré, s azért — bár leveleiben úgy tünteti fel a dolgot, mintha nélküle is el lehetne — elpártolását méltán a legnagyobb veszteségnek tekintette. Midőn tehát neszét vette, hogy Thurzó is elpártolási gondolatokkal tépelődik, sietett minden rábeszélő tehetségét felhasználni, hogy ifjú barátja lelkébe újra bizalmat, s szívébe pedig bátorságot csepegtessen.

Nem volt titok Bethlen előtt, hogy Thurzó egy ízben valaki előtt oda nyilatkozott, hogy a török segítségével maga a fejedelem sem bízik, s hogy e miatt bátyjával (Thurzó Szaniszlóval) elvégezték, mikép végső esetben Újvárott elzárkóznak s a várat addig fel nem adják, míg a császár meg nem kegyelmez nekik. Első feladataúl tekinté tehát Thurzót a törökök barátságáról meggyőzni s minthogy épen ez időtájt a portán lévő követeitől kedvező hírek érkeztek, sietett a követek leveleit lemásoltatni s Thurzónak megküldeni. Azonban mind e hírek ezúttal nem idézték elő a kívánt batást, sőt épen ellenkezőleg, Thurzó, bár a török segítséget azelőtt maga is váltig sürgeté, most szinte megrettent a pogányokkal való szövetségtől, s a fejedelemnek adott válaszában egyenesen kijelenté, hogy ő inkább akar a keresztényekkel élni halni.*

A fejedelem látván, hogy a szer, melylyel Thurzó inga-

* SZILÁGYI: Bethlen pol. lev. 273. 1.

dozó elméjét megerősíteni igyekezett, nem használ, csakhamar más eszközhöz folyamodott s újabban is biztosítván ifjú barátját a béke megkötéséhez való hajlandóságáról, komolyan figyelmezteté: hogy meg ne engedje magát csalni az szép szónak ígéretivel, hitnek ne higgyen, jusson eszébe azon egyezmény, mely ötjük között Beszterczebányán «privatim» kötöttet, «a német ellen való cselekedeti, magára (Thurzóra) való neheztelése, szegény atyjára való gonosz szándékjok. . .» Hogy pedig a császár részéről teendő kegyelmi ígéretekre se igen támaszkodják, felhozá Csehország esetét, hol a nemesség Ferdinand ígérete ellenére birtokaitól megfosztatik, sőt a vesztőhelyre is hurczoltatik.

Ezen következetes érvelés kétségkívül nagy hatást gyakorolt Thurzóra, de egyszer megingatott bizodalját a fejedelemhez teljesen helyre mind a mellett sem állítá. O a Ferdinand által szabott feltételeket egyáltalában nem tekintette olyanoknak, hogy azok alapján a békét ne lehetett volna megkötni, s bensejében meg volt győződve, hogy a császár, ha a békealkú még tovább folytattatik, Bethlen pártfeleivel szemben is engedékenyebbnek mutatta volna magát. Ily feltevésben zokon vette tehát Bethlentől, hogy a béketárgyalásokat megszakította, de még inkább, hogy midőn kevéssel a béketárgyalások megszakítása után hadainak nagy részével Kassa felé vonúlt, a Zólyomban őrzött szent koronát is magával vitte. — E mellett boszantotta Thurzót, hogy Bethlen a béketárgyalások folyamán egyebek között a tokaji vár és uradalom átadása iránt is alkudozásba bocsátkozott Ferdinánddal, sőt hogy már e vár praefectusát is saját hűségére eskettette. S mert nem hiányzottak olyanok, kik a fejedelem eljárását önzőnek, az országra nézve veszedelmesnek igyekeztek előtte feltüntetni, nem csoda, ha a bizalmatlanság mind mélyebb gyökeret vert ifjú szívében.

Bethlen őszintén fájlalta ifjú barátja ezen tépelődését,



vagy — mint ő maga mondja — «búsulását», s ezentúl leveleiben csak annál szívósb kitartással igyekezett őt szándékai tisztaságáról s a békére való hajlandóságáról meggyőzni. «Az koronát — úgy mond — nem akarván ellenségnek kezében ejteni, azért vöttem fel, és elhoztam, de nem azért, hogy eltulajdonítsam, és más országba vigyem... ótalmazzon isten annak csak gondolatjától is, hiszem ha megtarthatom az országnak, nem szidnak meg érte, de ha elveszteném tőlök, méltán érdemleném a büntetést.» — A mi pedig a békességet illeti, biztosítja Thurzót, hogy ő attól egyáltalán nem idegenkedik, de kívánja, hogy az tisztességes és biztos is legyen. Egyébiránt jun. 1-jére gyűlést hirdet Eperjesre, hol a diplomát előterjeszti, s ha a rendek elfogadják, ő ellentartó nem lesz. — Végül pedig, minthogy úgy vette észre, hogy Thurzó, ki a fejedelem távozása óta liethavai várába zárkózott, ott — főleg mióta a szomszéd urak közül sokan Ferdinandhoz hajoltak — némileg kényelmetlenül kezdi magát érezni, az iránt is sietett őt biztosítani, hogy, ha a várat ellenség szállaná meg, mindenkor kész segítséget küldeni.

Ily s ehhez hasonló tartalmú leveleivel legalább egy pillanatra csakugyan sikerült Bethlennek ifjú barátját némileg megnyugtadni, s meggyőzni a felől, hogy tartós béke csak fegyverrel lesz szerezhető. Újra remény és bátorság száll Thurzó szívébe. Váraiban az őrséget megkészszerzi, hadi szerekről gondoskodik, sőt ő maga is harczra készül. Kardot a fejedelem küld neki, fegyverderekat nyakvas-sal (vértet) ő maga rendel tokaji praefectura által Kassán; «mert — úgy mond — a mennyire én veszem eszemben, német és az hitetlen magyar uraimmal még ez esztendőben meg kell marakodnunk».*. És bár a nádorral a béke

* Bethlen levele Thurzóhoz. SZILÁGYI-nál: Bethlen G. pol. lev. 291 és kk. 1.

** Thurzó I. levele Debreczeni Tamáshoz. 1621. máj. 12. az árvai vár levéltárában.



32. LIETAVA VÁRA.

megkötése iránt ezentúl is folyton levelezésben áll, a fejedelem számára is katonaságot fogad, sőt Bethlen megbizásából a jägerndorfi örgróffal is alkúba bocsátkozik.

Bethlen örömmel értette Thurzó eme serény forgolódását, s gyakori leveleiben ezentúl sem szűnt meg őt bátorítani, kitartásra ösztönözni. De a bekövetkezett események nemsokára ismét más irányt adtak a fiatal főúr gondolkodásának. Az ellenségeskedések, melyek már a békeértekezletek tartama alatt is folyton folytak, azoknak megszakitása után, s főleg miután Bethlen hadaival elvonúlt, mind élesebbekké lőnek. Ferdinand magyarországi pártbívei, ezek között főleg Esterházy Miklós és Pázmány Péter által ösztönöztetvén, nemcsak hogy a Bethlen által szorgalmazott fegyverszünetet megadni vonakodott, hanem egyenesen elérkezettnek vélte a pillanatot, melyben a fel-

kelésnek Magyarországon is egy csapással véget vethet. S fegyvereit szerencse kísérte. A Bethlen-pártiak hatalmában volt várak sorban megvétettek. A Dunán túl Kőszeg, Körmend, Rohonc, majd Óvár is elestek. Pozsony Bouquoi hadai előtt önként nyitá meg kapuit, mire rövid vívás után a vár is megadta magát. Hasonló sorsban részesültek nemsokára Nagy-Szombat és Nyitra, melyeket Bouquoi és Forgách megvevén, nemsokára Érsekújvárt is megszállották. Besztercze és a többi bányavárosok meghódoltak, Fülek elesett. Trencsény, mintán Szűnyogh Mózes, Bethlen hadainak kapitánya, gyáván megfutott, Balassa pedig elpártolt, szintén Ferdinand pártjára szándékozott hajolni, sőt attól lehetett tartani, hogy példáját a szomszéd megyék is követni fogják. Nemsokára maga Illésházy, habár eddig Thurzó rábeszéléseire Bethlenhez hű maradt, a fejedelemtől hitétől való felmentését kérte.

Ily körülmények között nem csoda, ha Thurzó, kit Forgách ezentúl sem szűnt meg leveleiben Ferdinand pártjára édesgetni, s őt a császár kegyelméről s adott szavának hűségéről biztosítani,* — ismét ingadozni kezdett.

Helyzete csakugyan válságossá lőn, s ha a fejedelemtől való hűségében mind a mellett kitartó maradt, ez kétségtől inkább Bethlen rendkívüli ügyességének, rábeszélő tehetségének, mintsem Thurzó jellemzilárdságának tulajdonítható. Jól tudta Bethlen, mivel lehet ifjú barátjára leginkább hatni; azon eszökhöz folyamodott tehát ez úttal is, melylyel Thurzó ingadozó elméjét már annyiszor sikerült megerősítenie. Ismételve figyelmezteti a Beszterczén «privatim subscribált rettenetes reversalis»-ra, melyet nem is ő, hanem Thurzó maga szerkesztett s diákjával íratott, továbbá a Fridriknek Prágában tett hitéré, melyet — úgy mond — nem illik ily könnyen meg-

* Forgách levelei Thurzóhoz 1621. máj. 19. és máj. 29-ről. — Ered. a gr. Batthyány-ak köpcsényi levéltárában.

szegnie. Bouquoitól nincs mit tartania, mert annak ő maga lesz útjában, a mi pedig a pártos megyét illeti, annak ugyan könnyen ellentállhat. Különben ígéri, hogy Abaffy Miklóst 2000 lovassal felküldi, hogy kitisztítsa az utat Teszen felé, s a jágerndorfi herczeg biztos bejöveteléről gondoskodik. . . «Uram, édes öcsém, nem in secundis, hanem in adversis ismerhetjük egymást valóságosan meg, nem illik Kegyelmednek mindjárt megijedni».*

Habár Thurzó némileg zokon vette a fejedelem ezen kissé élesebb hangon tartott levelét, annak bátorító szavai, — főleg miután a fejedelem egy későbbi levelében biztosította, hogy a fenyegetés, melyet abból Thurzó kiolvas, eszeágában sem volt — most sem tévesztették hatásukat. Egyébiránt innentúl, s azon pillanat óta, hogy Bethlen hosszú készülődések után hadaival maga is megindult, s a pártos urak közül többeket megfenyített, Thurzó ingadozása is megszűnt. — Híven a fejedelem utasításaihoz, most főleg két dologra fordítá figyelmét. Az egyik volt a jágerndorfi örgróf kijöveteléről s hadainak ellátásáról gondoskodni, a másik pedig a megyét és a pártos urakat a fejedelem hűségére hajlítani. Thurzó mindkét irányban derekasan s az őt jellemző körütekintő óvatossággal felelt meg feladatának. Minthogy az összeg (50,000), melyet Bethlen Ormáncözy által már előbb oda küldött volt, az örgróf hadainak fizetésére nem volt elegendő s még 10 ezer forint kívántatott volna, Thurzó pillanatig sem habozott ez összeget hajadon nővérének a liethavai tárházban őrzött atyai örökségéből pótolni.**

Bethlen nagy súlyt fektetett ezen 7—8000-re menő segélyhad mielőbbi kihozatalára, s azért nagy hálával vette Thurzó ajánlatát. Sietett is ifjú barátját eme készségeért megdicsérni, fejedelmi hitével fogadván, hogy az előlege-

* Bethlen levele Thurzó I.-hez: Szilágyinál i. h. 318. és kk 1.

** Említést tesz erről Thurzó I. egy későbbi keletű levelében. (1621. szept. 30.)

zett összeget, mennél előbb lehet, pótolni fogja. — Hogy pedig az őgróf hadaival annál biztosabban jöhessen ki s Thurzó se veszélyeztessék, jun. közepe táján Abaffy Miklós vezénylete alatt csakugyan 3000 hajdút küldte Trencsénbe.¹ — Ezen fölül nyílt parancsot íratott «minden vármegyére generaliter, és privatim commissiót», hogy minden rend Thurzótól függjön s ahhoz tartsák magokat a mit nekik a fejedelem nevével parancsolni fog.²

Bethlen ezen intézkedései a fejedelem iránti bizalmatlanság utolsó szikráját is kioltották Thurzóban. Újra lángra gyúlt benne azon ifjú lelkesedés, melylyel a fejedelem iránt kezdetben viseltetett, s vele a bátorság és a tetterő.

A fejedelem azt kívánta volna, hogy Thurzó, bevárva a jágerndorfi őgróft, vele együtt egyesült volna saját hadaival Lévánál vagy más alkalmas helyen. De Thurzó már megúnta a hosszas várakozást, s a fejedelem leveleiből értvén annak megindulását, miután előzőleg a megyebeli pártos urak közül többeket Bethlen pártjára hajlított,³ s a nemességet is a fejedelem hűségére esküdtette,⁴ július elején ő is megindult, s ugyanazon hó 20-ika táján Érsekújvárnál Bethlennel egyesült.

XI.

Mire Bethlen július hó derekán Újvár alatt táborba szállott, egyes kapitányai már a diadalmas ütközetek egész sorát vívták ki. Egri István Pálffy Istvánt és Bosnyákot

1 ZAVODSZKY: Katonánál xxx. 678. Érdekesnek tartjuk e helyütt megjegyezni hogy Thurzó Abaffy Miklóst és a többi kapitányokat megérkezésök másodnapján liethavai várában megvendéglé, sőt egyenként valamennyiöket aranyozott ezüs kupákkal is megajándékozá.

2 Bethlen levele Thurzóhoz. Szilágyinál i. h. 330. és kk. l.

3 Thurzó levele anyjához. 1621. jul. 8-ról és 9-ről, az árvai vár levéltárában. — ZAVODSZKY: i. h. 690. l.

4 A hitlevelek (reversales) eredetben a budai kir. orsz. levéltárban. — Fasc. 30. No. 1—88. Magy. Tört. Tár. 1887.

Zólyom táján megveré, s mindkettőt el is fogá. A dunántúl Batthyány Ferencz az imént elesett várakat nagyobbára ismét visszafoglalá, sőt az eredménytelenül ostromlott Kőszeg alól elvonulván, Ausztriába tört s azt egész Bécsig dúlta. — Mindezeknél fényesebb vala azonban a győzelem, melyet Horváth István Bouquoi hadain Érsekújvár alatt vívott ki. A harczban Bouquoi maga is elfogatott, s mielőtt felbőszült táborából segély érkezhetett volna, megöletett. — A vezér eleste valóságos rémületet terjesztett a táborban. A német had ágyuit is hátra hagyván, futásban keresett menekvést, de «elveszvéen Bouquoi — írja Thurzó anyjának — elveszett vele a császár hadának is alkalmas része úgy hogy csak a vízben is több veszett nyolczszáznál. . . . Annakutána is pedig veszten-veszett, fogyton-fogyott a császár hada, s bátorsága sem volt, mert azután nyolczad napon való szombaton ugyan teljességgel el is futott az had. . . . Innét a ki közülök elmehetett — írja tovább Thurzó — Gutához szállott és így valóban immár is megbüntette az úristen császárnak fölfúvalkodott dölýfös hadát.»¹ Forgách nádor már nem lehetett a catastropha tanúja. Ő még juniusbán megbetegedvén, Nagyszombatba vitette magát, hol kevészel azután (jun. 30.) meg is halt.²

Bethlen, ki már csak az ütközetek derekán érkezett Újvár alá, még tovább is üldözteté a megfutamodott német hadat, mely aztán «a Dunán hidat csináltatván, Csallóközre általköltözködött».³

Újvárt ekként az ellenséges hadaktól megtisztítván, a fejedelem jul. 28-án Nagy-Szombat alatt szállott táborba. A város kezdetben keményen ellentállott; miután azon-

¹ Thurzó I. levele anyjához, 1621. jul. 24-ről. Ered. az árvai vár levéltárában. Az érdekes levél számos más részletet is tartalmaz az Újvár alatti csatákról.

² ZÁVODSZKY: Katonánál. xxx. 692. l.

³ Thurzó levele anyjához. 1621. jul. 26.



Eigentlicher Abriss des Scharmützels bey Nahaufel in Hungarn da der Kayß. auch zu Hungern und Böhern
 Königl. Mayest. General Feld Obrister Herr Conte de Burquoy geblieben ist. A. 1691



LONGUEVAL BONAVENTURA GRÓF BOUQUOL.

(Khevenhüller Conterfet Kupferstichje II. kötetéből.)

ban «Bornemisza hada a nagyszombati németekben négyszázig aprított le s nyolczvan elevent is fogott . . . estve (jul. 29-kén) szót adtanak ki, s megígérték a várost».¹ — Biztosúl a város átadásához Bethlen THURZÓ IMRÉ-t rendelé, ki azt a következő napon (jul. 30-kán) annak rendje szerint át is vette. «A városbelieknek megkegyelmezett ő felsége (Bethlen) mindeneknek, . . . hanem a pártos neméseknek dolgokat az ország meglátására halasztotta.» A német őrség egy része Bethlenhez állott, a többi hitlevél mellett szabadon bocsáttatott. A jezsuiták kiűzettek, s három szekéren mentek el. Kísérőjük maga a fejedelem volt, a ki úgy látszik szívesen használta fel az alkalmat, hogy ez urakkal a béke felől «bölcse és okosan» beszélgesse, mert hármat közülök «az maga szekérében ültette vala, úgymint a két Káldyt és Ferenczffy öcscsét. . . . «Talám — mond Thurzó — azoknak intéseket inkább megfogadja császár, mintsem az több tanácsinak.»² Nem keveset számíthatott Bethlen azon benyomásra is, melyet szép számmal felszaporodott hadai a jezsuitákra fognak gyakorolni, ha őket végig kíséri táborán, mert «soha senki mi időnkben — mond Thurzó — ennyi magyarságot együve nem látott. Vagyon e fölött németünk, s vagyon törökünk is».³ . . . «Ha a császár — így folytatja Thurzó — különben nem akarná a békességet, talán az félelem megnyhíti».

Mialatt Bethlen ekként diadalról-diadalra vezeté hadait, valahára megindult a régen várt jägerndorfi örgróf is 8—9 ezerre menő hadával. Bethlen, midőn a német had alájöveteléről értesült, Thurzó Imrét küldé eleibe Vágújhelyre, hova az örgróf aug. hó 4-kén szerencsésen meg is

¹ Thurzó levele anyjához. 1621. jul. 29.

² Thurzó I. levele anyjához 1621. jul. 31. Az idézett s még idézendő kiadatlan ered. levelek az árvai vár levéltárában őriztetnek.

³ Th. I. fentebb idézett jul. 26-ról szóló levelében.

érkezett. — A pompakedvelő főúr valósággal fejedelmi fogadtatást készített az őrgrófnak, kit az nap meg is vendégelvén, «a mennyire az alkalmatosság engedte», a Bethlennel való találkozásra és megegyezésre is előkészítette. A hadakat a körülfekvő falukba szállíttatta, «mert ők magok is inkább akarták, mintsem a sáros mezőn lettenek volna». Másnap azután csak «mintegy három compania» fegyveres által kísérve, a herceget «szemben juttatá» a fejedelemmel, kivel nemsokára meg is lőn az egyesség, «az igaz ügyet oltalmazó isten szent nevének tisztességére s megromlott hazánk szabadságának épületére, és ellenségeinknek gyalázására».*

Nap nap mellett így értesíti Thurzó édes anyját a hadi eseményekről, fontos küldetéseiről s a sok kitüntetésről, mely személyét éri. De bezzeg otthon aggódó édes anyja sem fukarkodik a levélírással s nem is kíméli író diákjait. Olykor egy napon három levele is érkezik, úgy hogy Thurzó sok dolgai között alig győzi már a válaszadást, de gyakran még az olvasást is.** — Veres fonalként mind e leveleken a forró anyai szereteten kívül egy gondolat fűződik: a béke. Ez után sóvárog, ezt ajánlja kedves fiának még akkor is, midőn a pillanatnyi harci szerencse mámorában mindenki elbizakodik s csak újabb diadalokra gondol.

Thurzó Imre határozottan nem tartozott ezek közé. Ő, ki kezdettől fogva a békés kiegyezés mellett volt, azt most sem tévesztette szeme elől, s mert a pillanat erre éppen kedvezőnek látszott, minden befolyását felhasználta, hogy a béketárgyalások megszakított fonala újra felvétel-sék. Ily célból már jul. utolsó napjaiban menedéklevelet

* Thurzó I. levele anyjához 1621. aug. 4.

** Thurzó I. levele anyjához 1621. jul. — Úgy látszik, Czobor Erzsébet fontosabb tartalmú leveleit titkos jegyekkel írta.

eszközlött ki sógora Erdődy Kristóf számára,¹ sőt — mint-hogy ennek kiküldetésétől heves természete miatt már előre sem várt sokat, a békeértekezletek megindítása végett egyidejűleg Dietrichstein Ferencz bibornokkal is érintkezésbe lépett.² Óhajta az lett volna, hogy a bibornokkal személyesen találkozzék; minthogy azonban ez utóbbival a találkozás helye iránt hirtelen nem tudott megegyezni, s ezenfölül a Dietrichstein által másolatban közölt menedéklevel fogalmazata sem felelt meg kívánságának: Bethlen egyetértésével august. 15-kén egyelőre csak sógorát Erdődy Kristófot küldte Bécsbe oly célból, hogy Ferdinándot a béketárgyalások tekintetéből szükséges előzetes intézkedések megtételére indítsa.³

Ferdinand válasza, melylyel Erdődy aug. hó 19-kén visszatért, sem a fejedelmet, ki időközben Pozsonyt szállotta meg, sem Thurzót nem elégithette ki.⁴ A császár most is késznek nyilatkozott ugyan a béke-alkúra; de kijelentette azt is, hogy biztosait mind addig nem fogja megválasztani, míg a már előbb tervezett összejövetel Dietrichstein bibornok és Thurzó Imre között, kinek már a menedéklevelet is megküldte, létre nem jön, s előzetesen meg nem győződik, hogy Bethlen feltételei méltányosak s elfogadhatók.⁵ Egyébiránt a császár beleegyezett, hogy a találkozás Thurzó és Dietrichstein között Szakolczán történjék.⁶

Ily körülmények között Bethlen az alkudozások folytatását ezentúl teljesen Thurzó Imrére bízta. Az éleslátású

¹ Az 1621. júl. 29. kelt menedéklevel a budai királyi orsz. levéltárban őriztetik. Lymbus.


² Dietrichstein levele Thurzóhoz 1621. augusztus 9-ről. Ered. az árvai vár levéltárában, s ehhez mellékelve Ferdinand menedéklevele Thurzó számára 1621. aug. 5-ről egyszerű másolat.

³ Thurzó levele anyjához 1621. aug. 16-ról.

⁴ Ugyanaz aug. 20-án kelt levelében írja: «Megjött ő kgme, de a mitől én féltem, csaknem szintén úgy történt: végezett is nem is végezett, miatta.

⁵ Ferdinánd levele Albert főherczeg özvegye, Isabella infansnőhöz. Hatvani. Mon. Hung. Hist. iv. 262. l.

⁶ Thurzó levele Nyáry Lajoshoz, 1621. aug. 20. ered. az árvai vár levéltárában.

An engraving of Cardinal Franz von Dietrichstein. The portrait is oval-shaped, showing an elderly man with a beard, wearing a cardinal's hat and a large, fur-trimmed cloak. The portrait is set within an ornate, decorative frame. Below the portrait, a banner contains the name 'Frantz Cardinal von Dietrichstein.' with a small '20' at the end. At the bottom of the image, there is a detailed illustration of the cardinal's regalia, including a mitre, a crozier, and other ecclesiastical symbols, arranged in a decorative, swirling pattern.

Frantz Cardinal von Dietrichstein.²⁰

fejedelem, ismerve Ferdinánd céljait s azon fortélyokat, melyekkel az a béke-tárgyalások sikerét eddig is mindenkor meg tudta hiúsítani, most is csak a dolog elhúzására irányzott «praktikának» tekinté a császár kitérő válaszát, s szinte örült rajta, hogy Thurzónak alkalmat nyújthat közvetlenül megismerkedhetni a békeszerzés körül felmerülő sokféle nehézségekkel, melyeket ezen bizalmatlan párthive soha sem akart valóknak elismerni. — De a fejedelem csálódott számításában. Thurzó nemcsak hogy örömmel vállalta magára a feladatot, hanem annak derekasan meg is felelt.

Hogy a Dietrichsteinnal való találkozást mielőbb lehetővé tegye, Thurzó, alig hogy Erdődy küldetéséből visszatért, rögtön mindenfelé leveleket intézett a Ferdinand pártján álló legbefolyásosabb férfiakhoz, kérvén, hogy a béke-előzményi tárgyalások megkezdését előmozdítani igyekezzenek. — A találkozás helye iránt elég hamar megegyezett a bibornokkal, a menedéklevél is a szerint adatott ki, a mint azt ő maga kívánta, de a feltétel, melyet saját személyének biztossága érdekében tett, s mely abból állott, hogy Dietrichstein «a maga öcscsét valamely más úrral együtt zálogúl oda bocsássa»* — szinte elfogadhatatlan vala. — Maga Pázmány, kinek közbenjárását Thurzó ez ügyben kikérte, bár a békesség megszerzéséhez minden készségét ajánlotta, sőt ezen fölül azt is megígérte, hogy a megállapítandó napon ő maga is kész Szakolczára menni, e feltételt olyannak tünteté fel, «a mely császár urunk ő feliségének méltósága ellen való volna».**

De Thurzót, ki a császárpártiak iránti bizalmának ily csekély jelét adta, otthon aggódó anyja s szeretett hitvese intésein kívül ez időtájt még egy más ok is készteté arra,

* Thurzó levele — anyjához, 1621. aug. 20-ról. Ered. az árvai vár levéltárában.

** Pázmány levele — Thurzó, I.-hez 1621. aug. 23. — FRANKL: Pázmány P. levelezése I. 268. és kk. l.

hogy egyelőre súlyos feltételénél megmaradjon. Történt ugyanis, hogy sógora Erdődy Kristóf, ki már Bécsből némileg beteges állapotban tért vissza,¹ aug. 26-kán «ez árnyék világból kimúlt».² Halálát általában mérgezésnek tulajdonították, és bár orvosa határozottan állítá, hogy «étetés nem volt benne, hanem febris pestilentialis miatt holt meg», végperceiben ejtett szavai nem hagynak fenn kétséget az iránt, hogy ő maga is abban a hitben volt, hogy mérgezésnek esik áldozatul. Az élő istenért kéri Thurzót, hogy magát oltalmazza, s «ha szintén a császártól száz levelet hoznának is, de ne higgyen neki s oda ne menjen, holott bizony szintén úgy jár mint ő. — Ez volt legutolsó szava szegénynek.»³

Hogy a haldoklónak végórájában ejtett eme szavai megrendítő mély hatással voltak Thurzóra, de még inkább a fiáért különben is örökös aggodalomban lévő Czobor Erzsébetre, s hitvesére, csak igen természetes. De Thurzó nem tartozott azok közé, a kik az árnyéktól is megijednek, s azért, bár valamennyi rokona kérve kérte, hogy magát a veszélynek ne tegye ki: sem rokonának gyászos halála, sem az intő szavak nem tudták visszatartani, hogy a megkezdett művet ereje szerint ne folytassa. — A gyászeset mindamellett némi késedelmet hozott a tárgyalásokba, mert sógorának a végső tiszteletet megadni szintoly szent kötelességének tartotta Thurzó, mint anyja s szeretett nénje keserű fájdalmát személyes jelenlétével enyhíteni. Be sem várva a fejedelem engedelmét, alig hogy a gyászhir tudtára esett, sógorával — Illésházyval — együtt «csak egy kis kocsikán, és néhány lovassal» elhagyta a tábort s elhunyt sógora ravatalához sietett. E mellett nem

¹ «Csömörlés miatt egészségtelenkedik ... nem különben kell vele bánni, mint az éretlen keléssel.» Thurzó I. fentebb idézett aug. 20-kán kelt levelében.

² Thurzó levele anyjához, aug. 27-ről.

³ U. o.

múlasztotta el anyjának is írni, s az istenre kérni, hogy alá ne jöjjön, s főleg, hogy feleségét magával ne hozza, «holott a minémű állapotban vagyok, egy ijedtség, egy rándulás, avagy egy dűlés — úgy mond — nekem örökké való bánatot és gyászt szörzene». — Ha pedig mindenképen alá akarna jönni, akkor ám hozza magával feleségét is, de ne jöjjenek tovább Trencsénynél, s ne a szükséges kíséret nélkül. «Nám — úgy mond — elegendő jobbágyink vannak, három vagy négyszáz puskás is legyen Nagyságoddal, a kik Ngdat kísérjék, és a szekeret is tartsák; de nekem inkább tetszenék, hogy Ngod szálakon jönné, s Drozdik is ott legyen négy vagy ötszáz puskással; fele menjen szálakon Ngod előtt, és fele az Ngod szála után. Nagyságodat pedig mégis ugyan az istenre is kérem, ne adja Ngod fölötte való bánatnak magát, sőt enyhítse keserűségét.»*

De Czobor Erzsébet sem volt ama nő, a kit vissza lehetett volna tartani akkor, midőn anyai kötelességét kell vala teljesítenie. Még nem is vette fia levelét, s már útban volt menyével együtt Trencsény felé, — hol nemsokára még egyszer, és — a végzet úgy akarta — utólszor egyesült kedves fiával. A súlyos veszteség feletti mély bánatában vajmi keserű lehetett az elválás kedves gyermekétől, de bizonyára ennek is szeretett anyjától s reményteljes állapotban lévő drága hitvesétől! De bármí szent a szeretet, mely a férfit családjához fűzi; szentebb ennél a hazaszeretet. — Veszélyben a haza, ilyenkor nincs idő gyáva könyeket hullatni!

Thurzó is kibontakozik hát az ölelő karokból s miután nénje várait, a mennyire az idő rövidsége engedte, rendbe hozá, s tisztviselőit annak hűségére megesküdttette, ismét visszasietett a táborba. Ezt a fejedelem, miután Pozsony ostromával a német segélyhad daczára sem boldogúlhatott,

* Thurzó Imre fentebb idézett levele aug. 27-ről.

időközben Szemptére tette át. Átlátván ugyanis, hogy a várost, míg a német hadakat a Csallóközből ki nem űzi, s a Dunát is hatalmába nem ejti — hasztalan vívja, cél-szerűbbnek vélte Morvaország felé intézni támadást. Ehhez járult, hogy hadainak közelsége a helyhez, hol a békeérte-kezetek valószínűleg meg fognak tartatni, ez utóbbiak me-netére káros befolyással semmikép sem lehet.¹

Thurzó Imre alig hogy a temetésről visszatért, rö-gtön ismét derekasán hozzálátott a rövid időre akaratla-núl megszakított alkudozásokhoz, mire csakhamar igen kedvező alkalmá is nyílt. Ő már augustus hó végével, midőn a Dietrichsteinnal tervezett összejövetel érdekében fáradozott s feltételeit előadta, a bibornokhoz küldött kö-vetei által egyebek között azt is kijelentette, mikép «igen szükséges és igen hasznos is volna, hogy ő nagysága (a bibornok) meghitt követeket küldene, s . . . az békes-ségnek és tractának mediumit s módjait» megüzenné, hogy aztán, értvén a bibornok akaratát, ő is gondolkodhatnék felette, s szemben lévén, annál könnyebben s annál hama-rább fognának a dologhoz.²

Dietrichsteinnak tetszett Thurzó ajánlata, s minthogy Pázmány is teljesen egyetértett vele abban, hogy a köl-csönös kíváncsalmak és feltételek még a formaszertű béke-tárgyalások megkezdése előtt tisztába hozassanak, — sep-tember hó első napjaiban úgy a bibornok, mint Pázmány követeket küldtek Thurzóhoz — Custrier Sebestyén és Verebélyi András személyében), hogy vele a béke alapjai felől értekezzenek.³ — Thurzó oly ügyesen vezette a tár-gyalást, hogy már harmad napon jó formán minden elő-zetes kérdés tisztába hozatott. «Mindenen már megegye-

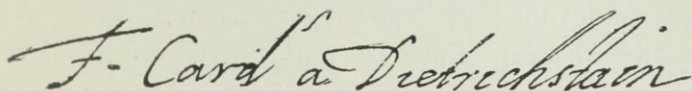
¹ Thurzó I. levele — anyjához, 1621. szept. 11-ről.

² Ugyanannak fentebb idézett levele Nyáry Lajoshoz, aug. 20-ról.

³ Custrier Sebestyén levele — Thurzó Imréhez, 1621. szept. 5-ről. V. ö. ZAVON-SZKY-t Katonánál: i. h. 702. l

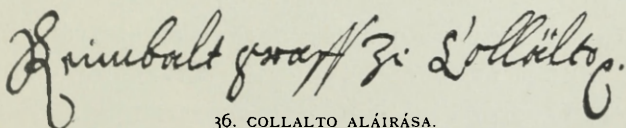
sedtünk — írja ő maga — vagyon csak hátra a zálog dolga, de azon is megalkuszunk, mert azon vagyunk, hogy minden, valamiből disputálás támadhatna, előbbén így eligazítjuk, s ha együtt leszünk, akkor osztán kötekedés nélkül mindjárt az derék dologhoz kezdjünk. A szemben létel Ravenspurgban leszen.»¹

Az üzenet, melylyel Thurzó a császári biztosok küldötteit és saját szolgáját Illavay Jánost sept. hó 11-én visszabocsátá, úgy látszik, igen kedvező benyomást tett úgy Dietrichstein bibornokra, mint Pázmányra. Némely nehézség



35. DIETRICHSTEIN ALÁÍRÁSA.

csupán még a béke-értekezlethez kinevezendő biztosok személyeire nézve forgott fenn. Bethlen ugyanis azt kívánta, hogy Ferdinand részéről csakis német urak neveztessenek biztosokul, míg ellenben ez utóbbi Dietrichstein bibornok, Preiner Siegfried és Collalto mellett még Pázmány és Esterházy Miklós által is kívánta magát képviseltetni.



36. COLLALTO ALÁÍRÁSA.

Azonban ezen nehézség is csakhamar eltávolított, s midőn nemsokára azután (sept. 17.) Dietrichstein küldötte, Custrier, másodizben is megfordult² Bethlen táborában, a felek közt e tekintetben is teljes megegyezés jött létre. — Bethlen beleegyezvén Ferdinánd kívánságába, a maga részéről Thurzó Imre mellé Sándor Jánost, Kassai Istvánt és Beelmezey Istvánt nevezé biztosaiul.³

¹ Thurzó I. levele — anyjához szept. 11-ről.

² ZAVODSZKY: Katonánál i. h. 702.

³ HORVÁTH: Magy. Tört. III. 570.

A békeértekezlet megkezdése tekintetéből szükséges előleges intézkedések ekkép megtörténvén, Thurzó sem késedelmeskedett, s miután kényelmesebb utazása tekintetéből «általuló kis borszekerét, minden bársonyával, kamukájával . . . s vele hat lóval» már előbb aláhozatta¹ s a többi szükséges előkészületeket is megtette,² sept. hó 21-kén társaival együtt útra kelt.³ — Óhajta vala, hogy immár megszakítás nélkül folytathatná útját ép Ravensburgig, hova a találkozás napjául közakarattal okt. hó 4-ike tűzetett. Azonban Thurzó már elindulásakor a szempczi táborból némileg rosszul érezte magát, s mire Nagyszombatba ért, szinte láz fogta el. Grymelius Márton orvos, kinek tanácsából itt köpölyöztette magát s hajtószerket is vett, egyidőre némileg helyreállítá ugyan gyöngéledő egészségét, úgy, hogy ismét folytathatta útját Hradiscséig, itt azonban ismét súlyosbodott nyavalyája s harmadnapos hideglelés miatt jobb szeme is annyira meggyúladt, hogy szinte látását is nehezítette. Mindennek dacára Thurzó, nem ügyelve bajára, Berencsbe rándult (Nyáry Lajoshoz), itt lévén bevárandó a császári követek megérkezését.⁴

E közben Bethlen hadait a hegyen átvezetvén, Morvországba tört s útjában Szakolczát, Strazniczot, Holicsot megvevén, Osztrót és Veszelét is megszállotta. «Ezt hallván a császár commissariusi, bezzeg ők is elhagyták az helyről való disputálást, hanem mint Collalto, Mekao (Megau) Prainer, a cardinal Dietrichstein s Pázmány és a többi jöttön jötenek Ravensburgban. Ott immár — úgymond — én is bátorságosbban lehetek, szabadosbban is tractál-

¹ Th. I. lev. anyjához, 1621. sept. 1.

² Ugyanaz ugyanahhoz, 1621. sept. 11. — Ezen levélben egyebek közt kéri anyját, hogy «nyúlat, mindenféle szép madarakat és pisztrángokat» mentől több-

bet lehet szereztesen s oda küldje utána, a hova meg írja.

³ Just András levele atyjához. 1621. sept. 21. Ered. a Justh cs. neczpáli levéltárában.

⁴ ZAVODSZKY: Katonánál. i. h. 703. 1.



*Seyfridt Christoph Preiner
Edler Herr von Statz FreyH. zu Stübing,*

32

37. PREINER SIGFRID ARCZKEPE.

hatok, holott csak két mélyföldnyire leszek a mi táborunkhoz.»¹

De a dolgok most sem fejlődtek oly gyorsan, a mint azt immár valamennyi fél oly igen óhajtotta volna.²



38. SZABOLCSA VÁRA.

Thurzó, bár néhány napi veszteglés után ismét folytatta útját, megújult betegsége miatt csak Szobotiscseig érhe-

39. MEKAO (MEGAU) ALÁÍRÁSA.

tett;³ a császár biztosai pedig, kik időközben Nikolsburgba értek, Thurzóhoz intézett levelökben most azt kívánták, hogy a fejedelem megbízottjai is oda jöjjenek.⁴ Kivánságukat Dietrichstein és Collalto betegeskedésén kívül azzal

¹ Th. levele anyjához, 1621. szept. 30.

² Bethlen levele Thurzóhoz, 1621. okt. 5. Szilágyinál: i. h. — Pázmány P. levele ugyanahoz: FANKL: Pázmány P. lev. 271. és kk. 1.

³ Pázmány levele Thurzóhoz, okt. 2-ről. FRANKL-nál i. h. 275

⁴ Bethlen fentebb idézett levele, Th.-hoz okt. 5-ről.

indokolák, hogy a fejedelem hadai, az egyezmény ellenére, ép Ravensburg tájáig folytatják rablásaikat.

Thurzó, ki a Nagyszombatból magával vitt orvossággal élve ismét némileg könnyebben érezte magát, szívesen engedett volna a császári biztosok kívánságának; minthogy azonban nem tudhatta, vajjon a fejedelem beleegyezik-e, hogy a békeértekezlet Nikolsburgban tartassék, e tekintetben újabb utasítást kért.

Bethlen csak kelletlenül értesült az újabb nehézségekről. A vád, mintha hadai a Morván átkeltek, s Ravensburg közelében dúltak volna, méltatlanul érte, s azért kifogást emelvén a császári biztosok indokolatlan kívánsága ellen, boszúságában már némi szemrehányással is illette Thurzót, hogy a találkozás, késedelmes indulása miatt mind ekkoráig meg nem történhetett. Ily körülmények között tehát Thurzó is, a kötelesség-érzet és a hazaszeretet által egyaránt indítatva, bár súlyos betegen, folytatta útját s az elejébe küldött császári hadak fedezete alatt október 7-kén Ravensburgba ért, hova másnap Pázmány, Collalto és Esterházy is megérkeztek.*

Thurzó társaival együtt okt. hó 9-ikén kereste fel először a császár biztosait, kik a látogatást még ugyanaz nap délután viszonzván, a találkozás helye iránt rögtön hosszabb értekezlet tartatott.**

Minthogy a béketárgyalások helyéül határozottan Ravensburg volt megjelölve, s a császári menevéd-levelek is ezen helyre szólottak, Thurzó Bethlen utasításához képest kezdetben azt kívánta, hogy a békeértekezletek is itt folytattassanak. Azonban csakhamar ő maga is meggyőződött a hely alkalmatlan voltáról; s mert méltányosnak tartotta, hogy a gyengélkedő bibornok, kivel Thurzó atyafiságban is állott, a Ravensburgba való utazás fáradalmaitól meg-

* ZAVODSZKY: Katonánál i. h: 704. l.

** U. o.

kiméltesség, végül — a császári biztosok rábeszélései által is indítatva — beleegyezett, hogy a tanácskozások Nikolsburgban tartassanak, hova másnap, úgymint okt. hó 10-kén — fegyveres kíséretét visszahagyva — társaival együtt csakugyan el is utazott.

A két fél biztosainak első találkozása a bibornok palotájában okt. hó 11-kén történt.

Az előzmények után azt lehetett volna várni, hogy a béketárgyalások most már fennakadás nélkül s gyorsan fognak folyni. Azonban máskép történt. Mindkét fél részéről ismét oly kérdések vettettek fel, melyeknek megoldására egyik fél sem érezte magát feljogosítva.

Thurzó kezdetben azt kívánta, hogy a béketárgyalások a szövetséges tartományokra, majd — miután ezen követelése a császári biztosok határozott ellenzésével találkozott — legalább a jágerndorfi örgrófra s más másodrendű személyekre is kiterjesztessenek, úgy azonban, hogy kárpótlásul a fejedelem, mint a császár hív szövetségese, az uralkodást egész Magyarország felett megtarthassa. Később ugyan még ebből is engedett, s a fejedelem részére csak a Dunáninnen-i országrészt követelte Pozsonnyal együtt; minthogy azonban ezen ajánlata is elutasított, végül felhívá a másik fél biztosait, hogy hát adják elő az ő ajánlataikat.

A császár biztosai most is csak régi követeléseikkel állottak elő. Kivánták ugyanis, hogy Bethlen Magyarországból takarodjék ki, s a királyi címről is mondjon le. Kárpótlásul csupán pénzt és jószágokat ajánlottak, s midőn Thurzó az ígért kárpótlás közelebbi megjelölését kívánta, kijelenték, hogy ők addig, míg Bethlen a királyi címről világosan le nem mond, semmiféle ajánlatokat nem tehetnek.*

* GINDELY: Bethlen Gábor und seine auswärtigen Verwicklungen in der Zeit von 1620—1623.

Thurzó, értvén a császári biztosok kívánságát, mint-hogy annak érdemére nézve nem nyilatkozhatott, Sándor Jánost és Kassai Istvánt küldé a Magyar-Bródban időző fejedelemhez oly célból, hogy az további utasítással ellássa.

Itt azonban megszakadt a tárgyalások fonala. Thurzó, ki már a két napon át folytatott tárgyalások alatt is szen-

*Profogado foglalo
fia teljes életében*

Graf Thurzo Imre

40. THURZÓ IMRE SEPT. 30-IKI UTOLSÓ LEVELE ANYJÁHOZ.

vedő vala, újra súlyosan megbetegedett, s mire követtársai küldetésökből visszatértek, már halálos ágyán találták. — Az alig 23 éves férfiú október hó 19-kén reggeli öt órakor, családja, hitsorsosai és a haza pótolhatatlan veszteségére megszűnt élni.*

* * *

Távol övétől, csak szolgái által környezve, vajmi nehéz lehetett Thurzónak a végelválás kínos pillanata . . . Lelkében kedves álmkép gyanánt tűnt fel családja, szeretett hitvесе, s tán még ezeknél is drágább édes anyja. — Oh,

* ZAVODSZKY: Katonánál, i. h. 708. l.



ÁRVA VÁRA.

volna oly ifjan meghalnia! . . . Ha kiszólitja isten a világból, lesz-e aki meg tudja oltalmazni kedveseit s megtartani valamennyiöket a hitben, melyen ő maga annyi kegyelettel csüngött? . . . Gyenge reménysugárként egy édesen fájó gondolat is fel-fel villant lázas agyában: neje várandó gyermeke s atyja végrendeletének szigorú szavai, melyek szerrint utódjai közül azokat, kik az «igaz» ágostai hitvallástól eltérnének, örökre kitagadja... Ez megnyugtatta... Majd számot vet önmagával is. Lelke nyugodt. Ő hív maradt hitvallásához, ellentállott a sokféle kísértéseknek. Talán hogy utódjait is megóvjja isten a tévelygéstől . . .

«Én igaz ágostai vallású vagyok!» E szavakat ismételte többször súlyos betegségében s utolsó mondása is ez vala.¹

Erőtéljes ifjú teste soká küzdött a halállal. Egykorú írók tanúságaként öt nappal halála előtt szavát, hallását, sőt látását is elveszítette² . . . s aztán — «mint gyertya, másoknak világítva, önmagát emésztve»³ örökre búcsút mondott e világnak.

XII.

Meghalt... Kinyújtóztatva ott fekszik ő is a ravatalon. De nem soká. Családja haza hozatja s Liethava várába viteti azt a mi halandó volt benne: a drága testet . . . Öltetek gyászt, borúljatok reá . . . sírjatok, zokogjatok mind-

gaként Thurzó azon gyanút táplálta, hogy még elmenetele előtt Bethlen asztalánál adtak volna be neki mérget; valamint hogy Bethlennek egy a portához intézett s elfogott leveléből is világosan kitűnik, hogy Bethlennek feltett szándéka lett volna azon magyar hazafiakat, kik Ferdinandhoz szítanak, ha másként nem lehetne, méreg által tenni ártalmatlanokká. — A császári érzelmű író állítása nyilván célzatos s csak arra volt irányozva, hogy a mérgezés gyanúját a császáriakról elhárítsa.

¹ ZÁVODSZKY: Katonánál i. h.

² KHEVENVILLER: Annal. i. h.

³ ZÁVODSZKY: Katonánál i. h. 708. l.

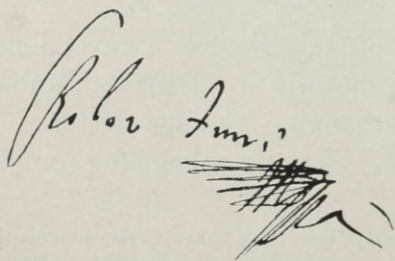
nyájan soká, soká . . . S aztán válaszsátok meg jól a helyet, hova örök nyugalomra teszitek majd földi maradványait! . .

Tán Bitsére! Hadd nyugodjék atyja oldalánál ama templom sírboltjában, melyet a nagy nádor felekezeti buzgalmában maga építtetett családjá és hitsorsosai számára, hogy hamvai felett dicsérjék benne az isten szent nevét... De még sem. A templomok most nem eléggé biztosak. Kézről-kézre járnak mint hitvány portéka, melyet adnak és vesznek, olykor — rabolnak is. — Az is jól megfontolandó dolog: kinek leszen erősebb joga a fiágát illető öröklött birtokhoz: a nagy-asszonynak, az özvegynek, vagy a fiscusnak? . . .

Hanem tán még korán is van már most lemondani minden reményről? . . . Hátha a méhben hagyott gyermek fiú lesz?

Mindegy. Rejtett barlangjában könnyebben védheti meg elejtett kölykét az oroszlan . . . Vitessük Árvába! . . . Ezt még a fiscus sem pörölheti magához. Vérével, halhatatlan érdemeivel szerezte azt a nagy nádor . . . Bizony jobb volna még az ő testét is ide átvitetni a díszes márvány-szoborral együtt . . .

Jó lesz különben más jóakaró atyafiakkal tanácskozni, s jogtudó férfiak véleményét meghallgatni. Thurzó Szaniszló uram, Czobor Imre, a vén Chuty Gáspár, Rimay s mások, hadd nyilatkozzanak! De még a megyéknek is kell írni, s pártfogásukat, a miben szükséges, kikérni . . .*



43. CZOBOR IMRE ALÁÍRÁSA.

S foly a levelezés, sűrűn érkeznek a részvétnyilatkozatok is. Egy követ jön, a másik megy; mert e közben az

* Thurzó Szaniszló levele Czobor Erzsébethez 1621 nov. 27-ről, az árvai vár levéltárában

előkészületeket sem szabad elmulasztani. Hozzák a sok gyászposztót, tafotát . . . Készülnek a zászlók . . . A nagy gyászlobogóra az ifjú úr ő nagysága címerét Szvoboda Ulászló lipniczai művész festi, arannyal, ezüsttel és sok mindenféle színekkel, szépen, díszesen. Ő készíti a drága halott arczképét is . . .¹

Élest is kell rendelni mindenfelé, bőven, vadat, halat, zabot² s aztán fő-gazdákat, hogy «az szegény idvezült . . . utolsó tisztessége annál jobb módjával lehessen».³

Meglőn ez is . . .

Három hónapi előkészületek után Thurzó Imre hűlt tetemei 1622. évi január hó 19-én az árvai vár kápolnája alatt lévő sírboltban tétettek örök nyugalomra.⁴

* * *

Mély gyász borult a Thurzó-családra, s fájdalmában az egész ország osztozott. Thurzó Imrével egy hatalmas nemzetség utolsó reménye, az evangélikusok legfőbb oszlopa, a nemzeti és vallásszabadságért küzdő pártnak legtekintélyesebb, legtehetségesebb híve szállott a sírba.

Nyáry Krisztina 1622 márczius 25-én egy új magzattal vigasztalta meg a gyászoló családot; ennek reménye azonban nem teljesült: az újdonszülött ismét leány volt. Nagy-anya után Örzsikének hívják az elsőszülöttet: kereszteljük ezt az anyja után Krisztinkának! Hadd legyen mindkét anyának a maga vigasztalója! S aztán neveljük szépen mindkettőt az «igaz» vallásban. Abban tudniillik, melyet mi

¹ Eredeti szerződés az árvai vár levéltárában. A zászló 70 frt a «Kontrefact» 80 frtért készült.

² Czobor Erzsébet levele Tattay Gáspárhoz 1621 decz. 8, az árvai vár levéltárában.

³ Ugyanannak levele Rimay Jánoshoz. Rimay János lev. 28o. l.

⁴ Sírjára a család hű titkára, ZÁ-

VODSZKY GYÖRGY, a következő síriratot készítette:

EXUVIAS EMERICE tuas has excipit urna.

Mens paradisiaciis laete perennat agris.

Maxima THURZONUM generis lux, gloria, moestae

Solamen matris, *Conjugis* atque piaë:

Nutantis columen *Patriæ* et velut alter Achilles

Concidit heu! propra morte, dolete *Pii*

Templa, scholas, Cives, hunc deseruisse Dy-
nastam:

Laetitia omnis abest; luctus ad omnis adest!

hiszünk s «igaznak» tartunk; a minthogy a nagy nádor is nemzedékekre kiható végrendeletében az ő vallását tartotta igaznak . . .

Hanem istenen kívül «aki a veséket vizsgálja», ki láthatna be szívünk mélyébe, s ki ismerhetné fel már előre, mi a «mi» hitünk?

Czobor Erzsébet az ő tiszta, csalárdságot, képmutatást

+

Az en szerelmes Graf Thurzó.
Christinamot arai Jun es vilagra
is 1622 esztendőben 25 napon
aprechisnek ug mint nagy pinckben
melet eliben as V. Jun sent neia
nek dicserine, nekünk örömiükre
as igaz hibben. sok esztendőig neie
ben

44. NYÁRY KRISZTINA NAPLÓ-JEGYZETEIBŐL.

nem ismerő nagy és nemes szívével, bizonyára elhihetjük, csak azt tarthatja «igaznak», amit az ő szerelmes ura is annak tartott, sőt végrendeletében is olyanul megjelölt . . .

És Nyáry Krisztina?

Még nem tudjuk. De meg fogjuk tudni nemsokára.

Egyelőre elég annyit megjegyeznünk, hogy halálos ágyán az ő ura is «igaz ágostai vallású»-nak vallotta magát, s hogy a végső küzdelem keserű pillanatában ejtett szavai nem kevésbé szolgálhatnak szigorú intésül utódjainak, mint

a milyenül a nádor végrendeletében foglalt kitagadási záradék vehető.

Egyébiránt Thurzó Imre sem költözött el a világból végrendelet hátrahagyása nélkül. Hanem voltaképen miről is végrendelkezhetett ő? Nem úgy intézkedett-e a fejedelmi vagyonról már az ő atyja, hogy az utódok intézkedése szinte felesleges? Tán szerzett vagyonáról, melyet hív szolgálatai fejében Bethlentől nyert adományúl?

Kétségtől. Csakhogy nagy kérdés még az is, volt-e joga ezen jószágról végrendelkezni?

A béke, melynek előzményeit oly ügyesen vezette, még mielőtt az 1621. év véget ért volna, Thurzó Szaniszló nem kevésbé engesztelőkeny közreműködésével meglőn; a szerződésben a zálogos birtokokról s Bethlen adományairól is megfelelő intézkedések tétettek; csakhogy ez utóbbiakat még egy bizottság fogja fölülvizsgálni. Attól függ tehát minden, kik lesznek ezen bizottság tagjai s miként fognak azok határozni?

Mindegy; a végrendeletet meg kell nyitni. Össze kell hívni ismét a nádor által kinevezett főgyámokat s más rokonokat, Várday Katát is, Nyáry Krisztina anyját, mert hiszen az árva gyermekek sorsa reá nézve sem lehet közönyös.

A 100,000 forintban elzálogosított Tokaj visszaváltása iránt már javában foly az alku. Thurzó György bécsi házát, melyet a nádor világosan hű nejének hagyományozott, egyszerűen elveszik. A bitsei és hricsói várak és uradalmak megbecsültetésére császári biztosok küldetnek ki. De még a zólyomi uradalom birtoka iránt is versengés támad, s csodálatos, Thurzóné szolgálai egyenetlenségbe ereszkednek Esterházy Miklós szolgáláival, egyenetlenségekbe, melyek tettelegességgel végződnek.

Ki fog gátat vetni az árnak, mely szinte elborítással fenyegeti már a családot?

Nyáry Krisztina? Nem. Ő nem igen járatos az efféle dolgokban. Gyenge, betegeskedő . . .

Anyja is feljön Helmechről. Thuróczba száll, szucsáni házához. Tanácskozik leányával. Úgy látszik némi érdek-összeütközés van az «ifjú asszony» és Czobor Erzsébet között. Bizony egyikőjük sem alkalmas arra, hogy ily nagy dologban eljárjon. Erősebb kéz kell ahhoz.

Meglesz az is . . . Addig pedig csak hagyjuk fáradni Czobor Erzsébetet. Gyenge nő ő is, de ne kétkedjünk erőlyében. Lám, mint Árvamegye örökös főispánja már «installáltatta» magát, s aztán hatalmas pártfogói is vannak. Ott van mindjárt Thurzó Szaniszló uram! kit csak az imént választottak nádornak 80 szavazattal 75 ellen, mely Esterházyra esett, — mit jó lesz megjegyeznünk!

Hanem azért még sem árthatna, ha az «ifjú asszony» gyermekeivel s hozományával együtt már most ott hagyhatná Liethavát s ő maga gondoskodhatnék gyermekei neveltetéséről.

Nyáry Krisztina félénk: nem meri kívánságát Czobor Erzsébet elé terjeszteni. De miért ne tenné meg anyja?

És Várday Kata megteszi. Levelet ír Czobor Erzsébetnek. Mézes szavakkal panaszkozik a szegény árvák elhagyatott sorsa felett, s aztán csakúgy odavetőleg hozzáteszi: hogy leánya haza jöhetne, gyermekeit pedig ő felsége udvarához adhatná neveltetés végett. Lám — úgy mond — «ő felségek udvarában sok grófok gyermeki vagynak, és szolgálják ő felségeket, az kik kiváltképen az ő vallásokon vagynak.»

Hogyan? Elválni fia árváitól? Mások kezére bízni a kedves gyermekek gondviselését, kik mély fájdalomban egyedüli vigasztalói? — Soha . . . míg ő él.

Még visszatartja méltó haragját, de felháborodását el nem rejtheti.

Várday Kata megnyugtadni igyekszik. Biztosítja, hogy

«csak tréfálván beszélt» levelében felőlök. «Mostan is azért édes szerelmes asszonyom én az Nagyságod édes anyai gondviselésére, mint magam szemeimre úgy bízom az én szerelmes árván maradott leányomat édes gyermekivel együtt, és kérem igen szívem szerint Nagyságodat, hogy ezután is előbbi rajtok megmutatott anyai szeretetét s gondviselését ne vonja meg tőlök.»*

Az ő szeretetén bizonyára nem fog múlni!.. Czobor Erzsébet csak még szorosabban öleli keblére a kedves gyermekeket, de a mézes szavak fokozzák szívében az aggodalmat, élesztik a gyanút, mely egyenesen menye ellen fordul.

Mert csodálatos dolog, hogy az idő, mely az ő gyászát mind sötétebbé és sötétebbé teszi, a Nyáry Krisztináét mintha lassanként elhalványítaná, elenyésztetné. Kényelmetlenül kezdi magát érezni az elhagyatott sziklafészekben. Haza vágyik, anyjához, s el is utazik Király-Helmeckre, Czobor Erzsébetre bízván gyermekei gondozását.

Nyugodtan elmehet. Gondviselésben nem lesz hiány.

Czobor Erzsébet a jószágok visszaszerzésében is meg fog tenni mindent, ami egy gyenge asszonytól kitelik.

Tokajt elfoglalták, de a 100,000 forintnyi zálogos összeget még mindég nem adták meg. Pedig az «articulus» elég világos. Valjon mi lehet az oka?

Ő felségének a császárnak egyre megy, akár Bethlennek adja meg a pénzt, akár a nádor özvegyének. De félő, hogy a fejedelem, ki a várat birtokba vette, a pénzt is visszatarthatná. Nem szükséges azért a pénz lefizetésével annyira sietni; bár nyilvánvaló dolog, hogy ezáltal Bethlennek újabb alkalom adatik, a békefeltételek meg nem tartása miatt panaszt emelni, sőt újra fegyvert is ragadni.

Bitsét, Hricsót, sőt bízton mondják még a zólyomi portiót is Esterházy Miklósnak adja ő felsége adományul.

* Várdy Kata levele Czobor Erzsébethez, az árvai vár levéltárában.

Bizony szomorú dolog, hogy a magvaszakadt család öröksége «istenben elnyugodt szerelmes fia» legnagyobb ellentartójának kezére kerülhet.

De mit tehet ez ellen egy gyenge nő?

Téritse meg ő felsége legalább a beruházásokat! Járjon közben «palatinus uram» ő felségénél!

Az ő jóakarátán nem múlnék... Hanem — mégis tanácsosabb: egyezzek meg e tekintetben «hugom asszony» magával Esterházyval.

A bécsi házat sem adták meg. De bizonyára kezéhez fogja adni a «gróf».

Tehát ezt sem! Holott méltó dolog volna, hogy ő felsége ne nézné Thurzó Imre vétjét, hanem «atyjának... jámbor, hűséges szolgálatját, amely Thurzó György Luther emberben jámborúl híven, sokat szolgált az austriai háznak.»*

Ily körülmények között csakugyan nem csuda, hogy egy szegény elhagyatott özvegynek a gyásza szinte korom feketévé változik.

De nem minden özvegyé... A Nyáry Krisztináié — mint említők — egyre haloványul.

És csodahírek szárnyalnak. Szinte lehetetlennek látszik. Esterházy Miklós megkérte Nyáry Krisztina kezét. «Bizonyosan immár elküldte az ajándékot is, egy lánczot, gyűrűt, kézrevalót.»

Nem. Az nem lehet! «Mennyit esküdt az az asszony mi előttünk, s... mit irt palatinusné (Thurzó Szaniszlóné) asszonyomnak is... ha meg leszen, bizony nagy botránkozást szerez az jó asszony.»**

Pedig ebben immár semmi kétség sem lehet... Az «íjű asszony» maga is tudtára adja Czobor Erzsébetnek a

* Czobor Imre levele Czobor Erzsébethez, az árvai vár levéltárában.

** Rayky Éva levele ugyanahhoz ugyanott.

«szerencsét», melyet neki az ő istene gyámoltalan árva állapotában mutatott.

Még csak beleegyezését sem kéri! Ez már csakugyan botrány! Meg is ütközik rajta s bánja is mind ki az «igaz» ágostai valláson van, nem csak Czobor Erzsébet miatt, «de az isten ígéjeért is, az kit azután kergetni fognak».²

Mi történik már most azokkal a szegény elhagyatott árvákkal?

Egyelőre ne legyen gondunk reájuk. Thurzó Imre végrendeletét felbontják, fel újra az elhunyt nádorét is. Semmi kétség benne . . . a gyámság a gyermekek nagykorúságáig Czobor Erzsébetet illeti, s Thurzó Szaniszló — tekintettel az egyezményre is, mely a nádor özvegye és Nyáry Krisztina között jött létre — a gyámságot, valamint az összes javak kezelését formászerint is reá ruházza.³

Kezében ez okirattal ki volna az, akivel szemben ne tudná megvédeni az árvákat és vagyonukat?

Hátha Esterházy maga járna a gyámi tiszt után?

Ám kísértse meg! . .

Annyi bizonyos, hogy a bitsei jószág dolgában igen foglódik az udvarnál, s a csacska hír még azt is tudja, hogy a lakodalmat Nyáry Krisztinával Liethaván akarja tartani.

Tán hogy a várat elfoglalja?

Csak jöjjön! Czobor Erzsébet résen van, s ha kell meg tudja oltalmazni — a várat és a gyermekeket.

Mégis nem árthat megtudni: mi véleményen van a palatinus. Bebocsáthatja-e Nyáry Krisztinát, ha oda akarna jönni?

«Ha az ifjú asszony özvegy állapotjában Nyáry István urammal az várban akar bemenni, Kegyelmed tized, huszad vagy harminczad magokkal bebocsáthatja, akikkel Kegyel-

¹ Nyáry Krisztina levele Czobor Erzsébethez. 1624 ápr. 20-ról, az árvai vár levéltárában.

Rayky Éva most idézett levelében.

³ Az okmány másolata u. o.

med emberi bírhatnak... Ha Szuchánt vagy másutt akarják, hogy a lakadalom legyen, azzal szabadok.»¹

Az egybekelést tehát meg nem akadályoztathatja!

Nem. Semmiképen. De szolgálát, amint az ifjú asszony kívánná, még sem küldheti elejébe?

A palatinus javaslatára ezt is megteszi. De nincs köszönet érte.

Nyáry Krisztina Czobor Erzsébet szolgálai kíséretében július 17-én Szuchánba érkezik. Esterházy nagy pompával fogadja; de kísérőivel kezét sem fog, s annyi emberségük sincs — írja Czobor Erzsébet egyik főemberszolgája: Szentiványi Menyhért — hogy az egész úton csak «egy cipót» is adtak volna nekik.

De úgy vagyon, hogy a szerencse felfüvalkodottakká teszi az embereket.

Kicsoda is voltaképen az az Esterházy Miklós?... Köz-nemes, olyan mint mi. Tán még olyan sem. Jól ismerjük. Ifjú legénykorában itt nevedett Liptóban sógora: Kubinyi Lászlónál a madocsányi kastélyban. Hanem most felvitte isten a dolgát!

Fel ám! És meglássátok az ő nemzetségét is nemsokára izről-izre a vezérek koráig fogják fölvenni; na lehet, még azon is túl — Noéig...

S miért irigyelnők az ő szerencséjét?

Távol legyen tőlünk... Hanem «kegyelmes asszonyom, az emberek csoda-gondolatban vagynak. Nagyságod jól vigyáztasson Bitsére!»²

Ne tartsatok semmitől jó emberek. «Csak gondolatjában sem volt, hogy ezzel mocskolódjék, hogy ez lakadalom színe alatt a jószághoz nyúljon.»³

Bizony jó lett volna erről mindjárt «reversalist» venni

¹ Thurzó Szaniszló levele Czobor Erzsébethez.

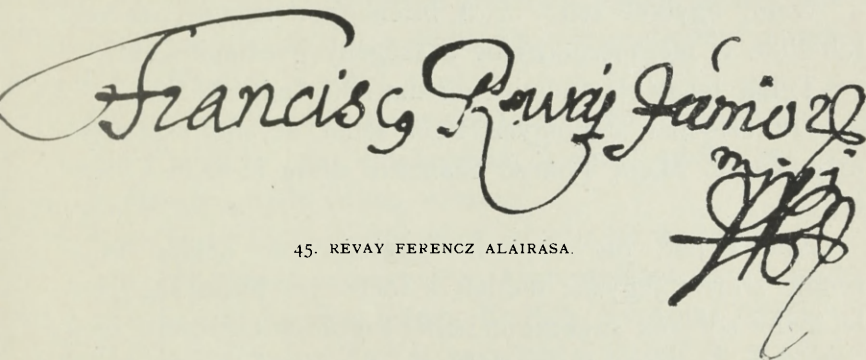
² Szentiványi Menyhért levele Czobor Erzsébethez, 1624. júl. 17-ről.

³ Thurzó Szaniszló levele ugyanahhoz.

ő kegyelmétől! De ki merne a szóban kétkedni, melyet az ország birája a nádornak ad?...¹

Isten ments! Mi csak úgy gondoltuk, hogy jó lett volna...

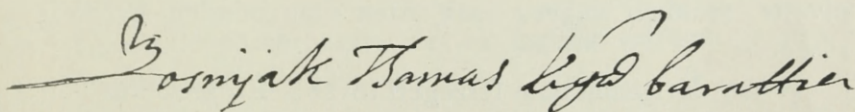
A kézfogás megtörtént. Sietve, s nem sok készülődéssel július 21-én. — Még csak táljuk sincsen, abroszuk elegendő. «Most futkosnak fel-alá az falun.»²



45. REVAY FERENCZ ALÁÍRÁSA.

Hej! Másképp volt ez Thurzó uram idejében!...

Hanem azért díszes társaság gyűlt egybe Szucsánban... Mind az «igaz» katolikus valláson lévők... «Az Réwai



46. BOSNYÁK TAMÁS ALÁÍRÁSA.

Ferencz dolga pápistasága után igen előmene, főgazda ő; Bosnyák Tamás vőfély; Bosnyák kisasszony nyoszolyó...» s ami fő — ne feledjük — Pázmány maga adja az áldást az új párra... sőt lám ez alkalomból a másik érsek is — a kalocsai — oda fáradott.³

Tehát megtörtént...

¹ U. o.

² Szentiványi Menyhért fentebb idézett levelében.

³ Esterházy Gábor levele Thurzó Ilonához, 1624 jul. 21, az árvai vár levéltárában.

A kézfogó után Nyáry Krisztina szívesen felmenne Liethavára gyermekeit meglátni. De nénje határozottan ellenzi. — Jobb is. Ne keserítsük még inkább a szegény nagyasszonyt s haragját se hívjuk ki!

Kérésére tán elküldi Czobor Erzsébet az árvákat Zsolnára! Lám elég közel van Liethavához. S ha nem lehetne mind a kettőt, legalább az idősebbet — Örzsikét!

Nem, egyiket sem . . . A hitehagyott asszonymnak még lehellete is megmérgezhethné a szegény gyermekeket.

Tehát legalább «néminemű marháit» adja ki!

De ezt már csakugyan nem lehet az ifjú asszonytól megtagadni. Maga Thurzó Szaniszló uram is azon a nézetten van.

Kiadja hát, bár ezt sem szívesen; de kiadja annak rendje szerint jegyzék mellett s törvényes bizonyág jelenlétében,¹ sőt «ex superabundanti» jogtudók tanácsára, megkínáltatja a maradék portékával, a pásztói birtokért járó ezer forinttal, és «az dotalitiumnak» fölvételével is.²

De a gyermekeket . . . azokat ne kívánja tőle . . . mert «mióta az úr isten azon egyetlen egy szerelmes fiát elvette, ezekben vagyon csak isten után minden gyönyörűsége.»³

Nyáry Krisztina nem fessegeti tovább. Erősebb kéz kell ahhoz az övénel! Megtalálta isten segítségével azt is s meg nemsokára még az ő saját «igaz» hitét is, mely megerősíti a türelemben, kitartásban.

És csakugyan erősebb kéz nyúlt a dologhoz . . .

September vége felé királyi parancs érkezik Czobor Erzsébetnek szóló, hogy a gyermekeket Nyáry Krisztiná-

¹ «Az mit Nyáry Krisztina asszony Lethaváról elvitetett, arról való inventariumnak paríája.» — Az árvai vár levéltárában.

² A megintető levél párja u. o.

³ Czobor Erzsébetnek Nyáry Krisztinához intézett levele, 1624 jul. 26. Egyszerű másolat az árvai vár levéltárában.

nak, mint az árvák természetes és törvényes gyámjának adja ki.¹

Azonban neki is törvényes «igaz ratiói» vannak, amelyekre támaszkodván, az árvák kiadását megtagadja.²

Azután még egy második és harmadik kir. parancs is érkezik;³ de Czobor Erzsébet nem tágit. Hadd hozzon az országgyűlés határozatot ebben a fontos ügyben. Már csak az ő ura érdemeiért is bizton reményli, hogy a gyűlés nem hoz sérelmes határozatot, s aztán ott lesz «palatinus uram», az ő befolyásától is sokat vár!

Jó asszony! A nádorba ne vesd reményed horgonyát!... Thurzó Szaniszló igen elnehezedék, s aztán mielőtt az országgyűlés megnyílt volna, elhala.

Most már minden attól függ, ki lesz az új nádor!

Írni kell ismét a megyékre, s az uraknak mindenfelé ajánlani ügyét; de még leánya Erdődy Kristófné ügyét is, mert Joókő s Szomolány is veszélyben forog! S ajánlják is magokat sokan.

Azonban ne feledjük, hogy már Thurzó Szaniszló uram is csak 80 szavazattal választatott meg 75 ellen, mely Eszterházyra esett.

És most? Eszterházyra 125-en fognak szavazni, a protestans Nádasdy Pálra csak 25-en.

Csakugyan...

Ezzel el van döntve a dolog. Az országgyűlés meghozza a határozatot. Ha Czobor Erzsébet az árvákat egy hónap lefolyása alatt ki nem adná — a kir. személynök az ügyben soron kívül s decretalis büntetés terhe alatt törvényt láthat s ítéletét végre is hajthatja.⁴

Tehát való? S ezen többé változtatni sem lehet?

¹ A kir. parancs a budai kir. államlevéltárban. Act. Thurz. Fasc. 25. No 36.

² Czobor Erzsébetnek a fentebbi kir. parancsra adott válasza u. o.

³ Kir. parancs 1625 jan. 29. az árvai vár levéltárában.

⁴ Corp. Jur. Hung. Ferd. Imp. et regis decr. II. Anni 1625.

Nem ám! Császár ő felsége december vége felé (1625) már meg is erősítette az «articulust».

És csoda dolgokat beszélnek az emberek. Az ő ügye legutoljára került napirendre. Az urak nemi is voltak együtt teljes számmal. Sőt az özvegy barátai közül is többen, midőn ezt a fontos dolgot tárgyalták, kisompolyogtak a tanácsteremből.¹

Oh, hogy e bút, e bánatot és a gyalázatot meg kellett élnie!

Azonban még ne mondjunk le minden reményről. Nem kell a gyermekek kiadásával felette sietni! Lám, a négy hét letelt, s még semmi híre, hogy Esterházy a megidéztetés iránt, mely így világosan bennfoglaltatik az articulusban, lépéseket tett volna. Az idő sem igen alkalmas most arra, hogy a gyenge gyermekek alászállíttassanak. S aztán még az is kérdés: lesz-e Esterházynak bátorsága erőszakhoz nyúlni? Nem az ellenkezőt bizonyítják-e Nyáry Krisztinának sűrűn érkező levelei, melyekben oly édes szavakkal könyörög Czobor Erzsébetnél, hogy legalább Örszikét aláküldje? Esterházy is «fiúi alázatossággal» ajánlja szolgálatát, s kéri is «reá ne vessen» ha konoksága által kényszerítve, törvény útján igyekszik jogait megoltalmazni.²

Mégis mi véleményen vannak az atyafiak ezen dolog felől, de még a bitsei és hricsói uradalmak felől is, melyeket bizonyosan Esterházynak «conferált ő felsége?» oly feltétellel, hogy a zálogos összeget Thurzó György maradékinak lefizesse. — Lám, már meg is kínáltatta Czobor Erzsébetet a zálogos summával a pozsonyi kamara által.

Zsuzsanna, Judith, Ilona, Bora, Kata, Mária, Anna, a nádor leányai, mind nyilatkozzanak!³

A nézetek eltérnek. De egészben véve mégis azt taná-

¹ Egykorú levelek az árvai vár levéltárában.

² Nyáry Krisztina és Eszterházy Miklós levelei az árvai vár levéltárában.

³ A nevezettek eredeti levelei az árvai vár levéltárában.

Graf Thuro Szymon

Thuro Fudith

Graf Thuro Borbála

Graf Thuro István

Thuro Károly

Graf Thuro Mária

Graf Thuro Anna

csolják anyjuknak, egyezzék meg békésen Esterházyval. Nem tanácsos az olyan hatalmas emberrel kikötni. Adja ki legalább Örzsikét, s vegye fel a bitsei és hricsói jószágért ajánlott 40,000 forintot.

Jól van, tehát Örzsikét ki fogja adni... bizonyosan. Csak javúljon az idő... Már alá is hozatta a gyermekeket leányához Erdődynéhez Szomolányba. A bitsei jószágot azonban a kastélylyal, melyhez élte legkedvesebb emlékei fűződnek, legalább míg él, nem szeretné kiadni... Inkább ő fizet Esterházynak 40,000 forintot, csak hagyja nála s adjon «reversalist», hogy sem őtet, sem gyermekeit a birtokban többé háborgatni nem fogja.

Esterházy hajlandó az alkura. A nádor leányai is készek, ki két, ki ötezer forinttal hozzájárulni, de — az alku nem jön létre...

A bú, a bánat, a sok gond a nádor özvegyét is ágyba terítik... Sebzett oroslánként küzd, daczol, fárad a végső pillanatig szeretett gyermekeiért... Végre kimerül. Gonddal ápolják, orvost is hozatnak... de a szív fájdalmára nincsen orvosság. 1626. márczius 30-án ő is jobb létre szenderült.*

* * *

Elviheti immár Esterházy a «gyermecskéket» s nevel-tetheti az «igaz vallásban».

Mindkettőt?

Nem. Csak az egyiket. Krisztinka, szegény, meghal tiz éves korában. De Örzsike az élni fog, s gazdag hozományával együtt neje lesz Esterházy Istvánnak, a nádor legidősb fiának.** Ennek egyetlen leányát Orsolyát később a

* A ritka erényű anya kedves, jószágot visszatükröző vonásait egy az árvai várból őrzött egykorú olajfestmény örökítette meg, melyen Czobor Erzsébet a ravatalon kiterítve, életnagyságban látható. A képen következő felírás olvasható:

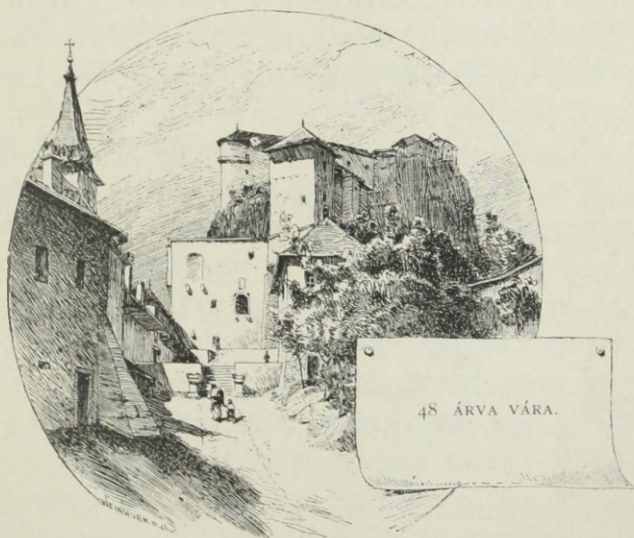
«Comitissa Thurzó de Bethlemfalva,

Nata Comitissa Czobor de Szent-Mihály. Consors Georgii Thurzó Comitiss Palatini Regni Hungariae. Mortua in Arce Szomolan Die 30 Martii Anno 1626. Aetatis 48.»

** Esterházy első nejétől, Dersffy Orsolyától.

nádor másik fia veszi el: Pál, ki szintén nádor lesz s az Esterházy-család maig is virágzó hercegi vonalának megalapítója.

Mert ilyen a világ folyása: nagy birodalmak hamvain új nemzetek, kihalt családok sírjain új nemzetségek ébrednek. S ha igaz, amit a költő mond, hogy: «a sírt, hol nemzet süllyed el, népek veszik körül», csak költői phantasia, hogy «a népek millióinak szemében gyászköny ül».





49. SZOMOLÁNY S A CZOBOR-CZÍMER

Czobor Erzsébettel az ő «korom fekete» fátvolát is sírba tették. Ezentúl nincs senki, a ki az ő «egyetlen istenben elnyugodt» fiát gyászolná!...

Senki?... Hát nem gyászolunk-e mi is! S harmadfél század múlva felidézvén a múlt emlékeit, nem gyászolsz-e te is kedves olvasó, a ki nem kimélted a fáradságot, hő-sünket velünk együtt bölcsőjétől ép a sírig elkísérni.

Oh ne kételkedjék senki a mi részvétünkben!

Nézeteink a pályája küszöbén elhalt férfiú jelleme, tettei, törekvései iránt eltérők lehetnek; hanem az ő sorsa, gyász-szos kimúlta, nem hagyhatnak érintetlenül, nem az a tiszta anyai szeretet, az az őszinte, mély fájdalom....

Ha kidől a fa s pusztán marad a disztől megfosztott mező: ki rejthetné el akkor bánatát!

Ne szégyeneljük hát mi sem a részvétet!

Ma, harmadfél század múlva bizonyosan mondhatjuk, hogy ama másik vessző is, melyet a nemes sarjba oltottak, szépen kizöldült s terebélyes fává fejlődött, mely nem kevésbé nemes gyümölcsöket hozott. Ez azonban nem változtat semmit a szomorú tényen, hogy Thurzó Imrével egy kitűnő faj, egy hatalmas nemzetség utolsó életképes fi-sarja sírba szállt.*

* A Thurzó család szepesi vonalából akkor még életben volt SZANISZLÓ a nádor s ennek hasonnevű fia, ki 1627-ben szintén magtalanul kimúlt. Továbbá ADÁM

Thurzó Imre határozottan űrt hagyott maga után!

A család hamar vigasztalódott; az ország rá sem ért a veszteséget mérlegelni; de az «igaz ágostai» hitvallásúak csakhamar tapasztalhatták, hogy Thurzóval csakugyan az ő «legfőbb oszlopuk» dőlt ki.

A béke újra és újra megkötetett, de a nyugalom az országban és a felekezetek között helyre nem állott... Az ellenreformatió nagy tehetségű, hatalmas férfiaival szemben nem volt a ki az ellensúlyt tartotta, a ki az ellenzék nagyra törő aspirációit mérsékelni tudta volna.

S valjon Thurzó Imre ha életben marad, más fordulatot tudott volna adni a dolgoknak?

Nehéz volna erre határozottan «igen»-nel felelni. De ha néhány évtizeddel visszamegyünk a történelemben s azt látjuk, hogy Thurzó György, a nagy nádor, az ő bölcsességével és mérsékletével a politikai és felekezeti viszályokat mindenkor el tudta igazítani: akkor ne kétkedjünk benne, hogy e tekintetben az ő fia is nagy szolgálatokat tudott volna tenni a hazának, főleg pedig saját felekezetének.

Thurzó Imrének eszményképe atyja volt. Ennek nyomdokait, példáját követte mindenben. Az ő nagy nevével, vagyonával szép tehetségét s erényeit is teljes mértékben örökölte, s nincs kétség benne, hogyha életben marad, ideálját nemcsak megközelíti, de tán fölül is múlja.

Első fellépése a politika mezején nélküli ugyan azt a higgadtságot, önmegtagadást, mérsékletet, mely atyja eljárását jellemzi. De hiba volna tőlünk, ha reá is ugyanazon mértéket alkalmaznók, melylyel atyja tetteit ítéljük meg. — Ne feledjük, hogy csak gyermek-ifjú volt még, midőn atyja halálával a politika küzdterére lépett, s ha ifjuságához illő hévvel rögtön ama szélső párthoz csatlakozott, mely az ő saját eszményeinek megvalósítását tűzte zászlajára, azon

és MIHÁLY, mely utóbbival 1636-ban a család ezen ágának is magva szakadt.
NAGY IVÁN: Magy. Csal. XI. k. 207. l.

egyáltalában nincs mit csodálkoznunk. Az ő tapasztalatlan-sága, ártatlan idealismusa, felekezeti lángbuzgalma mellett nem ismerhette fel azonnal az embereket az ő gyarlóságaik-, nagyravágyásuk- s önzésükkel.

Azonban szemei már is nyíltni kezdtek. Bethlen, a finom diplomata az ő rendkívüli ügyessége, rábeszélő tehetségevel még vissza tudta tartani ifju barátját egy oly lépéstől, mely ha megtörténik, annak politikai jellemére kétségkívül árnyat vet vala; de nem attól, hogy a békés kiegyezést Ferdinánddal — ha kell, saját felelősségére is — legjobb tehetsége szerint előmozdítsa. És benső meggyőződésünk, hogy Thurzó, ha a béke az ő közbenjárásával megkötetik, a szerződési feltételek szigorú megtartását csak oly erélylyel követelte volna pártja fejétől, mint a császár pártján levőktől.

Vannak emberek, kik az örökös harcra, mások ismét, kik a békeszerzésre szinte születnek. Ez utóbbiakhoz tartozott Thurzó Imre is. Míg Bethlen az elért sikerrel mindig elégszűletlen, lángoló hazafisága s felekezeti buzgósága által ösztönöztetve mindig új meg új terveken, szövetkezeteken töri a fejét: addig Thurzó alig várja a pillanatot, hogy valahára meglegyen a béke, a «secura pax», melynek szárnyai alatt lassan bár, de következetesen s biztosan folytathatná az épületet, melynek alapjait már az ő atyja tette le.

S nagy ügyessége az ellentétek kiegyenlítésében, engesztelékeny természete, méltányossága már a béke-előértekezletek alkalmával is elegendőképen tűnik ki. Hogy a császár biztosaival való találkozást, melytől a legjobbat remélte, lehetővé tegye, levelezésbe bocsátkozik Dietrichsteinnal, Pázmánynyal, de még az annyira gyűlölt Esterházyval is. Az elsővel atyafiságát állítja előtérbe, Pázmánynyal szemben hivatkozik ama jóakaratra, melylyel még boldogult atyja iránt viseltetett; Esterházynak pedig egye-

nesen szeme közé veti, hogy ha őszintén akarja a békét, ám ne legyen kétszínű, kinek «szájában más forog, hogyszem mi szívében van».* S levelei, mint láttuk, minden irányban megtették a kívánt hatást. — Erdődy Kristóf bécsi küldetése egyenesen Thurzó műve volt, s gyakran csakugyan azt a benyomást vesszük, mintha az alkudozás nem is Bethlennel, hanem közvetlenül Thurzóval folytattnék, mintha Thurzó nem is a fejedelem alárendeltje, hanem csak szövetségese volna.

Maga a fejedelem bizonyos tekintetben elismeri Thurzó fölényét. Hol a fény, a pompa által hatni akar, őt állítja előtérbe. Érti ifjú barátja európai műveltségét, finom modorát; az övé kissé ázsiai zamatú. Mint elkényeztetett gyermekkel, úgy bánik vele. S ha a pillanatnyi szenvedély által elragadtatva, a nem mindég és mindenben simulékony ifjú dynastával szemben olykor keményebb szót használ, csakhamar megbánja, menti magát, ki igyekszik engesztelni, mert érzi, hogy leghatalmasabb, legbefolyásosabb párt-híveinek egyike.

S ama fényes tulajdonok, az az előkelő módor, melyeknek varázshatása alól a fejedelem sem tudja magát teljesen kivonni, Thurzó közvetlen környezeténél szintűgy érvényesülnek, mint a vele egyrangú uraknál. Erkölcsi tulajdonait, melyek által oly előnyösen tűnik ki társai között, szívesen elismernék; de miért akar külső megjele-nése által is többnek látszani náloknál? Udvarmesterek, főlovász-mesterek, komornyikok, egy sereg bejáró inas, lakáj sűrűg körülötte merre fordul ** — még a táborban is.

* Történt ugyanis, hogy épen a tárgyalások folyama alatt Esterháznak egy levelét elfogták, melyben Szabó Lukács hajdú-kapitányt a hozzá tartozó vitézlő néppel együtt mindennemű ígérekkel a császár pártjára igyekszik hajlítani. — Az ered. levél az árvai vár levéltárában őriztetik. — Esterházy Miklós levele

Thurzóhoz 1621 aug. 27. Ered. a budai kir. Orsz. Levéltárban. Lymbus. Acta Thurzóiana.

** «Instructio az mi udvarunkért, mely rendeltetett 1617. esztendőben» . . . Ered. a gr. Batthyány-féle köpcsényi levéltárban. IPOLYI: Rimai János levelei 216. és kk. l. «Az hópénzes és az kántoros

Ez szokatlan, s azért sokaknál szemet szúr. Hiúnak, kevélynek tartják.

És a vád, melylyel az azóta híressé vált egykorú «pasquillus» is sújtja,* — miért tagadnók — nem egészen alaptalan.

Thurzó csakugyan kissé sokat tartott előkelő születésére, nagy vagyonára, rangjára. Aristocrata volt szívében és szavában, gyakran még ott is, a hol az kevésbbé volt helyén. Így — alig hihető — de tény, hogy egy ízben egy oly magas állású, nagy tehetségű férfiúnak, mint Esterházy Miklós, ki már akkor gróf, országbíró s első neje Dersffy Orsolya (Mágócsy Ferenczné) révén fejedelmi vagyon birtokosa volt, alacsonyabb leszármazását vetette szemére.

S vajjon birt-e Thurzó tiszta fogalommal saját leszármazásáról? Aligha.

És Esterházy? Ő igen. Ismerte jól nemcsak saját nemzetségét, hanem Thurzóét is. Bezzeg nem is maradt adósa. «Az én szegény atyám, édes Thurzó uram — úgy mond — az mi hazánkban nagy főember vala, s legközelebb való sógora az ő ideje után igen hamar lőtt palatinusnak (Illésházy István), ez mellett édes hazájának hasznos szolgája s fia, kinek nemzetsége ezelőtt negyedfélszáz esztendővel is szép nemességben fénylett, kit még akkor vérekkkel és hazájoknak szolgálván, nyertek s nem pénzen vettek, mint sokan.... s nem is valami idegen és jövevény nemzetből, hanem hazájában igaz magyar vérből való volt».* S így folytatja tovább a sértett büszkeség keserű hangján.

Az éles összekocczásnak nem volt további következménye; de Thurzó, ha akarta, kiolvashatta ellenfele gúnyos

urak jegyzése. Ered. az árvai vár levéltárában. 1622.

* A gúnyiratot ismertette SZILÁGYI SÁNDOR «Századok» 1875 évf. 382. és kk. l.

** Esterházy Miklós levele Thurzóhoz 1621 szept. 9. Ered. az árvai vár levéltárában.

szavaiból az igazságot, melyet saját környezetében bizonyára ritkán volt alkalma hallania. Ő bölcsőjétől fogva nagy úrnak neveltetett. Apja is az volt. Hízeltetés körül már mint gyermeket; koldus alumnusok sűröttek körülötte az egyetemen; nagytudományú, szegény tanítói, tanárai a nádor tekintélye s aranyainak fénye által elvakítva, meghajoltak előtte. Csoda-e tehát, ha, különben józan felfogása daczára, olykor túlbecsülte saját értékét s azon javakat, melyekkel a jó sors megáldotta.

Azonban könnyelműen ne hozzunk felette mi se túlszigorú ítéletet. Nagyon fiatal volt még. És ha látjuk más-

50. CSÚTHY GÁSPÁR ALÁÍRÁSA.

felől rendkívüli igazság-érzetét, méltányosságát, ne kételkedjünk benne, hogy az élet iskolája ez irányban is kijózanította volna. A rang-előítélet az ő korában jogosult vala, s ha büszke volt nevére, fényes leszármazására, nem nélkülözte a többi tulajdonokat sem, melyek a valódi aristokratát jellemzik. Nemes volt ő a szó valódi értelmében, nagy-lelkű, bőkezű, igazságszerető. A valódi érdemet még szolgálójánál is elismerte s mások által is tiszteletben tartatta. A vén Csúthy Gáspárt, ki még atyjánál teljesített hű szolgálatokat, «atyja gyanánt» tisztelte s többi szolgálótól is szigorúan követelte, hogy «ő kigyelmét mindenek felett

megböcsüljék». Nemkülönben «szerető jóakaró szolgáját» Rimaj Jánost, Bory Istvánt s más főember szolgáit.¹

Jobbággyival szemben nagylelkű úr volt, s valósággal atyailag gondoskodott róla, hogy «az szegénység ne pusztuljon».²

Nemes szívének egy további bizonyítéka ama háladatossága, ragaszkodása, melylyel egykori tanítói és tanárai iránt viseltetett. Az egyetemet már régen elhagyta; de a levelezést nagyhirű tanáraival mindvégig folytatta. A felekezeti viszályok, az az éles irodalmi polemia, mely hazánkban akkor a két párt között folyt, mindig új meg új tápot

51. BORY ISTVÁN ALÁÍRÁSA.

adtak a levelezésnek s alkalmat Thurzónak felekezete nagy tudományú harcosait bőkezű ajándékokban részesíteni. — Pázmány éles tollal írott röpiratai Bethlen és a magyarországi protestansok ellen egymást érték; s mert nem volt az országban senki, a ki a nagy tudományú érsek epés kifakadásait méltóan tudta volna visszaútasítani: Thurzó Wittenbergbe küldte az iratokat tudós tanárainak, hogy ők írják meg a czáfolatot.³

E mellett az alumnusokról sem feledkezett meg. Mint atyja idejében, úgy alatta is folyton több ifjú látogatta költségén a wittenbergi egyetemet.⁴

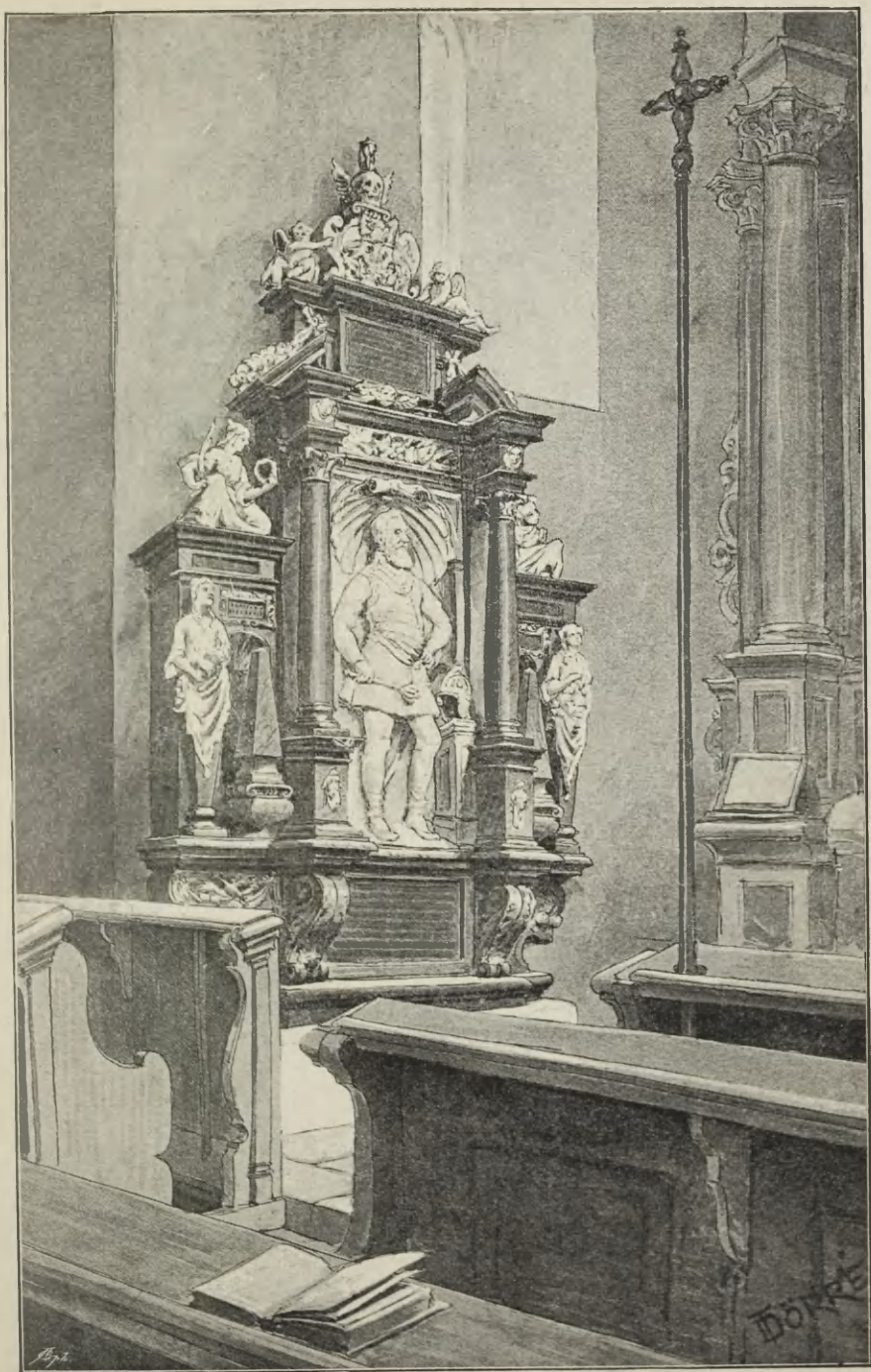
¹ Instructio aulica. i. h.

² Thurzó Imre levelei anyjához az 1620—1621-ki évekből.

³ Meisner Balthazár levele Thurzóhoz, 1620 máj. 7. Schmidt Erasmus le-

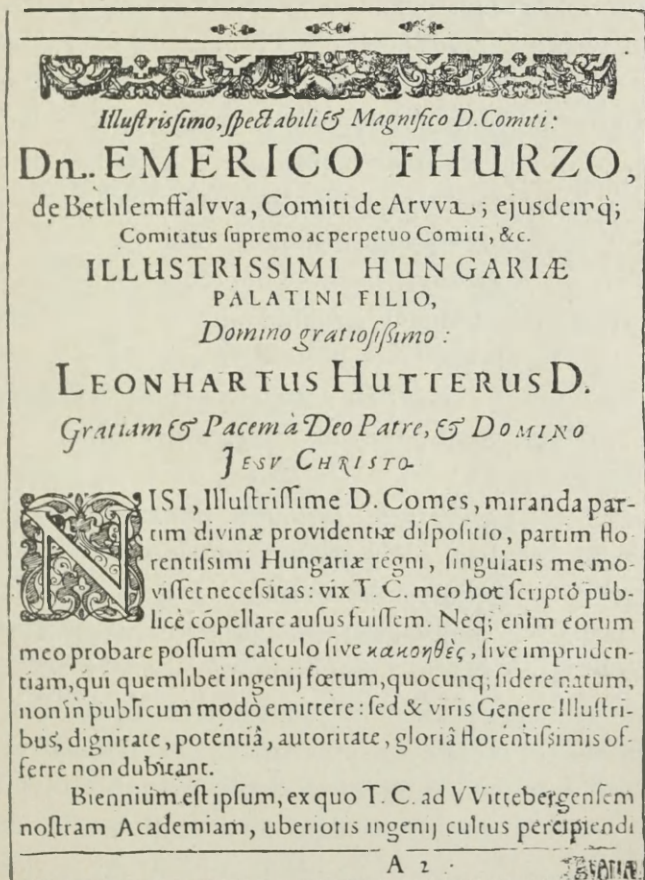
vele ugyanahhoz 1620 máj. 16-ról. Ered. az árvai vár levéltárában. Lymbus.

⁴ Szopitius Jeremias, Lányi Gergely s más alumnusok levelei Thurzóhoz, u. o. Acta Religionalia.



THURZÓ GYÖRGY SIREMLÉKE.

Felekezetének általában hatalmas kegyura, patronusa volt. A bitsei gymnasium, melyet még a nádor alapított, soha nem látott virágzásnak örvendett; de a többi iskolák és egyházak is nagy kiterjedésű uradalmaiban hova tovább



52. HUTTER LEONHARD AJÁNLÓ LEVELÉNEK ELSŐ LAPJA.

jobb tanítókat, predikátorokat nyertek a Wittenbergből hazatérő alumnusokban.

Azon csaknem a rajongással határos szeretet daczára, melylyel Thurzó saját felekezete iránt viseltetett s melyben őt a wittenbergi egyetem orthodox tanárai is folyton meg-

erősíteni igyekeztek, távol volt tőle ez utóbbiak fonák pedanteriája. E tekintetben legfényesebb bizonyságul szolgálhat a két protestáns vallásfelekezet egyesülése körül kifejtett fáradhatatlan tevékenysége. Ő, ki már mint a wittenbergi akadémia igazgatója elegendő bátorsággal bírt a két felekezet egyesülése érdekében egy oly nagy hírű theologussal, mint Hutter Lénárd, sikra szállani,* e tekintetben később sem szűnt meg buzgólkodni s ha nagy szabadelvűségről s helyes politikai érzékről tanúskodó igyekezete nem vezetett sikerre, az bizonyára csak a mindkét felekezetű orthodox theologusok szörszálhasogatásán múlt.

A gyöngéd viszonyt, mely Thurzót családjához fűzte, már történetünk fonalán igyekeztünk kiemelni; mind a mellett legyen szabad e tekintetben még itt is utalnunk szüleihez intézett kiadatlan leveleire, melyek mindennél hangosabb bizonysgot tesznek a leggyöngédebb fiú szeretetről s tiszteletről.

S ugyanazon szeretettel csüngött nején is. Hozzá intézett levelei közül a család gazdag levéltárában ugyan egy sem őriztetik;** de gyakori üzenetei, a gyöngéd, szeretetteljes szavak, a melyekkel anyjához intézett leveleiben «szerelmes atyjafiáról» mindenkor megemlékezik, semmi kétséget sem hagynak fenn az iránt, hogy lángoló szerelme, melylyel Nyáry Krisztinához az első pillanattól fogva viseltetett, soha sem hűlt el. Ezt bizonyítják Nyáry Krisztinának férjéhez intézett s maig megőrzött levelei is.

* A nagy hatást, melyet Thurzó vitakozása Hutter Lénárral előidézett, elegendőképen bizonyítja ama tény, hogy a híres theologus nemsokára egy művet adott ki, melyben a kálvinisták tanainak tarthatatlanságát igyekszik bizonyítani. — Leonharti Hutteri Doctoris Theologi Irenicum vere Christianum sive: *De Synodo et unione Evangeliorum* etc. A mű Thurzó Imrének van ajánlva.

** E leveleket Nyáry Krisztina, midőn Czobor Erzsébetet elhagyta, valószínűleg magával vitte. Nem hiszszük különben, hogy Thurzó, ki oly gyakran s oly kiemerítő leveleket intézett anyjához, ugyanakkor külön még nejének is írt volna. Ők egy családot képeztek, melynek feje természetesen Czobor Erzsébet volt.

Thurzó Imre tehát e tekintetben is hasonmása volt nagynevű atyjának. Az ő eszményképe is a *család* volt, a családi élet, melynek vonzó példáját saját szülői házában látta, s melynek boldogító légkörében ő maga is felnővekedett. Ez vonzotta folyton övéihez; ezért óhajtotta oly nagyon a békét, ezért küzdött, ezért élt és ezért halt meg... «in silentio et spe» — csendben és remélve. Mi pedig elmondhatnók róla a költővel:

«Minek is hitt, remélt, szeretett annyira,
Nem kellett volna oly korán meghalnia!»

Különben atyja jelszavát követve, ő is azért élt: hogy éljen. Ezt jelenti a három V betű, melylyel czimerein, naplóján, könyvein mindenütt találkozunk:

«Vive Vt Vivas!»

S csakugyan elhihetjük, hogy bár már oly korán szállott a sírba; emléke él s élni fog, míg ember él, ki a lángoló hazafiságot, a tiszta erkölcsöt, a polgári erényeket tiszteletben tudja tartani.

Thurzó Imre külső alakját illetőleg csak írott kútfők adnak némi tájékozást, melyek egyaránt szépen megtermett férfiúnak mondják.* Arczképe tudtunkkal nem maradt fenn, — ha csak a gyarló karczot, melyet ime itt vesz az olvasó, olyanul nem tekintjük.

Termetére nézve némi felvilágosítást nyújthatna még az árvai vár kápolnájának sírboltja. Szüleinek hamvai mellett ott nyugszik teste még ma is, úgy, a mint azt harmincfélszáz év előtt letették.

A büszke sziklavár azóta több ostromot, pusztító tűzvészt s nem egy vihart látott; kápolnájából a régi oltárt később a katolikus hitre visszatért Thurzó-ivadékok egy, az ő régi hitüknek inkább megfelelő új oltárral helyettesí-

* János György szász választó fejedelem és a wittembergi egyetem tanárainak levelei egyaránt magasztalják kiváló lelki és testi tulajdonait.

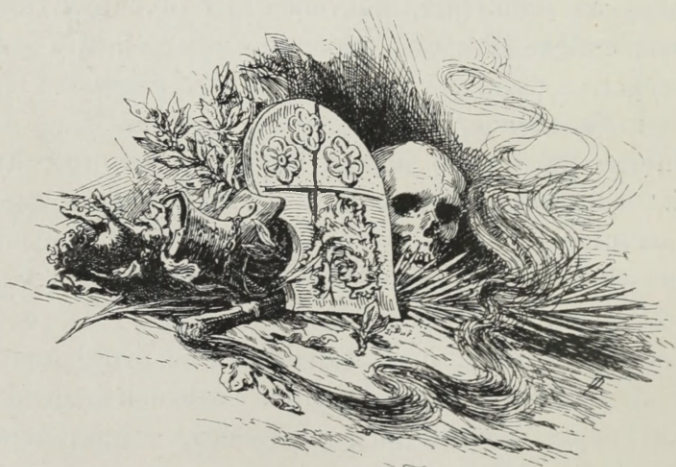
tették,¹ a nádor koporsójából az aranyozott sisakot kivették:² de a drága hamvak érintetlenül maradtak s a nádor márvány-szobra is ott díszlik még a vár kápolnájában. Ezt megkínálték. Mert szent a holtak emléke, még ha nem a «mi» hitünkön voltak is, s az ősök iránti kegyelet nem halt ki az utódok szívéből.³

¹ A régi oltár, melynek rajza e füzetben is látható, jelenleg a neczpáli evangélikus templomban máig is eredeti rendeltetésének szolgál.

² Jelenleg a nemz. múzeumban őrzetik. Recognitionales Jacobi Miller de Brassó az árvai vár lvtárában.

³ Ezt hirdeti a gondosan fenntartott sziklavár egyik nem rég restaurált falán egy czimeres granit tábla, s a következő felírás:

«Kegyeletből ősei iránt e várat az enyészettől megőrizé, s utódjai oltalmába ajánlja, vásonykeői id. gr. Zichy Edmund uradalmi igazgató 1873.»



53. A THURZÓ CZÍMER.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

I. 1606. JUN. 15. THURZÓ IMRE LEVELE ATYJÁHOZ.

1. Eltemigh ualo zolgalatomnak, Ayanlasi utan aldgiameg az
2. ur Isten Naḡdat minden iokal sok estendeigh kiuanom.
3. Azoniom Aniam, Neneim hugaim, es magham felölis azt
4. Irhatom Istennek Neue dichertesek mindniaian is ege-
5. segbe uagiunk, es en magam eöreöimestis tanulok az haigmis
(*hajam* is t. i.)
6. maar zepen all, Cziak Naḡod az Igert Ayandekreöl
7. el ne feletkezek ezel Istennek aldasa legien Naḡdal
8. Keölt Lethawam 15 Juni Anno 1606
9. Naḡod alazatos fia es szolgálja
10. Migh el zollall Naḡdak
11. Emericus Turzo
12. mppria

II. 1615. OCT. 31. THURZÓ IMRE LEVELE ATYJÁHOZ.

1. Hochgebohrner Graff, freundtlicher Herzzlieber
2. Herr Vatter, Euer Gnaden seindt Meine
3. schulldige gehorsamme Diennsst mit wüntschung
4. von dem Allmechtiger aller glüklicher wolffahrt
5. zueuorn bereit
6. E. G. Vätterlichen Befelch, das nämblich Dieselb auch
7. fernnersz mit meinnen Schreyben Ich offft gehorsamisst
8. besuechen solle, habe ausz dero den achten tag 8bris gegebe-
9. nem schreyben Ich djemutiglich verstanden ; vndt mit sonder-
10. licher freudt uernomen das E. G. mein Teutsches schreyben
11. so lieb undt angenehm gewesen ist. Wesz wegen
12. Ich denn E. G. abermal mit diszem Teutschen Briefl. onter-
13. tenigist zue begrüessen, vndt wie Gott dem Herrn sej es
14. höchlich gedankht, Ich mich noch bej gewinnschter gesund-
15. hait befinden thue, zue berichten, verursacht worden
16. binn. Was Ich sonst E. G. verstöndigen wollen
17. dasz werdn Sij ausz meinem anndern schreyben mit

18. mehrern vernehmen. Damit E. G. Ich Gottes beschir-
 19. mung befehle. Geben ausz Wittemberg den lezten
 20. Octob : Anno 1615
 21. E. G.
 22. gehorsamer diener
 23. undt sohn
 24. Graff Emerich Thurso Rector mp.

III. 1621. OCT. 2. NYÁRY KRISZTINA FÉRJÉHEZ THURZÓ IMRÉHEZ.

1. Szolgálatom ajánlom Kdnek mint szerelmes 2. lelkem uramnak,
 Istentől kívánok Kdnek 3. minden kívánsága szerint való jókat jó
 4. egésseőt megadatni Kdnek Édes szívem 5. uram kérem Kdet irjon
 Kd maga 6. állapotja felől mint vagyon és könnyeb 7. ben vagyon-e
 Kd az vagy mégis csak 8. alig. Édes szívem uram, magam felől
 9. Kdnek azt irhatom az én 10. állapotom szerint most Istennek hálá
 jobban va 11. gyok.

Innen közölve a szövegben :

11. Isten szegitsegebül szent mihal
 12. niapian az germeket meg erzetem nia
 13. lam Ciak engege Isten bekeuel hordoz
 14. hatnom imár az en kis ersikkem is
 15. Istennek hal iol uagon eszik is imar szepe
 16. Ciak Kdet tarcsa meg Isten szok esz
 17. tendeig es mostis giolgicsa meg Kdet
 18. ü szent felsege s engegen minden is
 19. hirt halanunk Kdtek felől köt lito
 20. uan 2. Oktober 1621
 21. Kdk igaz szibul
 22. szeretetel szolgal mig el
 23. Niari Christina mp.

Külczim : Az tekintetes és nagyságos gróf | Thurzo Imre uram-
 nak nekem | mindenkorony szívem uram | nak adassék ez levél kezébe.

IV. NYÁRY KRISZTINA FÖLJEGYZÉSE.

- | | |
|---------------------------------------|--|
| 1. Az én szerelmes Grof Thurzo | 5. melet eltessen az Vr Isten szent neue |
| 2. Christinamot atai Isten ez uilagra | 6. nek dicseretir s nekünk örömkre |
| 3. az 1622 esztendőben 25 napian | 7. az igaz hitben szok esztendeig neue |
| 4. aprelisnak ug mint Nag Pinteken | 8. len. |

BETHLEN VÖRÖS ZÁSZLÓJÁNAK ALÁÍRÁSA.

Jese figur allhier zur frist
 Bethlen Gabors Blutfahnen ist
 Welchen er newlich (mich versteht)
 Emeric Turczo lieffern thet.
 Dem Land Fändrich in Ungerland
 Was nun der Fahu hat vor Verstand
 Oder was die figur bedent
 Möcht vielleicht gehen bald die Zeit
 Allein die Wort so drinnen stahn
 Will ich dir jetzt teusch zeigen an
 Sie stehn in dem Psalmenbuch
 Um acht vnd sechzigsten auffsuch
 Da David spricht: Es steh Gott auff,
 Daß seine Feind all zu hauff
 Zerstreuet werden in sein Grimm
 Die ihn haßten fliehen vor ihm etc.
 Dennoch ein Schrifft, so allhie steht
 Vnter der Säulen, dahin geht:
 Durch Gottes Raht befestigt ist,
 Zur Hoffnung vnd Gedult zur frist,
 Dem außgeworffnen Anker wol,
 Gott Glück verleihen. Darnach sol
 Im ein jeder selbst bilden ein
 Was der andern Verstand möcht seyn
 Als Sonn, Scepter Säulen vnd Cron,

Das Schwert, Palmenzweig auch zuvor an
 Das lauffend Schiff zu sampt dem Stern.
 Selbst wißt ich die Auflegung gern
 Dann ein jeder selbst, wie ihr wißt
 Seiner Wort bester Deuter ist:
 Vor mein Person wüntscht ich allzeit,
 Daß dieser Fahu alls guts bedent.
 Gott woll auch gnädig dafür seyn,
 Daß die nicht bey vns brechen eyu,
 So allhie auff dem Schiffe fahrn,
 Vor frembden Völkern vns bewahrn.
 Darzu wirdt dann auch helfen gern,
 Christus der rechte Jacobs Stern
 Die Sonne der Gerechtigkeit,
 Welchem gehören weit vnd breit
 All Königreich, Scepter vnd Cron,
 Als dem ewigen Gottes Sohn,
 Der biß an der Welt End regiert
 Ihn anzurufen vns gebürt,
 Daß er vnser liebs Vatterland
 Bring wider in Fried vnd Wolstand.
 Gott helff daß dieser Palmenzweig
 Das Schwert entzweyschlag, in ein streich,
 O lieber Gott, von vns nicht weich.
 E N D E.

Nu 24. v. 17.

Malach 4. 2.

Psaln 2. v. 8.

Psaln 72. v. 3.

Ps. 50. v. 15.

FÜGGELÉK.

Memoriale seu instructio pro gnoso. do. Thoma Debreczeny praefecto uro Thokaien.

1. A szállásokat azoknak rendlje ő kegme, a kiknek nevet ő knek írva adtuk sub litera A. Kik jöjjenek pedig azok közül velünk Bychéröl, és kicsodák ismégenten Thokajba hivatalosok, és kicsodák lesznek Zerdahelben, azoknak is ő kegme nevet az föllyül meg jegyezett irásban meglátja. Kivántatik azért, hogy ő kme mint itt Thokajban mint Zerdahelyben kinek-kinek méltósága és állapatja szerint, a mentől illendőbb és alkalmatosb szállása lehet, olyat rendeltessen, czedulákat is ragasztatván titulusokat a házakra avagy ajtókra.

2. Miképpen leszen indulásunk es jövetelünk Bytchéröl Thokajig, s Thokajból Helmeczig, és megszálló helyemig, azt is im írva adjuk ő

knek sub litera B., hogy úgy inkább tudhassa ő kegme rendit utunknak, és jövetelünknek is napját jobban eszében vehesse.

3. Az fölyyebb is megnevezett derekas szálló helyeken, ugymint Thokajban és Zerdahelyt azon legyen ő kegme, hogy mindenféle élést mentől többet lehet, szörözzön egyben, bort, kenyeret, szénát, szalmát, zabot és egyebet, hasonlóképpen asztalt, széket és egyéb afféle lakodalomhoz szükséges eszközöket. Hogy pedig ő kegme tudhassa, minemű instructiójok legyen az árvai és lethavai gondviselőinknek az élésnek megszörzéséről Bytchétől fogvást Eperjesig való megszálló helyeinken, azt ő kgnék sub litera C. pro majori informatione megadtuk; ehezképpest ő kegme is mentől jobban lehet alkalmaztassa ahoz magát.

4. Thokaiban alájövet mintegy negyed avagy ötöd napra való élése legyen ő Kegnek, ebédre s vacsorára való; följövet is hasonlóképpen.

5. Zerdahelyt pedig egy derekas vacsorára való élésről provideáljon ő kegme; visszajövet is hasonlóképpen, de úgy, hogyből álló más napra fölöstökömrre való is elégséges legyen az élés és bor, melyet a szekerekre szokás szerint osszanak.

6. Ő kegme adja írva minekünk, mit köllessék fűszerszám nélkül (mert affélét magunkkal elégségest hozunk) küldenünk elől ide Thokaiban, hogy ahozképest elrendelhessük idején, az fölső jószágunkból mivel provideáljanak ide alá.

7. Vaad, kő- és vas fazekak segítségeért kit köllessék solicitálnunk, azt is írva adja minekünk ő kegme.

8. Azon kívül ha még valamiben kívántatnék ő knek az informatio, adja tudtunkra vagy most, vagy az után hozzánk irandó levelei által, hogy úgy mindeneket jobb rendben állapattathassunk.

(Egykorú példány, kelet és aláírás nélkül, az árvai vár levéltárában.)

TARTALOM.

I. Thurzó Imre születése. Gyermekévei. Neveltetése Bitsén a szülői háznál. Első nevelői. Spiegel Jeremias mester és tanmódszere. Tanuló társa. Museum-gynaeceum. Thurzó elutazása Wittembergbe. 1—11. lap.

II. Thurzó megérkezése Wittembergbe. Tanárai. A kezdet nehézségei. Előmenetele a tanulmányokban. Thurzó az egyetem rectorává választatik. Tudományos vitatkozásai. Magyar ifjak a német egyetemen. Szűnyogh, Osztrosith, Paczóth. Mulatságaik. Thurzó a rectoratus-ról lemond. Az egyetemet megvédégeli. Spiegel Jeremias mester kézfogásánál mint kérő szerepel. Haza utazik. 11—24. lap.

III. Thurzó Imre wittembergi iskolázatásának költségei. Ajándékok. 24—28. lap.

IV—V. Thurzó Imre megérkezése Bitsére. Atyjával töltött utolsó napjai. A nádor meghal. Előkészületek a temetéshez. A nádor temetése. Thurzó Imre új házrendet hoz be. A jóságokat és az árvamegyei főispáni méltóságot átveszi. A nádor végrendelete felbontatik s végrehajtatik. 28—38. lap.

VI. Thurzó Tokajba utazik. Kirándulása Kis-Várdára. Eljegyzése Nyáry Krisztinával. Visszatúzása. Látogatása Rimajéknál Sztregován. Anyja betegségének hírére lóháton Vittenczre vágat. 38—42. lap.

VII. Visszatérés Bitsére. A reformatio százados évfordultának ünnepe s annak politikai jelentősége. A benyomás, melyet az az udvarra tett. Az 1618-ki országgyűlés. A csehországi protestánsok felláznak. II. Ferdinand királylyá koronáztatik. Thurzó Imre szereplése ezen gyűlésen. Előkészületei menyegzőjéhez. Nászvendégek. Indulás Király-Helmeczre. Thurzó egybekelése Nyáry Krisztinával. Lakadalmi ünnepek Tokajban és Bitsén. 42—61. lap.

VIII. A cseh lázadás visszahatása a magyarországi ügyekre. Az 1619. országgyűlés. Ferdinand segítségre hívja fel a magyarokat a csehek ellen. Thurzó ezt a többi protestáns urakkal ellenzi. Ferdinand veszedelme. A magyarok a csehekkel szövethoznak s Bethlent behívják. Thurzó Bethlen pártjára áll. Bethlen kijön, Pozsonyt a szent koronával együtt

hatalmába ejti, s Magyarország fejedelmévé választatik. Ferdinánddal fegyverszünet köttetik. A csehekkel a szövetség forma szerint is megkötetik. Az országgyűlés eloszlik. Bethlen Kassára vonúl s oda gyűlést hirdet. Ferdinand a csehek megveri. Ezek Fridriket királyukká választják. A kassai gyűlés. A követségek megválasztatnak. Thurzó Imre prágai küldetésében eljár s visszatér. Találkozása Bethlennel a schavnikai várban. 61—85. lap.

IX. A besztercebányai gyűlés. Ferdinand követői a magyarokat a csehektől el akarják választani. Ez nem sikerül, mire az alkudozások megszakíttatnak. Bethlen Thurzó sürgetésére királylyá választatik. 85—90. lap.

X. Bethlen királylyá avatása. Thurzó azon van, hogy meg is koronáztassék, de ezt maga a fejedelem ellenzi. A besztercebányai gyűlés határozatai. Előkészületek a háborúra. A csehekkel kötött szövetség megújíttatik. A portára közös követség indíttatik. Thurzó némely más urakkal titkos szövetségre lép Bethlennel. Ferdinand szerencsés háborút folytat a magyarok szövetségesei ellen. Ez Bethlent is gyors cselekvésre ösztönzi. Thurzó Bethlen seregének egy része felett vezényletet vállal. Hadjárat. Thurzó Batthyány Ferenczet Bethlen pártjára hajlíttja. Dampierre halála. Ferdinand a csehek a Fehérhegynél megveri. A catastrophe visszahatása a magyar ügyekre. Békekötési kísérletek a francia követek közbenjárásával. Ferdinand ridég magatartása Bethlen pártfeleivel szemben. Sokan ezek közül a császárhoz hajolnak. Thurzó is ingadozik. Összekocczzanása Bethlennel, s ennek okai. A fejedelem ismét meg-békélteti. Thurzó a jágerndorfi örgróf kijövetelén fáradozik s a pártos nemeseket Bethlen hűségére esküdteti. 90—118. lap.

XI. Bethlen 1621-ki hadjárata. Az érsekújvári diadal. Bouquoi halála. Thurzó Nagyszombat átvételénél mint biztos szerepel. A jágerndorfi örgróf hadaival kijön. Thurzó Vágújhelynél fogadja s a fejedelemmel való szövetségre előkészíti. Thurzó önszántából folytatja a béke-alkut, s levelezésbe bocsátkozik Dietrichstein bibornokkal. Erdődy Kristóf bécsi

küldetése s halála. Thurzó utolsó találkozás a anyjával és nejével Trencsénben. Thurzó sikerrel folytatja a békeelőzményi tárgyalásokat. Utazása Ravensburgba. Betegsége. A békétárgyalás Nikolsburgban megkezdetik. Thurzó újra megbetegszik s meghal. 113—137. lap.

XII. Thurzó végpercei. Halálos ágyán ejtett utolsó szavai.

Thurzó hült teste haza vitetik. Előkészületek a temetéshez. Temetése.

A család gyásza. Nyáry Krisztina egy leány-gyermekeket szül. Thurzó Imre végrendelete. Aggodalmak a fiágot illető birtokok iránt. Egyenlenségek Czobor Er-

zsébet és Nyáry Krisztina között. Nyáry Krisztina anyjához utazik Helmeccre. Thurzó Szaniszló nádor a gyermekek feletti gyámságot Czobor Erzsébetre ruházza. Nyáry Krisztina kézfogója Esterházyval. Versengés a jószágok és az árvák kiadása iránt. Czobor Erzsébet ismételt kir. parancs daczára vonakodik az árvákat kiadni. Az ügy az országgyűlésen is Nyáry Krisztina javára döntetik el. Czobor Erzsébet ezzel is daczol. Megbetegszik s meghal. 137—153. lap.

Befejezés. Utóhangok. Thurzó Imre jellemzése lap. 154—164.

KÉPEK :

ÖNÁLLÓ KÉPEK :

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
Thurzó Imre levele atyjához 1606 jun. 15.	5	A Bethlen Gábor által Thurzó Imrénék átadott vörös zászló	92
Thurzó Imre wittembergi rector levele atyjához 1615 oct.	17	Thurzó Szaniszló arczképe	94
Thurzó Imre naplójának könyvtáblája, színnyomat	30	Gróf Dampierre arczképe	97
Bethlen Gábor arczképe 1620-ból	68	Gróf Bouquoui arczképe ..	121
V. Frigyes cseh király arczképe	74	Arva vár látképe	137
V. Frigyes fiának keresztelője alkal-mával adott lakoma	78	Thurzó György síremléke Árvában	162
		Czobor Erzsébet a ravatalon	162

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK :

Részlet a bitsei nászépületből	1	Hricsó vára	37
Kezdőkép: Bitse és Arva vára	3	Tokaj vára	39
Wankelius János aláírása	7	Kis-Várda romjai	40
Lányi Eliás superintendens aláírása	7	A Thurzó-oltár oszlopa.....	42
Thurzó Imre fiatalkori aláírása	9	A bitsei nászépület bejárója	52
Armpruszter Ferencz aláírása	10	Alvinczy Péter aláírása....	55
Hutter Lenard aláírása	11	Prága a Hradzsinnal	79
Meissner Boldizsár aláírása	11	Haimburg vára	95
Balduin Frigyes aláírása	11	A magyarok megfutamodása a fejér-hegyi csatában.	99
Martini Jakab aláírása	12	Lietava vára	115
Siberus Tódor Ádám aláírása	12	Bouquoui elesése	120
Thurzó Imre egyetemi fölvételi bizo-nyítványa	14	Dietrichstein Ferencz bibornok ...	124
Thurzó Imre wittembergi rector alá-írása	15	Dietrichstein aláírása	129
Wittemberg	18	Collalto aláírása	129
Spiegel Jeremiás aláírása	23	Prayner Sigfried arczképe	131
Schmidt Erasmus aláírása	23	Szakolcza vára	132
János György szász választó aláírása	26	Báro Meggau Leonhard aláírása ...	132
Lyserus Polikarp aláírása	27	Thurzó Imre utolsó levelének aláírása	135
A rajeczi fűrdő	29	Gróf Erdődy Kristóf aláírása....	136
Thurzó Imre aláírása 1617-iki napló-jába	30	Nyáry Krisztina levele férjéhez	136
Thurzó György a ravatalon	31	Czobor Imre aláírása	138
A bitsei vár bejárata, udvara és tem-ploma	33	Nyáry Krisztina följegyzése leánya Krisztina születéséről	139
		Révay Ferencz aláírása	146
		Bosnyák Tamás aláírása	146

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
A hét Thurzó lány aláírása ...	151	Bory István aláírása ...	160
Zárókép: Árva vár udvara ...	153	Az ajánló levél első lapja Hutter L.	
Kezddöráj: Szomolány s a Czobor-		munkájából Irenicum vere chri-	
czímer ...	154	stianum ...	161
Csúthy Gáspár aláírása ...	159	Zárókép Thurzó-czímer ...	164

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ KÉPEK:

Thurzó Imre naplójegyzetei az 1617-iki «Kereszturat Farkas Imre által nyomtatott» «*Calendarium*» jegyezte fel. E naptár két részből áll. Minden hónap négy oldalt foglalt el, melyek közül két oldal (mindenütt a jobb oldal felől levő) nyomtatott jegyzetek számára s ezenkívül még két levél van közbe szúrva: ezeken vannak Thurzó nagybecsű jegyzetei. A második része a naptárnak a *Prognosticon*. A kötés kétségtelenül magyar munka. A táblára nyomott betűk magyarázata: Comes Georgius Thurzó *De Bethlen-Falva Regni Hungariæ Palatinus*. A naptár egyetlen teljes példányát az árvai vár levéltára őrzi.

Bethlen Gábor arczképét Kilián Farkas metszette, ki korának egyik ismert metszője volt, Olaszországban képezte ki magát s társai közt jó hírnek örvendett. Született 1581-ben Augsburgban. Meghalt Augsburgban 1662-ben.

V. Frigyes cseh király az úgynevezett «hókirály» arczképét Crispin van der Queborn festette s metszette. E kép

azon idők jobb munkái között tartozik s Frigyes képét a festő egyik mester-művének tartják.

V. Frigyes fiának keresztelője egykorú példányról vétett, mely gróf Apponyi Sándor tulajdona. E jellemző historiai képnek ez valószínűleg egyetlen példánya, mely tudomra egyetlen nyilvános képtárban sincs meg — legalább ez irányban indított kutatásaim nem vezettek eredményre. — Kiváló érdeme, hogy egy azonkori lakomáról világos képet ad.

A Bethlen Gábor által Besztercebányán Thurzónak átnyújtott zászló egykorú példányról vétett, mely Lanfrancioni Enea tulajdona.

Thurzó Szaniszló, Dampierre és Bouquoi arczképei Khevenhüller Conterfet Kupferstich II. kötetéből vannak véve.

Thurzó Imrének két levele az árvai vár levéltárában levő eredeti után közöltetett.

«Thurzó György szobra» és «Czobor Erzsébet a ravatalon» az árvai várban levő eredetiekről Dörre által másoltattak.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK:

Az aláírások mindnyájan az árvai vár gazdag levéltárában levő eredeti levelekről vétettek, melyek mind Thurzó Györgyhöz vannak címezve: Wanckel János, Wittemberg 1615 sept. 5-én. — Lányi Ilyés superintendens, Bitse 1615 aug. 14. — Thurzó Imre fiatalkori levele, Bitse 1611 oct. 17. — Armpruszter Ferencz Wittemberg 1615 sept. 5. — Hutter Leonhárd, Wittemberg 1615 martius 15. — Meisner Boldizsár, Wittemberg 1615 maj. 20. — Balduin Frigyes Wittemberg 1615 maj. 21. — Martini Jakab, Wittemberg 1615 sept. 21. — Sieber Theodor Adam, Wittemberg 1615 oct. 21. — Thurzó Imre rectori levele Wittemberg 1615 decz. 12. — Spiegel Jeremiás, Wittemberg 1615 oct. 21/31. — Schmidt Erasmus, Wittemberg 1616 maj. 4/14. — A szász választó aláírása, Dreza 1616 maj. 31. — Lyserus Polycarp, Lip-

cse 1615 oct. 20. — Alvinczi Péter Kassa 1618 sept. 3. Ezek az árvai vár levéltárból vétettek s mind Thurzó Györgyhöz vannak címezve. — Cardinális Dietrichstein Nikolsburg 1611 jun. 19. Orsz. Ltár. — Collalto Reimbald Besztercebánya 1620 jul. 31. Orsz. Ltár. — Meggau Leonhard Párga 1617 nov. 5. árvai vár levéltára. — Gróf Thurzó Imre Zobotsche 1621 sept. 30. árvai vár ltára. — Gróf Erdődy Kristóf Szomolán 1621. máj. 20. Gróf Batthyáni J. köpcsényi ltára. — Czobor Imre Šasin 1626. ma csötörtökön árvai vár ltára. — Révay Ferencz Stawniczka 1619 jul. 19. árvai vár ltára. — Bosnyák Tamás Surám 1620 sept. 3. Orsz. Ltár. — Thurzó lányok: Susanna Nagy-Szőllös 1626. febr. 1. Judit Pruzkó 1626 mart. 1. Borbála Zomolán 1626 jan. 10. Ilona Soffia (Rózsahegy) kastély 1626 febr. 24. Kata Kézmárk 1626 febr. 20.

Seprencz-Ujfalu 1626 mart. 23. Anna Bilic vára 1626 jan. 11. Mind az árvai vár ltárából. — Csúthy Gáspár Vosomberken 1625 nov. 18. — Bory István Korpona 1625 jun. 26.

Nyáry Krisztina naplókönyve a kismartoni ltárban őriztetik.

A Thurzó Imre számára kiállított fölvételi bizonyítvány eredetije az árvai vár levéltárában őriztetik.

A czímkép a bitsei nászépület fülkéjének bejáróját ábrázolja, melyben a menyegzői ágy volt elhelyezve. — A kezdő vignetten felül Bitse vára, balra tőle a Thurzó-czímer, ez alatt Arva-Váralja láthatók. — A rajeczi fürdő, a bitsei vár bejárata, udvara és temploma, a három hely, mely Thurzó György temetésén szerepelt, Hricsó vára, a bitsei nászépület bejárata, Lietava vára, Arva vár látképe, Arva vára (záró kép), Szomolán a Czobor-czímerrel (kezdőrajz) s a Thurzó-czímer (záróképe), mind Dörre Tivadar által, saját eredeti helyszíni felvételei nyomán készültek.

«Thurzó György a ravatalon» az eredetiről vett fénykép után készült.

«Kis-Várda romjai» a «Vasárnapi Ujság» 1868. évf. 7-ik számában közölt rajz után készült.

Tokaj város Bodenehr «Das durch den römischen Adler von den Türken befreite Ungarn»-ból vétetett.

«Wittemberg» Merián Topographia Superioris Saxoniae Frankfurt 1601-ben megjelent rajzáról vétetett.

«Prága a Hradszinnal» Merián Topographia Bohemiaejából vétetett.

«Haimburg» Vischer Tobias Topographia Archiducatus Austriae inf. című művéből vétetett. A metszés Tobias Sadler által készült.

A magyarok megfutamodása a fehérhegyi csatában a Theatrum Europaeum (411. l. I. kötet) után készült.

A «Blutfahne» egykorú s valószínűleg Prágában készült.

Bouquoi elesése Khevenhüller Annales IX. kötet 1341-ik lapja vétetett.

Dietrichstein Ferencz bibornok Khevenhüller Conterfet Kupferstich II. k. 55-ik lapjáról, Prayner Sigfrid ugyan e munka II. k. 89-ik lapjáról közöltetnek.

Thurzó György az oltárt, melynek egyik oszloprajzát közöljük, 1611-ben kétségtelenül hazai művészek és mesteremberek által készítette, ezen oltárkép eredetileg az árvai várban volt, melyet onnan e század elején Justh János szerzett meg a neczpályi evang. község számára. Az oltárkép maga a «speculum justificationis», az ó- és újtestamentumból vett képeket ábrázol. Az oltárkép két díszes oszlop közt nyugszik. Az elsőnek tetején a Thurzók, a második tetején Czobor Erzsébet czímerével, mindenik oszlopon három csoportban öt arczkép van, legfelül egy férfi, azután egy gyermek s alul három leány, a másodikon egy nő, egy gyermek és három leány. A monda azt tartja, hogy ezek Thurzó Györgynek, nejének, két fiának és hat leányának arczképei volnának; de ez csak monda. Az oltárkép felirata: «Ill. Dnus Comes Georgius Thurzó de Bethlehemfalva, Comes de Arva, ejusdemque Cottus supremus Comes perpetuus, Regni Hungariae Palatinus, Iudex Curiae Sacrat. Regiae (Mattis) consiliarius Intimus, ac per Hungariam Locum tenens, pro ornameto Capellae noviter extractae in arce Arvensi hoc altare fieri curavit 1611».

Hutter Leonhard «Irenicum vere Christianum» című 1616-ban Wittembergben nyomtatott munkája ajánló levelének első oldalát azon példányról készítettük, mely jelenleg a Nemzeti Múzeum tulajdonát képezi s mely eredetileg magának Thurzó Imrénék volt a példánya. Saját kezűleg írta rá nevét: In silentio et Spe V. V. V. Comes Emericus Thurzó de Bettlenfalva Comes pp. hereditarius Supremusque Comitatus et bonorum Arwensium Dominus in Lethawa Tockey et Bittczhæ; Sacrae Cæsareæ et regiae majestatis utriusque tabulae judicariae baro et assessor; possessor libri Scribebam hæc 20. Augusti anno 1618. m. p.» A könyvnek, bár rongyolt állapotban, megvan eredeti kötése; fekete bársony arany sarkokkal és közép díszszel s vékony arany szegélylyel. A könyv többször cserélt urat; 1729-ben Dobai Székely Sámuel, utóbb keresztési Fejérváry Károlyé s később Jankoviché lett.

TARTALOM.

Lap

Thurzó Imre. 1598—1621 Írta Kubinyi Miklós ..	1—128
---	-------

Önálló képek:

Thurzó Imre levele atyjához 1606 jun. 15.	5
Thurzó Imre wittenbergi rector levele atyjához 1615 oct.	17
Thurzó Imre naplójának boritéka, színnyomat.	30
Bethlen Gábor arczképe 1620-ból	68
V. Frigyes cseh király arczképe	74
V. Frigyes fiának keresztelője alkalmával adott lakoma	78
Thurzó Szaniszló arczképe	94
Gróf Dampierre arczképe	97
Gróf Bouquoui arczképe	121

A szövegbe nyomott képek:

Részlet a bitsei nászépületből	I
Kezdőkép: Bitse és Árva vára	3
Wankelius János aláírása	7
Lányi Eliás superintendens aláírása	7
Thurzó Imre fiataalkori aláírása	9
Armpruszter Ferencz aláírása	10
Hutter Lenard aláírása	11
Meissner Boldizsár aláírása	11
Balduin Frigyes aláírása	11
Martini Jakab aláírása	12
Siberus Tódor Ádám aláírása	12
Thurzó Imre egyetemi fölvételi bizonyítványa	14
Thurzó Imre wittenbergi rector aláírása	15
Wittenberg.	18
Spiegel Jeremiás aláírása	23
Schmidt Erasmus aláírása	23
János György szász választó aláírása	26
Lyserus Polikarp aláírása	27
A rajeczi fürdő	29
Thurzó Imre aláírása 1617-iki naplójába	30
Thurzó György a ravatalon	31
A bitsei vár bejárata, udvara és temploma	33
Hricsó vára	37
Tokaj vára	39
Kis-Várda romjai	40
A Thurzó-oltár oszlopa	42
A bitsei nászépület bejárója	52
Alvinczy Péter aláírása	55
Prága a Hradzsinnal	79
Haimburg vára	95
A magyarok megfutamodása a fejérhegyi csatában	99
Lietava vára	115
Bouquoui elesése	120
Dietrichstein Ferencz bibornok	124

TARTALOM.

	Lap
Thurzó Imre életrajza. Írta Kubinyi Miklós. (Befejező rész)	129
<i>Önálló képek:</i>	
Bethlen Gábor által Thurzó Imrének adott bíbor-zászló	92
Arva-Váralja	137
Thurzó György síremléke Arvában	162
Czobor Erzsébet a ravatalon	162
<i>A szövegbe nyomott képek:</i>	
Dietrichstein aláírása. — Collalto aláírása	129
Prayner Sigfried aláírása	131
Szakolcza vára	132
Báró Meggau Leonhard aláírása	132
Thurzó Imre utolsó levelének aláírása	135
Gróf Erdődy Kristóf aláírása. — Nyáry Krisztina levele férjéhez	136
Czobor Imre aláírása	138
Nyáry Krisztina följegyzése leánya születéséről	140
Révay Ferencz aláírása	147
Bosnyák Tamás aláírása	147
A hét Thurzó leány aláírása	151
Zárókép: Arva udvara	152
Kezdőrajz: Szomolány s a Czobor-czímer	153
Csúthy Gáspár aláírása	159
Bory István aláírása	160
Az ajánlólevél első lapja Hutter L. munkájából Irenicum vere christianum	161
Zárókép: Thurzó-czímer	164
<hr/>	
Thököly Imre életrajza. Angyal Dávidtól.	
Első fejezet: Elődök és gyermekek	3
Második fejezet: A bujdosók közt	33
<i>Önálló képek:</i>	
Thököly István és fia (színnyomat)	11
Késmárk	16
Ampringen Gáspár	38
Az 1672-iki adópatens	42
Az Austriaca Austeritas címmlapja	63
<i>A szövegbe nyomott képek:</i>	
A «Les Actions Glorieuses» címmlapja	1
Kezdőkép: A Thököly-czímer a kézmárki váron. Dörre rajza	5
Kézmárk: a Thököly-vár	8
Thököly Sebestyén aláírása	10
Stenius művének címmlapja	12
Ugyanannak ajánló levele (első lap)	13
Idősb Thököly István és Zsigmond aláírása	14
A késmárki vártemplom	15
Szószerk a vártemplomban	16
A Thököly-bástya Késmárkon	19
Wittnyédy István aláírása	22
Heister aláírása	24
Arva vára. Dörre rajza	25
Gróf Csáky István aláírása	28
Pomarius Sámuel tanár arczképe	29
Likava vára. Dörre rajza	31
Zárókép: Huszt vára. Dörre rajza	32
Kezdőkép: Vajda-Hunyad	35
Kollonits Leopold arczképe	43
Szelepcsényi György arczképe	51
Ghika vajda arczképe	57
Magyar huszár és hajdu	59
A «Vitézek tüköre» címmlapja	61
Petrőczy István aláírása	65
Farkas Fábián aláírása	70
Kende Gábor aláírása	71
Koributh Mihály lengyel király arczképe	80

Megjegyzések a képekről.

Önálló képek:

Thurzó Imre naplójegyzetei az 1617-iki «Kereszturat Farkas Imre által nyomtatott» «Calendariumba» jegyezte fel. E naptár két részből áll. Minden hónap négy oldalt foglalt el, melyek közül két oldal (mindenütt a jobb oldal felől levő) nyomtatott jegyzetek számára s ezenkívül még két levél van közbe szúrva: ezeken vannak Thurzó nagybecsű jegyzetei. A második része a naptárnak a Prognosticon. A kötés kétségtelenül magyar munka. A naptár egyetlen teljes példányát az árvaváraljai levéltár őrzi.

Bethlen Gábor arcképét Kilián Farkas metszette, ki korának egyik ismert metszője volt, Olaszországban képezte ki magát s korában jó hírnek örvendett. Született 1581-ben Augsburgban. Meghalt Augsburgban 1662-ben.

V. Frigyes cseh király az úgynevezett «hókirály» arcképét Crispin van der Queborn festette s metszette. E kép azon idők jobb munkái történeti s Frigyes képét egyik mesterművének tartják.

V. Frigyes fiának keresztelője egykori példányról vétetett, mely gróf Apponyi Sándor tulajdona. E jellemző historiai képek ez valószínűleg egyetlen példánya, mely tudomra egyetlen nyilvános képtárban sincs meg — legalább ez irányban indított kutatásaim nem vezettek eredményre. — Kiváló érdeme, hogy egy azon kori lakomáról világos képet ad.

Thurzó Szaniszló, Dampierre és Bouquoui arcképei Khevenhüller Conterfet Kupferstich II. kötetéből vannak véve.

Thurzó Imrénél két levele az árvaváraljai levéltárban levő eredeti után közöltek.

A szövegbe nyomott képek:

Az aláírások mindnyájan az árvaváraljai gazdag levéltárban levő eredeti levelekről vétettek, melyek mind Thurzó Györgyhoz vannak címezve: Wancel János, Wittemberg 1615 sept. 5-én. — Lányi Ilyés superintendens, Bitse 1615 aug. 14. — Thurzó Imre fiatalkori levele, Bitse 1611 oct. 17. — Armpruszter Ferencz Wittemberg 1615 sept. 5. — Hutter Leonhárd, Wittemberg 1615 mart. 15. — Meiszner Boldizsár, Wittemberg 1615 maj. 20. — Balduin Frigyes Wittemberg 1615 maj. 21. — Martini Jakob, Wittemberg 1615 sept. 21. — Sieber Theodor Adam, Wittemberg 1615 oct. 21. — Thurzó Imre rectori levele Wittemberg 1615 decz. 12. — Spiegel Jeremiás, Wittemberg 1615 oct. 21/31. — Schmidt Erasmus, Wittemberg 1616 maj. 4/14. — A százás választó aláírása, Drezda 1616 maj. 31. — Lyserus Polycarp, Lipcse 1615 oct. 20. — Alvinczi Péter Kassa 1618 sept. 3.

A Thurzó Imre számára kiállított fölvételi bizonyítvány eredetije az árvaváraljai levéltárban őriztetik.

A címkép a bitsei nászépület fülkéjének bejáróját ábrázolja, melyben a menyegzői ágy volt elhelyezve. — A kezdő vignetten felül Bitse vára, balra tőle a Thurzó-czimmer, ez alatt Árva-Váralja láthatók. — A rajeczi fürdő, a bitsei vár bejárata, udvara és temploma, a három hely, mely Thurzó György temetésén szerepelt, Hricso vára, a bitsei nászépület bejárata, Lietava vára mind Dörre Tivadar által, saját eredeti helyszíni felvételei nyomán készültek.

«Thurzó György a ravatalon» az eredetiről vett fénykép után készült.

«Kis-Várda romjai» a «Vasárnapi Ujság» 1868. évf. 7-ik számában közölt rajz után készült.

Tokaj város Bodenehr «Das durch den römischen Adler von den Türken befreite Ungarn»-ból vétetett.

«Wittemberg» Merián Topographia Superioris Saxoniae Frankfurt 1601-ben megjelent rajzról vétetett.

«Prága Hradzsinnal» Merián Topographia Bohemiaejából vétetett.

«Haimburg» Vischer Tobias Topographia Archiducatus Austriae inf. című művéből vétetett. A metszés Tobias Sadler által készült.

A magyarok megfutamodása a fehérhegyi csatában a Theatrum Europæum (411. l. I. kötet) után készült.

Bouquoui elesése Khevenhüller Annales IX. kötet 1341-ik lapja vétetett.

Dietrichstein Ferencz bibornok Khevenhüller Conterfet Kupferstich II. k. 55-ik lapjáról közöltetett.

Thurzó György az oltárt, melynek egyik oszloprajzát közöljük, 1611-ben kétségtelenül hazai művészek és mesteremberek által készíttette, ezen oltárkép eredetileg az árvi várból volt, melyet onnan e század elején Justh János szerzett meg a Leczpályi evang. község számára. Az oltárkép maga a «speculum justificationis» az ó- és újtestamentomból vett képeket ábrázol. Az oltárkép két díszes oszlop közt nyugszik. Az elsőnek tetején a Thurzók, a második tetején Czobor Erzsébet czimerével, mindenik oszlopon három csoportban öt arckép van, legfelül egy férfi, azután egy gyermek s alul három leány, a másodikon egy nő, egy gyermek és három leány. A monda azt tartja, hogy ezen Thurzó Györgynek, nejének, két fiának és hat leányának arcképei volnának; de ez csak monda. Az oltárkép felirata: «Ill. Dnus Comes Georgius Thurzó de Bethlehemfalva, Comes de Árva, ejusdemque Cottus supremus Comes perpetuus, Regni Hungariae Palatinus, Iudex Curiae Sacrat. Regiae — consiliarius Intimus, ac per Hungariam Locum tenens, pro ornamento Capellae noviter extractae in arce Arvensi hoc altare fieri curavit 1611».

Megjegyzések a képekről.

Thurzó Imréhez.

Önálló képek: A Bethlen Gábor által Besztercebányán Thurzónak átnyújtott zászló egykorú példányról vététt, mely Lanfranczoni Enea tulajdona.

«Thurzó György szobra» és «Czobor Erzsébet a ravatalon» az árvai várban levő eredetiekről Dörre által másoltattak.

Árva-Váralját Dörre J. eredeti felvétele után készítették.

A szövegbe nyomott képek: Az aláírások: Cardinalis Dietrichstein, Nikolsburg 1611. jun. 19. Orsz. Ltár. — Collalto Reimbold, Besztercze-Bánya 1620. jul. 31. Országos Lt. — Meggau Leonhard, Prága 1617. nov. 5. Árvoi lt. — Gróf Thurzó Imre, Zobotische 1621. szept. 30. Árvoi lt. — Gróf Erdődy Kristóf Szomolán, 1621. május 20. Gróf Batthyáni J. köpcséni lt. — Czobor Imre, Sasin 1626. ma csüörtökön. Árvoi lt. — Révay Ferencz, Stawniczka 1619. jul. 19. Árvoi lt. — Bosnyák Tamás, Surány 1620. szept. 3. Orsz. Lt. — Thurzó lányok: Susánna, Nagy-Szöllős 1626. febr. 1.; Judit, Pruzkó 1626. márcz. 1.; Borbála, Zomolán 1626. jan. 10.; Ilona, Soffia 1626. febr. 24.; Kata, Kézsmárk 1626. febr. 20.; Mária, Seprencz-Ujfalú 1626. márcz. 23.; Anna, Bilic vára 1626. jan. 11. Mind Árvoi lt. — Csúthy Gáspár, Vosomberken 1625. nov. 18. — Bory István, Korpona 1625. jun. 26.

Nyáry Krisztina naplókönyve a kismartoni ltárban őriztetik.

Árva vára (zárókép), Szomolán a Czobor-czímerrel (kezdőrajz), Thurzó-czímer (zárókép) Dörre Tivadar eredeti felvételei.

Hutter Leonhard «Irenicum vere Christianum» című 1616-ban Wittembergben nyomtatott munkája ajánló levelének első oldalát azon példányról készítettük, mely jelenleg a Nemzeti Múzeum tulajdonát képezi.

Preyner Siegfried Khevenhüller Conterfet Kupferstiche II. k. után közöltetett.

Thököly Imréhez.

Önálló képek: Thököly István arcképét a Poprádon levő Kárpáti Múzeum egykorú eredeti olajfestménye után adjuk, Forberger sikerült rajzában, mely az eredeti szürke (grau im grau) olajfestménynek hű mása. A hagyomány ezt Thököly István arcképének tartja, s valószínűen jogosan. Elfogadhatóvá teszi az a körül-mény is, hogy a háttérben a Kárpátok vannak, balra Késmárk városa s jobbra a Thököly-vár parkjával, mely utóbbit ő renováltatta. E szerint a főalak idősb s a mellékalak ifj. Thökölyi István volna.

A késmárki Tököly-várat Forberger eredeti rajza szerint adjuk.

Ampringen Gáspár arcképét Sandrart egykorú eredeti metszvénye után adjuk. Sandrart Joakim korának egyik kiváló rézmetszője, kiképeztetését Velenczében s Rómában nyerte. Eleinte Amsterdamban tartózkodott s onnan Nürnbergbe ment, hol a festészeti akadémiának főtámasza volt. Kivált arcképei sikerültek legjobban. Meghalt 1688-ban. Ampringen szebb metszvényei közé tartozik; a ritka szép nyomatú példány, melyről közöljük, Bubics Zsigmond kassai püspök úr gazdag gyűjteményében őriztetik.

Az Austriaca Austeritasnak eddigelé csak a Continuatiójával együttesen eszközölt kiadását ismertük s még Szabó Károly is csak ezt ismerteti Régi Magyar Könyvtára II-ik kötetében. Az első kiadásból eddigelé csak egyetlen példányt ismerünk s ez RÁTH György curiai tanácselnök gazdag gyűjteményének egyik kincsét képezi.

Az adópátens eredetije az Orsz. Ltárban őriztetik.

A szövegbe nyomott képek: A címlap: «Les Actions glorieuses de S. A. S. Charles duc de Lorraine etc. en Hongrie et en Transylvanie»-ból vététt. Le Clerc Sebastian rajza után Wolf J. metszette.

A Thököly-czímer, a Thököly-vár, a késmárki vártemplom, a szószerk, a Tököly-bástya Forberger; Árva vára, Liekava, Huszt vára, Hunyad Dörre Tivadar eredeti felvételeik után készültek.

Stenius munkája «Psalmi» az Egyetemi Könyvtárban, a «Vitézek tüköre» a Nemzeti Múzeumban őrzött példányokról vétettek.

Pomarius arcképe «Von Melle Ausführliche Nachricht von dem Leben und Character des Doctor Samuel Pomarius. Lübeck 1784» című munkából vétetett.

Kollonits arcképét Canon rajzáról vett photographia után adjuk.

Szelepcsényi arcképe Péterffy Sacra Consilia II. k. 393. l. után Rugendas rajza szerint van közölve.

Ghika vajda arcképe Gualdo Priorato Historia di Leopoldo Cesare II. k. 239. l. után van közölve.

A magyar huszárt és hajdut Hann Alt- und Neu-Pannonien után adjuk.

Koribut Mihály a Theatrum Europæum X. kötetéből 282. l. van véve.

Aldírásk: Thököly Sebestyén, Késmárk 1602. szept. 18. Nemeskürthy Vitéz Imrének, Thököly István és Zsigmond, Kézsmárk 1649. szept. 21. kelt felhatalmazó levelök; Wittnyédy István, Sopron 1665. szept. 26., Kaszai Petróczy Istvánnak, Kászán vagy az hol találatik; Balashir (Balásér) 1670. jul. 27. a Munkácsra küldött pontok aláírása; Csáky István, Szendrővára 1635. decz. 1., Keviczky Jánosnak; Petróczy István, Hertnek 1684. ápr. 28. Thököly Imréhez; Farkas Fábián, Szent-Péter 1679. aug. 13. Bessenyei Mihálynak; Kende Gábor, Munkács 1684. aug. 13. Thököly Imrének írt levelekről vétettek.